МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Олександр Іваницький, Тетяна Голованова

СИСТЕМА СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Навчальний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності А4 Середня освіта
(за предметними спеціальностями)

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № __ від _____

Запоріжжя
2026

УДК 37.01:37.026
І18

Іваницький О. І., Голованова Т. П. Система середньої освіти в Україні та світі : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями). Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2026. 118 с.

У навчальному посібнику «Система середньої освіти в Україні та світі» висвітлено аналіз та порівняння різних освітніх систем, що існують в Україні та інших країнах. Він зосереджений на вивченні структури, організації, методів і підходів до навчання та виховання в середній освіті, а також на аналізі тенденцій і викликів у цій сфері. Також курс містить вивчення політики та реформ в освіті найрозвиненіших країн світу.

Посібник містить необхідну теоретичну інформацію, приклади практичного застосування набутих знань, завдання до практичних занять, контрольні запитання та тестові завдання для самоконтролю до кожної теми, індивідуальні завдання, приклади тестових завдань та питання на залік до підсумкового контролю, а також словник основних термінів.

Навчальний посібник призначений для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями), але може бути корисним для вступників в магістратуру на освітні програми спеціальностей А1–А6 для підготовки до Єдиного вступного випробування.

Рецензент

А. М. Андрєєв, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та прикладної фізики

Відповідальний за випуск

І. В. Козич, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності

ЗМІСТ

Вступ …… 4

Розділ І. Система загальної середньої освіти в Україні…… 6

Тема 1. Загальна характеристика системи середньої освіти …… ..6

Тема 2. Освітній процес у закладах загальної середньої освіти …..…….. 18

Тема 3. Система управління загальною середньою освітою …… 29

Тема 4. Забезпечення якості загальної середньої освіти в Україні .....…. 38

Рекомендована література до Розділу 1 ……. 51

Розділ ІІ. Система загальної середньої освіти у країнах світу …… 53

Тема 5. Світові тенденції у розвитку середньої освіти …….. 53

Тема 6. Освітні системи країн Європи …… 67

Тема 7. Системи середньої освіти у країнах Північної та Південної Америки …… 77

Тема 8. Системи середньої освіти у країнах Азії …… 86

Рекомендована література до Розділу 2 ……. 96

Зразки тестових завдань до підсумкового контролю …….. 98

Індивідуальні завдання …… 102

Питання на залік ……... 104

Використана література ……... 105

Словник основних термінів …… 108

Додатки 114

ВСТУП

Професійна конкурентоздатність педагога насамперед залежить від рівня сформованості компетентностей, пов'язаних зі здатностями планувати, організовувати та проводити навчально-виховний процес, здійснювати самоосвіту і самовиховання, критично осмислювати та оволодівати педагогічним досвідом досвідчених колег та здобутків освітніх систем окремих країн.

Метою викладання навчальної дисципліни «Система середньої освіти в Україні та світі» є формування у студентів цілісного розуміння системи середньої освіти в Україні та світі, розвитку здатності орієнтуватися в освітньому процесі, ефективно знаходити та критично оцінювати інформацію, а також використовувати знання та вміння для забезпечення високої якості освіти в професійній діяльності.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Система середньої освіти в Україні та світі» є:

- ознайомитися з понятійним апаратом курсу та сформувати вміння переносити зміст понять у інші галузі знань;
- сформувати вміння та навички аналізу системних компонентів освіти;
- засвоїти різні аспекти нормативно-правового регулювання системи середньої освіти в Україні та світі;
- ознайомитися із сучасними тенденціями реформування системи загальної середньої освіти в Україні та світі.

У разі успішного завершення курсу студент зможе:

- пояснювати та аналізувати освітні явища, процеси і тенденції у державі та світі;
- орієнтуватися в чинному законодавстві з питань освіти;
- застосовувати теоретичні знання для розв'язання практичних завдань;
- працювати з теоретичними та науково-методичними джерелами (зокрема цифровими), здобувати, обробляти й систематизувати інформацію, використовувати її в освітньому процесі;
- брати участь у дискусіях, відстоювати власну думку (позицію), дотримуватися культури поведінки;
- аналізувати й вирішувати соціально та особистісно значущі світоглядні проблеми, приймати рішення на підставі сформованих ціннісних орієнтирів, визначати власну соціокультурну позицію в полікультурному суспільстві, бути носієм і захисником національної культури.

Курс «Система середньої освіти в Україні та світі» охоплює аналіз та порівняння різних освітніх систем, що існують в Україні та інших країнах. Він

зосереджений на вивченні структури, організації, методів і підходів до навчання та виховання в середній освіті, а також на аналізі тенденцій і викликів у цій сфері. Також курс включає вивчення політики та реформ в освіті найрозвиненіших країн світу.

Дисципліна «Система середньої освіти в Україні та світі» відіграє важливу роль у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя-предметника, оскільки забезпечує цілісне розуміння організації, функціонування та розвитку сучасної середньої освіти в національному й міжнародному вимірах. У межах курсу студенти опановують базові поняття освіти та загальної середньої освіти, знайомляться з принципами побудови освітньої системи України, типами закладів загальної середньої освіти, особливостями організації освітнього процесу, роллю його учасників, а також із особливостями інклюзивної освіти та нормативно-правового забезпечення галузі. Вивчення питань управління освітою, державної освітньої політики та механізмів забезпечення якості освіти формує в майбутніх педагогів розуміння відповідальності за результати освітньої діяльності та здатність орієнтуватися в сучасних вимогах до професії вчителя.

Водночас порівняльний аналіз систем середньої освіти провідних країн світу дає змогу усвідомити глобальні тенденції розвитку освіти, зокрема гуманізацію, цифровізацію, стандартизацію та орієнтацію на якість, а також запозичити кращі світові практики. Це сприяє розвитку професійного мислення, відкритості до інновацій, критичного аналізу освітніх явищ і готовності працювати в умовах змін. Таким чином, дисципліна забезпечує вагомий внесок у формування професійної компетентності майбутнього вчителя, його становлення як фахівця, здатного ефективно діяти в сучасному освітньому просторі.

Загалом посібник охоплює 8 тем курсу, містить необхідну теоретичну інформацію, приклади практичного застосування набутих знань, завдання до практичних занять, контрольні запитання та тестові завдання для самоконтролю до кожної теми, індивідуальні завдання та приклади тестових завдань до підсумкового контролю, а також словник основних термінів.

Навчальний посібник призначений для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями), але може бути корисним для вступників в магістратуру на освітні програми спеціальностей А1–А6 для підготовки до Єдиного вступного випробування, вчителів, методистів і небайдужих до освіти, виховання і навчання особистостей.

РОЗДІЛ 1
СИСТЕМА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

ТЕМА 1
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Мета: вивчити зміст понять «освіта», «загальна середня освіта», завдання та принципи побудови системи середньої освіти в Україні; сформувати поняття про заклади загальної середньої освіти та їх типи.

План

1. Сутність і зміст понять «освіта», «загальна середня освіта».
2. Завдання та принципи побудови системи середньої освіти в Україні.
3. Поняття про заклади загальної середньої освіти та їх типи.

Ключові слова: *освіта, загальна середня освіта, система середньої освіти, заклад загальної середньої освіти, початкова освіта, гімназія, ліцей.*

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. **Сутність і зміст понять «освіта», «загальна середня освіта».**

Розглядаючи сутність феномену «освіта», вчені виділяють наступні смислові значення даного поняття: освіта як загальнолюдська цінність, освіта як соціокультурний феномен і педагогічний процес.

У Академічному тлумачному словнику української мови слово «освіта» має кілька тлумачень:

1. Сукупність знань, здобутих у процесі навчання (Рівень, ступінь знань, здобутих у процесі навчання; освіченість).

2. Піднесення рівня знань; навчання (Процес засвоєння знань).

3. Загальний рівень знань (у суспільстві, державі і т. ін.). (Система навчально-виховних заходів), (Система закладів і установ, через які здійснюються ці заходи).

4. Письменність, грамотність (вказується, що у цьому сенсі це поняття застосовується досить рідко).

Освіта в буквальному сенсі означає шлях до світла, прояснення, формування закінчених уявлень про досліджувані предмети. Під освітою розуміють єдиний процес фізичного і духовного становлення особистості, процес соціалізації, свідомо орієнтований на деякі ідеальні образи, на історично зафіксовані в суспільній свідомості соціальні еталони (наприклад, спартанський

воїн, доброчесний християнин, енергійний підприємець, гармонійно розвинена особистість). У такому розумінні освіта постає як невід'ємна сторона життя всіх суспільств і всіх без винятку індивідів. Тому вона є насамперед соціальним явищем, що становить цілеспрямований процес виховання і навчання в інтересах людини, суспільства і держави.

Освіта стала особливою сферою соціального життя з того часу, коли процес передачі знань і соціального досвіду виділився з інших видів життєдіяльності суспільства і став справою осіб, що спеціально займаються навчанням і вихованням. Однак освіта як соціальний спосіб забезпечення успадкування культури, соціалізації і розвитку особистості виникає разом з появою суспільства і розвивається разом з розвитком трудової діяльності, мислення, мови. Функції навчання і виховання в первісному суспільстві, передачі культури від покоління до покоління здійснювалися всіма дорослими безпосередньо в ході залучення дітей до виконання трудових і соціальних обов'язків. Освіта здійснювалося комплексно і безперервно в процесі самого життя.

Виникнення приватної власності, виділення сім'ї як економічної спільності людей привели до відокремлення навчальних і виховних функцій і переходу від громадської освіти до сімейної, коли в ролі педагога стала виступати не громада, а батьки. Головною метою освіти стало формування доброго господаря, спадкоємця, здатного зберігати і множити накопичене батьками майно як основу сімейного добробуту. Винахід писемності, математичної символіки викликали переворот не тільки в способах накопичення, зберігання та передачі інформації, а й радикально змінили зміст освіти і методи навчання. Засвоєння навчального матеріалу вимагало щоденних спеціальних занять протягом низки років. Для організації навчання потрібні були люди, підготовлені до цього. Таким чином, відбулося виділення з єдиного процесу відтворення суспільного життя духовного відтворення — освіти, здійснюваної за допомогою навчання і виховання в пристосованих для цих цілей установах. Це означало перехід від неінституційної соціалізації до інституційної, а також виникнення державних і приватних шкіл. У Середні віки школи, як правило, відкривалися й утримувалися церквою, викладання вели ченці і священики. Їхньою головною метою було поширення релігії, зміцнення впливу церкви в суспільстві. У найбільш великих школах поряд з навчанням читання, письма, рахунку, співу, латини вивчали геометрію, астрономію, музику, риторику. Готували такі школи не тільки служителів церкви, але і освічених людей для світської діяльності. У XIX ст. здобуття освіти ототожнювалося з формуванням людини, розвитком цілісної, гармонійно розвиненої особистості. У Законі України «Про освіту» (2017 р., зі змінами) освіті надається узагальнюючий поліфункціональний сенс, і вона

постає цілеспрямованим процесом оволодіння особистістю або групою людей науковим розумінням навколишнього світу, відповідає сучасному рівню розвитку суспільства, науково- технічного прогресу. У ст. 5 Закону вказується, що «освіта є державним пріоритетом, що забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства. Фінансування освіти є інвестицією в людський потенціал, сталий розвиток суспільства і держави».

Освічена людина об'єктивно розуміє і оцінює події в світі і в житті людей, усвідомлює себе і своє місце в суспільстві. Її відрізняє володіння духовними цінностями, основами культури відносин і поведінки, що сприяють творчості, творенню і самовдосконаленню. Результатом освіти постає освіченість, професійна компетентність, менталітет людини як важлива властивість її особистості.

Саме тому **освіта розглядається в якості загальнолюдської** цінності. Реалізація тих чи інших цінностей призводить до функціонування різних типів освіти, що характеризуються або прагматичною спрямованістю, тобто прагненням обмежувати зміст загальноосвітньої підготовки мінімумом відомостей, що мають відношення до забезпечення життєдіяльності людини, або широкою розвиваючою спрямованістю освіти, прагненням розвивати здібності, характер, волю, моральні якості особистості.

У педагогіці виділяють наступні функції освіти як загальнолюдської цінності:

• Розвиток духовних сил, здібностей і вмінь, що дозволяють людині долати життєві перешкоди:

• Формування характеру і моральної відповідальності в ситуаціях адаптування до соціальної та природної сфер;

• Забезпечення можливостей для особистісного та професійного зростання і для здійснення самореалізації;

• Оволодіння засобами, необхідними для досягнення інтелектуально-моральної свободи, особистої автономії і щастя;

• Створення умов для саморозвитку творчої індивідуальності людини і розкриття її духовних потенцій.

Освіта як соціокультурний феномен розглядається як засіб трансляції культури, опановуючи яку людина не тільки адаптується до умов постійно мінливого соціуму, а й стає здатною до активності, що дозволяє виходити за межі заданого, розвивати власну суб'єктність.

Це дозволяє вивчати освіту на загальнокультурному тлі, досліджувати її факти і явища в руслі інтеграції педагогіки і культури.

Культура може визначатися через прогресивну соціальну творчу

діяльність людини в різних сферах буття і свідомості, будучи єдиним процесом створення цінностей, норм, знаків тощо, а також освоєння культурної спадщини, що в цілому направлено на перетворення дійсності, перетворення багатства досвіду людства під внутрішнє багатство особистості.

Аналіз досліджень, пов'язаних з поняттям загальної культури особистості, дають можливість виділити основні характеристики загальної культури людини, які притаманні будь-якому ступеню освіти. До них належать такі:

- Розуміння світу як його сприйняття й осмислення явищ дійсності;
- Знання світу і розуміння свого місця і ролі в ньому;
- Діяльні вміння;
- Творчість, спрямоване на перетворення культури та її творіння;
- Готовність особистості до самовдосконалення як підсумок сформованості загальної культури.

Культура кожної особистості містить:

а) соціально-історичні значення, які притаманні даному певного соціуму і є колективними уявленнями;

б) індивідуальні смисли, що мають на увазі індивідуальне сприйняття значень, загальноприйнятих уявлень.

Культура — складно структурована система, що містить знання, цінності, норми, обряди, звичаї, ритуали, традиції. Кожна культура характеризується специфічними системами бачення і сприйняття світу. Вони формуються в процесі практичної діяльності людей, на основі їх власного досвіду і традицій, успадкованих від попередніх поколінь. Це обумовлено сукупністю чинників: географією, кліматичними умовами, особливостями історичного шляху, специфікою соціального устрою етнічної спільності, релігійними уявленнями, способом життя, традиціями, звичаями і т. ін. Наприклад, в моделі світу української культури традиційно переважали уявлення про безкрайні простори рідної землі, про красу її природи, різноманітності рослинного і тваринного світу, про індивідуальний уклад життєдіяльності, про релігію як визначальну складову духовного шляху народу, про вічне шуканні соціальної правди і справедливості та ін.

Своєрідність історичного шляху кожного народу визначається цілим комплексом чинників (кліматом, природними катаклізмами, історичними війнами, міжетнічними контактами). Кожен народ створив неповторну та унікальну культуру, в основу якої покладені певні ідеї, ідеали, цінності і норми. Іншими словами, кожна культура має власний особливий набір зразків, стандартів, способів мислення, сприйняття, осягнення й оцінки оточуючих предметів, явищ і процесів навколишньої природної і соціальної дійсності. У культурогенезі світової цивілізації мають місце взаємовплив, взаємодія і

взаємозбагачення унікальних національних культур. Своєрідність кожної культури не можна осягнути без її співставлення з іншими національними культурами. При цьому всі народи є рівноцінними носіями загальнолюдських цінностей, які постають у самобутніх формах. Незважаючи на свої значні відмінності в різноманітних відносинах, всім культурам притаманний ряд спільних характеристик — так званих культурних універсалій. Виділяють більше 60 культурних універсалій: мова, виготовлення знарядь праці, спільна праця, релігійні обряди, шлюб і сім'я, кухня, календар, освіта, закони, ігри, спорт, прикраса тіла, декоративне мистецтво, танці, гостинність, жарти і т. ін. Хоча культурні універсали зустрічаються в кожній культурі, проте в кожній конкретній культурі вони виражаються особливим чином. Наприклад, весільний обряд як у формально-процесуальному, так і в символіко-смисловому відношенні у європейських і азіатських народів має суттєві відмінності.

У цьому відношенні важливою стає єдність розуміння культури і мови, які створюють ода одну і знаходяться в постійному діалозі, спрямованому на формування і корекцію особистості людини. В результаті такої єдності культура і мова постають як інформаційні надсистеми, націлені одночасно на статичність на основі збереження та відтворення традицій, норм, а також динаміку, завдяки творчій інноваційної діяльності. Крім того, ця єдність мови і культури, що лежить в основі освіти, відіграє роль індикатора у самовизначенні індивіда, мета якого полягає в адаптації учасників освітнього процесу до мінливих і нестабільним умов життя суспільства, у підготовці до нових вимог навколишньої дійсності, у формуванні потреби у самонавчанні, вдосконаленні і самовихованні, у визначенні знання і професіоналізму як особистих культурних цінностей.

Виховання людини культурі як мета особистісно-орієнтованої освіти може бути повністю реалізована тільки культурологічною освітою, тобто такою, в якій слово (логос), мова, думка про культуру втілюються в науково- організованій освітній системі. Культура не може існувати поза своїм носієм — людиною. Людина засвоює культуру через мову, виховання, живе спілкування. При цьому сучасна людина починає розуміти, що культурна самобутність її народу невіддільна від культурної самобутності інших народів. Система освіти покликана закласти основи культурної комунікації, яка постає засобом інтеграції світового соціокультурного простору.

Освіта, маючи суспільну природу та історичний характер, у свою чергу, обумовлена історичним типом суспільства, яке реалізує цю соціальну функцію. Вона відображає завдання соціального розвитку, рівень економіки і культури в суспільстві, характер його політичних та ідеологічних установок, так як і педагоги, і вихованці є суб'єктами суспільних відносин. Освіта як соціальне явище — це відносно самостійна система, функцією якої є систематичне

навчання і виховання членів суспільства, орієнтоване на оволодіння певними знаннями (насамперед науковими), ідейно-моральними цінностями, вміннями, навичками, нормами поведінки, зміст яких в врешті решт визначається соціально-економічним і політичним ладом даного суспільства і рівнем його матеріально-технічного розвитку.

Освіта як система. Освіта є складною системою. Вона характеризується *метою виховання, змістом, структуральними навчальними планами і програмами,* які успадковують попередні рівні освіти та прогнозують наступні. Системоутворюючим компонентом освітньої системи є мета, тобто відповідь на питання: яку людину вимагає та чекає суспільство на даному етапі його історичного розвитку.

Освіта як система розглядається в трьох **вимірах**, якими є:

1. ***Соціальний масштаб розгляду:*** освіта в світі, освіта у певній країні, суспільстві, регіоні, навчальному закладі, установі та ін. Сюди віднесено також систему державної, приватної, суспільної, клерикальної (церковної, духовної) тощо освіти.

2. ***Ступінь освіти:*** дошкільне виховання; загальна середня освіта з її внутрішньою градацією на початкову, основну, повну; професійна освіта, вища освіта з різними рівнями: бакалавратом, магістратурою; післядипломна освіта: підвищення кваліфікації, аспірантура, докторантура.

3. ***Профіль освіти:*** загальна, спеціальна (математична, гуманітарна, природничо-наукова тощо).

Освіта як процес. Освіта за самою своєю суттю — це процес. *Процес руху від мети до результату, процес суб'єктно-об'єктного та суб'єктно-суб'єктної взаємодії педагогів зі студентами,* коли останні є здебільшого активними учасниками освітнього процесу, які глибоко і всебічно беруть участь у процесі навчання та самонавчання, виховання і самовиховання, розвитку і саморозвитку, тобто, постають суб'єктами педагогічної взаємодії. Причому взаємодія (спілкування, комунікація) не тільки педагога зі студентами, але й студентів один з одним.

Функціонування і розвиток освітньої системи здійснюється в освітньому процесі навчання і виховання людини, конкретніше — у педагогічному процесі.

Розгляд освіти як процесу передбачає розмежування двох його сторін ***— діяльності педагога і діяльності вихованця.*** З боку педагога освітній процес є єдністю навчання і виховання, з боку учня — засвоєнням знань, практичних дій, виконанням навчальних, дослідницько-перетворюючих, пізнавальних завдань, а також особистісних та комунікативних тренінгів.

Освіта як процес не припиняється до кінця свідомого життя людини. Вона безперервно видозмінюється за цілями, змістом, формами, методами.

Освіта як результат розглядається в двох аспектах: у плані результату системи, фіксованого у формі стандарту і в плані самої людини, яка пройшла навчання у певній освітній системі.

У другому плані результатом освіти є сама людина, її досвід як сукупність сформованих особистісних якостей, знань та умінь, що дозволяє їй адекватно діяти в динамічних умовах життя. Результатом освіти цього плану є освіченість.

2. **Завдання та принципи побудови системи середньої освіти в Україні.**

Освіта є основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку кожного суспільства.

Метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованої взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності.

Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності:

- вільне володіння державною мовою;
- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- математична компетентність;
- компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій;
- інноваційність;
- екологічна компетентність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;
- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності, пов’язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей;
- культурна компетентність;
- підприємливість та фінансова грамотність;
- інші компетентності, передбачені стандартом освіти.

Закон України «Про освіту» (ст. 3) гарантує громадянам України право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду і характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин. Це право

забезпечується:

- розгалуженою мережею закладів освіти державної та інших форм власності, наукових установ;
- відкритим характером закладів освіти, створенням умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей, інтересів громадянина;
- різними формами навчання: стаціонарною, заочною, вечірньою, екстернатом, а також педагогічним патронатом.

Навчально-виховна діяльність закладів освіти, згідно із цим законом, має здійснюватися за такими принципами:

- Доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою. Цей принцип передбачає вільний вибір громадянами будь-якого типу навчального закладу на рівних умовах, рівне право на навчання чоловіків і жінок. Реалізується він через можливість безплатного навчання в державних навчальних закладах усіх типів, забезпечення студентів стипендією.
- Рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку. Навчальні плани закладів освіти охоплюють системи навчальних предметів, вивчення яких сприяє всебічному розвитку особистості учнів, студентів. З метою інтенсивного розвитку здібностей і талантів передбачено предмети, які учні та студенти можуть обирати самостійно. На це спрямовані різні форми позанавчальної виховної роботи.
- Гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей. Навчально-виховний процес має орієнтуватися на зміцнення єдності народу, людини і держави. Водночас процес виховання і пізнання світу повинен сприяти самопізнанню й самореалізації кожного індивіда, вибору ним шляху до щастя та здійснення мети — своєї й загальнонародної. Педагоги, учні, студенти є повноправними суб'єктами системи освіти. Кожен з них може брати участь у вирішенні проблем навчально-виховного процесу в межах своєї компетенції, має право вибору як навчального закладу, так і індивідуальних форм досягнення мети.
- Органічний зв'язок з освітою та національними історією, культурою, традиціями. Цей принцип реалізується через національну спрямованість виховання. Він передбачає необхідність вивчення історії і культури свого народу, рідної мови, а також прищеплення шанобливого ставлення до національно-етнічної обрядовості всіх народів, що населяють Україну.
- Незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій. Реалізація цього принципу забезпечується конституційною вимогою про недопустимість втручання у навчально-виховний процес закладу освіти політичних, громадських і релігійних об'єднань.

• Науковий, світський характер освіти. В українській національній школі навчання має світський характер. На всіх етапах навчання і виховання школа дає учням наукові знання про природу, суспільство, науку, культуру, формуючи на їх основі науковий світогляд, моральні, правові, естетичні та інші цінності. Світськість освіти означає, що в освітніх закладах не викладають релігійні предмети (наприклад, «Основи християнської моралі»). Проте на прохання батьків і учнів їх можна вивчати факультативно.

• Інтеграція з наукою і виробництвом. Цей принцип передбачає вивчення усталених наукових здобутків; постійне вдосконалення освіти на основі найновіших досягнень науки, техніки, культури; посилення світоглядних функцій навчання. Поєднання освіти з виробництвом забезпечує не тільки великий виховний, а й економічний ефект, оскільки воно є засобом всебічного розвитку підростаючого покоління.

• Взаємозв'язок із наукою інших країн. Освіта в нашій державі будується на інтенсивному використанні досягнень світової науки щодо вдосконалення змісту і технологій навчання, підготовки висококваліфікованих спеціалістів. Важливими її завданнями є також організація спільних досліджень з іноземними науковцями, виведення української науки на міжнародний рівень.

• Гнучкість і прогностичність системи освіти. Цей принцип означає варіативність, саморегуляцію і безперервне оновлення національної освіти, її адаптацію до нових вимог суспільства.

• Єдність і наступність системи освіти. Українська система освіти побудована на принципі послідовності і наступності навчання в усіх ланках і має основну мету — формування всебічно розвиненої особистості. Ця мета забезпечує внутрішню єдність структури й організаційних основ системи освіти.

• Безперервність і різноманітність системи освіти. Безперервність освіти реалізується шляхом узгодження змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, що функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян до можливого переходу на наступні ступені. Для цього оптимізують систему перепідготовки працівників і підвищення їх кваліфікації, модернізують систему післядипломної освіти на основі відповідних державних стандартів; формуй та розвивають науково-виробничі комплекси ступенів підготовки фахівців. Безперервність передбачає зв'язок між загальною середньою, професійно-технічною, вищою та післядипломною освітою, а також формування потреби і здатності особистості до самоосвіти.

• Поєднання державного управління і громадської самоврядування в освіті. Передбачає розподіл функцій управлінні освітою між державними

органами і органами самоврядування.

Реалізація принципів побудови освіти в Україні ґрунтується на загальнолюдських цінностях, основоположних засадах організації освітньої діяльності загалом, традиція вітчизняної школи; враховує головні завдання, які їй необхідно вирішувати на сучасному етапі.

3. **Поняття про заклади загальної середньої освіти та їх типи.**

Здобуття повної загальної середньої освіти на певному рівні забезпечують:

- початкова школа, що забезпечує здобуття початкової освіти;
- гімназія, що забезпечує здобуття базової середньої освіти;
- ліцей, що забезпечує здобуття профільної середньої освіти.

Початкова школа функціонує як окрема юридична особа або як структурний підрозділ гімназії.

Гімназія та ліцей функціонують як окремі юридичні особи.

Як виняток, за рішенням засновника ліцей може також забезпечувати здобуття базової середньої освіти.

Заклад загальної середньої освіти, що здійснює освітню діяльність на декількох рівнях загальної середньої освіти, має тип закладу вищого рівня, на якому провадиться освітня діяльність.

Приватні та корпоративні заклади освіти, а також заклади загальної середньої освіти, особливості освітньої діяльності яких визначені міжнародними договорами України, можуть здійснювати освітню діяльність одночасно на всіх рівнях повної загальної середньої освіти.

Здобуття повної загальної середньої освіти забезпечують також спеціальні заклади загальної середньої освіти:

- спеціальна школа — заклад загальної середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зумовленими порушеннями інтелектуального розвитку, фізичними та/або сенсорними порушеннями;
- навчально-реабілітаційний центр — заклад загальної середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку.

Спеціальні заклади загальної середньої освіти можуть здійснювати освітню діяльність на одному або на декількох рівнях повної загальної середньої освіти.

Положення про спеціальні заклади загальної середньої освіти затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Здобуття загальної середньої освіти також можуть забезпечувати заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та інші заклади освіти, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері загальної середньої освіти.

Здобуття профільної середньої освіти професійного спрямування забезпечують заклади професійної (професійно-технічної) освіти.

За зверненням закладу освіти до реалізації освітньої програми залучаються інклюзивно-ресурсні центри, міжшкільні ресурсні центри та заклади позашкільної освіти.

Положення про міжшкільний ресурсний центр затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

У системі спеціалізованої освіти здобуття повної загальної середньої освіти забезпечують заклади спеціалізованої освіти:

- мистецький ліцей — заклад спеціалізованої мистецької освіти, що забезпечує здобуття початкової та профільної мистецької освіти одночасно із здобуттям повної загальної середньої освіти на всіх або окремих її рівнях;
- спортивний ліцей — заклад спеціалізованої освіти, що забезпечує здобуття освіти спортивного профілю одночасно із здобуттям повної загальної середньої освіти на всіх або окремих її рівнях;
- військовий (військово-морський, військово-спортивний) ліцей, ліцей із посиленою військово-фізичною підготовкою — заклад спеціалізованої освіти, що забезпечує здобуття освіти військового профілю для осіб з 13 років одночасно із здобуттям базової та/або профільної середньої освіти;
- науковий ліцей — заклад спеціалізованої освіти, що забезпечує здобуття базової та/або профільної середньої освіти наукового профілю;
- професійний коледж (коледж) спортивного профілю — заклад спеціалізованої освіти спортивного профілю;
- мистецький коледж — заклад спеціалізованої освіти, що забезпечує здобуття фахової передвищої мистецької освіти одночасно із здобуттям базової та профільної середньої освіти;
- інші заклади спеціалізованої освіти, визначені законодавством.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте наступні смислові значення поняття освіта: освіта як загальнолюдська цінність, освіта як соціокультурний феномен і педагогічний процес.
2. Які функції освіти як загальнолюдської цінності?
3. Які принципи побудови системи середньої освіти в Україні?
4. Назвіть заклади спеціалізованої освіти.
5. За якими принципами має здійснюватися навчально-виховна діяльність закладів освіти?
6. Що є метою повної загальної середньої освіти?

Тестові завдання для самоперевірки

1. Засіб трансляції культури, опановуючи яку людина не тільки адаптується до умов постійно мінливого соціуму, а й стає здатною до активності, що дозволяє виходити за межі заданого, розвивати власну суб'єктність це …

A) освіта як соціокультурний феномен;

B) освіта як загальнолюдська цінність;

C) педагогічний процес;

D) галузь, яка досліджує теорію і практику освіти й навчання.

2. Оберіть правильне продовження речення: Культура кожної особистості містить …

A) соціально-історичні значення, які притаманні даному певного соціуму і є колективними уявленнями;

B) індивідуальні смисли, що мають на увазі індивідуальне сприйняття значень, загальноприйнятих уявлень;

C) сукупність властивостей особистості, до яких прагне суспільство;

D) створення умов для розвитку самосвідомості особистості.

3. Освіта як система розглядається в трьох вимірах, якими є.

A) соціальний масштаб розгляду;

B) ступінь освіти;

C) профіль освіти;

D) серед відповідей A–C немає правильних.

4. Гімназія забезпечує здобуття …

A) початкової освіти;

B) базової середньої освіти;

C) процес формування особистості;

D) профільної середньої освіти.

5. Здобуття повної загальної середньої освіти забезпечують також спеціальні заклади загальної середньої освіти, до яких належать:

A) спеціальна школа;

B) навчально-реабілітаційний центр;

C) ліцей;

D) серед відповідей A-C немає правильної.

Індивідуальні практичні завдання

Завдання 1. Підготуйте короткі повідомлення по п. 1–3, одне з питань (на вибір) розкрити поглиблено

Завдання 2. Виконайте порівняльний аналіз поняття «освіта» в контексті повної середньої освіти України за різними джерелами. Складіть анотований список цих джерел.

Завдання 3. Законспектуйте терміни: «повна загальна середня освіта», «типова освітня програма», «індивідуальна освітня траєкторія».

ТЕМА 2
ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Мета: сформувати уявлення у студентів про структуру середньої освіти в Україні; на основі основних положень Законів України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту» вивчити сутність, структуру та принципи забезпечення доступності повної загальної середньої освіти в Україні, організацію освітнього процесу у ЗЗСО.

План

1. Структура освіти в Україні.
2. Повна загальна середня освіта в Україні: сутність, структура та принципи забезпечення доступності.
3. Організація освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.
4. Учасники освітнього процесу.

Ключові слова: *структура освіти, повна загальна середня освіта, доступність освіти, мета освіти, ключові компетентності, доступність освіти.*

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Структура освіти в Україні

Система освіти в Україні є цілісною, багаторівневою та безперервною, що забезпечує можливість навчання і професійного розвитку людини впродовж усього життя. Вона побудована з урахуванням національних традицій та водночас гармонізована з європейськими освітніми стандартами, що сприяє академічній мобільності, визнанню кваліфікацій і конкурентоспроможності випускників на ринку праці.

Структура освіти в Україні регулюється Законом України «Про освіту» (2017 р., зі змінами).

До структури освіти в Україні входять такі основні ланки: дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійна (професійно-технічна), фахова передвища, вища освіта та освіта дорослих, включно з післядипломною. Освітні послуги можуть надаватися за різними формами навчання — денною, вечірньою, заочною, дистанційною, а також у формі екстернату, що дозволяє враховувати індивідуальні освітні потреби, життєві обставини та можливості здобувачів освіти.

Початковою ланкою системи є дошкільна освіта, яка реалізується в яслах, дитячих садках, центрах розвитку дитини та спрямована на всебічний розвиток, соціалізацію й підготовку дитини до навчання в школі. Вона формує базові навички спілкування, пізнавальний інтерес і позитивне ставлення до навчальної діяльності.

Центральне місце в системі посідає повна загальна середня освіта, яка складається з трьох послідовних рівнів: початкової школи (1–4 класи), базової середньої освіти (5–9 класи) та старшої профільної школи (10–12 класи). Здобуття цієї освіти забезпечується у гімназіях, ліцеях, спеціалізованих і загальноосвітніх школах та має на меті формування ключових компетентностей, необхідних для подальшого навчання, професійного самовизначення й активної участі в суспільному житті.

Важливим доповненням до шкільної освіти є позашкільна освіта, що реалізується в палацах і центрах дитячої та юнацької творчості, спортивних школах, школах мистецтв, гуртках і секціях. Вона сприяє розвитку здібностей, талантів, інтересів і творчого потенціалу дітей та молоді.

Професійна (професійно-технічна) освіта спрямована на підготовку кваліфікованих робітників відповідно до потреб економіки та ринку праці. Наступною ланкою є фахова передвища освіта, яка забезпечує здобуття професійної кваліфікації та практичної підготовки фахівців для різних галузей.

Вища освіта в Україні реалізується в коледжах, інститутах, академіях та університетах і має чітку рівневу структуру: бакалаврський, магістерський та освітньо-науковий або освітньо-творчий рівні. Перший (бакалаврський) рівень забезпечує здобуття базової вищої освіти, другий (магістерський) — поглибленої професійної підготовки, а третій рівень передбачає здобуття ступеня доктора філософії. Окремо виділяється науковий рівень, пов’язаний зі здобуттям ступеня доктора наук.

Завершує систему освіта дорослих, що охоплює післядипломну освіту, підвищення кваліфікації, перепідготовку та навчання впродовж життя. Вона відіграє ключову роль в умовах швидких соціальних і технологічних змін, забезпечуючи професійну мобільність і безперервний розвиток особистості.

Таким чином, структура освіти в Україні є гнучкою, відкритою та

спрямованою на забезпечення доступності якісної освіти для різних категорій населення, створюючи умови для гармонійного розвитку людини та її успішної самореалізації.

2. Повна загальна середня освіта в Україні: сутність, структура та принципи забезпечення доступності.

Повна загальна середня освіта є ключовою ланкою системи освіти України та відіграє визначальну роль у формуванні особистості, її світогляду, громадянської позиції й готовності до подальшого навчання та самореалізації. Відповідно до чинного законодавства, система загальної середньої освіти охоплює сукупність взаємопов'язаних компонентів, серед яких зміст освіти на кожному рівні, мережа закладів загальної середньої освіти, учасники освітнього процесу, а також кадрове, фінансове, науково-методичне, матеріально-технічне й нормативно-правове забезпечення освітньої та управлінської діяльності.

Функціонування системи загальної середньої освіти спрямоване передусім на забезпечення всебічного розвитку особистості учня. Йдеться не лише про засвоєння знань, умінь і навичок, а й про виховання відповідального громадянина, здатного до свідомого життєвого вибору, соціалізації, трудової діяльності та активної участі в суспільному житті. Важливими орієнтирами є формування ціннісних установок, дбайливого ставлення до родини, держави й довкілля, готовності до навчання впродовж життя, самовдосконалення та взаємодії з іншими людьми. Одночасно система загальної середньої освіти забезпечує формування в учнів ключових і предметних компетентностей, визначених Законом України «Про освіту» та відповідними державними стандартами.

Повна загальна середня освіта в Україні здобувається на трьох послідовних рівнях. Перший рівень — початкова освіта — забезпечує базове становлення навчальної діяльності учнів і передбачає досягнення результатів навчання, визначених державним стандартом початкової освіти. Другий рівень — базова середня освіта — спрямований на розширення й поглиблення знань, формування ключових компетентностей та готовності до профільного навчання. Третій рівень — профільна середня освіта — орієнтований на диференціацію навчання відповідно до освітніх потреб, інтересів і професійних намірів учнів та реалізується відповідно до державного стандарту профільної середньої освіти.

У закладах загальної середньої освіти тривалість здобуття початкової освіти становить чотири роки, базової середньої — п'ять років, профільної середньої — три роки. Водночас законодавством передбачено можливість зміни тривалості навчання залежно від форми здобуття освіти, індивідуальної освітньої траєкторії учня та результатів його навчання. Для осіб з особливими освітніми потребами тривалість здобуття повної загальної середньої освіти

визначається Кабінетом Міністрів України з урахуванням їхніх індивідуальних можливостей і потреб.

Повна загальна середня освіта може здобуватися за різними формами, що забезпечує гнучкість і доступність освітнього процесу. До них належать очна (денна), дистанційна, мережева, екстернатна, сімейна (домашня) форма та форма педагогічного патронажу. На рівнях базової й профільної середньої освіти можливе також навчання за очною (вечірньою) та заочною формами, а профільна середня освіта професійного спрямування може реалізовуватися за дуальною формою.

В Україні створюються рівні умови для здобуття повної загальної середньої освіти. Держава гарантує кожному доступність і якість освіти незалежно від місця проживання, соціального статусу, стану здоров'я чи інших обставин. Громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, гарантується безоплатне здобуття повної загальної середньої освіти в державних і комунальних закладах освіти за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів один раз протягом життя на кожному рівні.

Особлива увага приділяється забезпеченню рівного доступу до освіти. Це реалізується через чітко визначені правила зарахування до закладів освіти, зарахування до початкової школи та гімназії без проведення конкурсу (за винятком випадків, передбачених законодавством), територіальну доступність закладів освіти, належне бюджетне фінансування, дотримання вимог доступності для осіб з особливими освітніми потребами, а також використання адаптованих і модифікованих освітніх програм та методів навчання.

Законодавством забороняється проведення будь-яких конкурсних відборів під час зарахування дітей до початкової школи, за винятком закладів спеціалізованої та приватної освіти. До комунальних закладів освіти для здобуття початкової й базової середньої освіти обов'язково зараховуються діти, які проживають на території обслуговування закладу, є рідними братами або сестрами учнів цього закладу чи дітьми його працівників. Діти з особливими освітніми потребами мають право на першочергове зарахування за місцем проживання.

Таким чином, повна загальна середня освіта в Україні функціонує як цілісна, соціально орієнтована система, спрямована на забезпечення рівних освітніх можливостей, формування компетентної, відповідальної та соціально активної особистості, здатної до життя й діяльності в сучасному суспільстві.

3. Організація освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти

Організація освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти України здійснюється відповідно до Законів України «Про освіту», «Про повну

загальну середню освіту», інших нормативно-правових актів, а також на основі освітньої програми конкретного закладу освіти. Її головною метою є створення умов для всебічного розвитку особистості учня, виявлення та підтримки його здібностей і обдарувань, формування ключових і предметних компетентностей, визначених державними стандартами, а також досягнення визначених результатів навчання та позитивної динаміки особистісного розвитку.

На кожному рівні повної загальної середньої освіти освітній процес організовується у безпечному, психологічно комфортному та здоров'язбережувальному освітньому середовищі. При цьому обов'язково враховуються вікові особливості дітей, рівень їх фізичного, психічного й інтелектуального розвитку, індивідуальні освітні потреби, зокрема потреби дітей з особливими освітніми потребами. Такий підхід відповідає сучасним гуманістичним засадам освіти та принципам дитиноцентризму.

Освітній процес має чітко визначену циклічну структуру. У початковій школі він поділяється на адаптаційно-ігровий цикл (1–2 роки навчання), спрямований на м'яку адаптацію дитини до шкільного життя, та основний цикл (3-4 роки), у межах якого відбувається системне формування навчальних умінь і навичок. У базовій середній освіті розрізняють адаптаційний цикл (5–6 роки навчання), що забезпечує перехід до предметного навчання, та цикл базового предметного навчання (7-9 роки), орієнтований на поглиблення знань і розвиток пізнавальної самостійності. Профільна середня освіта також має двоциклову структуру: профільно-адаптаційний цикл (10 рік навчання) і профільний цикл (11–12 роки), які забезпечують професійне самовизначення учнів та підготовку до подальшої освіти або трудової діяльності.

Освітній процес реалізується в межах навчального року, який традиційно розпочинається 1 вересня і триває не менше 175 навчальних днів, завершуючись не пізніше 1 липня наступного року. Структура навчального року, тижня, дня, тривалість уроків і перерв, а також форми організації навчання визначаються педагогічною радою закладу освіти з урахуванням навчального навантаження, вікових особливостей учнів та регіональних умов. Законодавством чітко регламентується гранична тривалість безперервної навчальної діяльності: для учнів 1 класу — до 35 хвилин, 2–4 класів — до 40 хвилин, 5–12 класів — до 45 хвилин. Важливим елементом організації освітнього процесу є канікулярний час, загальна тривалість якого не може бути меншою ніж 30 календарних днів протягом навчального року.

Ключовим інструментом організації освітнього процесу виступає освітня програма закладу освіти. Заклад розробляє і реалізує одну освітню програму на кожному рівні або циклі повної загальної середньої освіти, або ж наскрізну програму для кількох рівнів. Освітні програми можуть створюватися на основі

типових освітніх програм або інших програм, затверджених у встановленому законодавством порядку. Вони мають визначати вимоги до учнів, обсяг і структуру навчального навантаження, перелік навчальних предметів і курсів, форми організації освітнього процесу та інструментарій оцінювання результатів навчання. Рішення про вибір і впровадження освітньої програми ухвалює педагогічна рада, а затверджує керівник закладу освіти.

На основі освітньої програми формується річний навчальний план, у якому конкретизується перелік обов'язкових і вибіркових освітніх компонентів, а також кількість навчальних годин. При цьому державні та комунальні заклади освіти реалізують освітні програми виключно за кошти державного та місцевих бюджетів, тоді як приватні заклади можуть розширювати їх за рахунок власних ресурсів, не порушуючи вимог державних стандартів і санітарних норм.

Важливою складовою організації освітнього процесу є формування класів і груп. У закладах загальної середньої освіти можуть функціонувати звичайні, спеціальні та інклюзивні класи, а також групи з різними формами здобуття освіти — очною, дистанційною, вечірньою тощо. Законодавством визначено допустиму наповнюваність класів, що забезпечує належні умови навчання та охорону здоров'я учнів. Окремо врегульовано питання організації класів-комплектів у початковій школі та поділу класів на групи для якісного вивчення окремих предметів.

Сучасна організація освітнього процесу ґрунтується на ідеї індивідуальної освітньої траєкторії учня. Вона передбачає можливість вибору форм навчання, навчальних планів і програм, освітніх компонентів, темпів і послідовності засвоєння матеріалу. Реалізація індивідуальної освітньої траєкторії здійснюється на основі індивідуального навчального плану та, за потреби, індивідуальної програми розвитку, які розробляються педагогами у взаємодії з учнем і його батьками та затверджуються керівником закладу освіти.

Отже, організація освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти України є складною, багаторівневою та нормативно врегульованою системою, що поєднує державні стандарти з можливостями індивідуалізації навчання. Вона спрямована на забезпечення якості освіти, рівного доступу до неї та створення умов для гармонійного розвитку кожної дитини в сучасному освітньому середовищі.

4. Учасники освітнього процесу.

Учасниками освітнього процесу в закладах освіти є:

- учні;
- педагогічні працівники;
- інші працівники закладу освіти;

- батьки учнів;
- асистенти дітей.

Залучення будь-яких інших осіб до участі в освітньому процесі (проведення навчальних занять, лекцій, тренінгів, семінарів, майстер-класів, конкурсів, оцінювання результатів навчання тощо) здійснюється за рішенням керівника закладу освіти. Відповідальність за зміст таких заходів несе керівник закладу освіти.

Не можуть працювати в закладі освіти або залучатися до участі в освітньому процесі (проведення навчальних занять, лекцій, тренінгів, семінарів, майстер-класів, конкурсів, оцінювання результатів навчання тощо) особи, які вчинили злочин проти статевої свободи чи статевої недоторканості дитини або у присутності дитини чи з використанням дитини.

Учні.

Права та обов'язки учнів визначаються Законами України «Про освіту» «Про повну загальну середню освіту», та іншими законодавчими актами. Учні можуть мати також інші права та нести обов'язки, передбачені законодавством та установчими документами закладу освіти.

Засновникам та працівникам закладів освіти, органам державної влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам забороняється залучати учнів до участі в заходах, організованих не передбаченими законами воєнізованими формуваннями, а також політичними партіями, релігійними організаціями (об'єднаннями), крім випадків, визначених статтею 31 Закону України «Про освіту».

Залучати учнів, які не досягли повноліття, до участі у заходах, організованих громадськими об'єднаннями, дозволяється виключно за згодою їхніх батьків.

Будь-яке примушування учнів до вступу до будь-яких громадських об'єднань, воєнізованих формувань, політичних партій (об'єднань), релігійних організацій забороняється.

Учням можуть надаватися матеріальна допомога, академічні стипендії, соціальні стипендії за рахунок коштів державного бюджету, місцевих бюджетів, коштів юридичних та/або фізичних осіб, інших джерел, не заборонених законодавством.

Учні мають право на отримання додаткових індивідуальних та/або групових консультацій та/або занять з навчальних предметів, з яких проводиться державна підсумкова атестація на відповідному рівні повної загальної середньої освіти, та з яких рівень досягнутих результатів навчання менше середнього рівня результатів навчання учнів відповідного року навчання у відповідному закладі освіти.

Засновники закладів освіти визначають порядок підвезення учнів до місця навчання та у зворотному напрямку (до місця проживання) та забезпечують його за кошти відповідних бюджетів.

Особи з особливими освітніми потребами здобувають повну загальну середню освіту в порядку, встановленому законодавством України.

Учні проживають та утримуються у пансіонах закладів освіти (забезпечуються одягом (формою), харчуванням та іншими послугами) у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Відповідальність за організацію харчування учнів у закладах освіти незалежно від підпорядкування, типу і форми власності, додержання вимог санітарного законодавства, законодавства про безпечність та якість харчових продуктів покладається на засновників та керівників відповідних закладів освіти. Норми та порядок організації харчування учнів у закладах освіти встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Заклад освіти створює безпечне освітнє середовище з метою забезпечення належних і безпечних умов навчання, виховання, розвитку учнів, а також формує у них гігієнічні навички та засади здорового способу життя.

Учні закладів освіти незалежно від підпорядкування, типу і форми власності забезпечуються медичним обслуговуванням, що здійснюється медичними працівниками, які входять до штату таких закладів освіти або відповідних закладів охорони здоров'я, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Заклади охорони здоров'я спільно з органами управління освітою та органами охорони здоров'я щороку забезпечують безоплатне проведення медичного огляду учнів, моніторинг стану здоров'я, здійснення лікувально-профілактичних заходів у закладах освіти незалежно від підпорядкування, типу і форми власності.

Педагогічні працівники.

На посади педагогічних працівників приймаються особи, які мають педагогічну освіту, вищу освіту та/або професійну кваліфікацію, вільно володіють державною мовою (для громадян України) або володіють державною мовою в обсязі, достатньому для спілкування (для іноземців та осіб без громадянства), моральні якості та фізичний і психічний стан здоров'я яких дозволяють виконувати професійні обов'язки.

Перелік посад педагогічних працівників встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Педагогічні працівники мають права, визначені Законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», законодавством, колективним договором, трудовим договором та/або установчими документами закладу

освіти.

Педагогічні працівники закладів освіти приймаються на роботу за трудовими договорами відповідно до вимог цього Закону та законодавства про працю.

Педагогічні працівники державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, які досягли пенсійного віку та яким виплачується пенсія за віком, працюють на основі трудових договорів, що укладаються строком від одного до трьох років.

Засновники приватних та корпоративних закладів освіти самостійно визначають порядок укладання трудових договорів, у тому числі строкових, з особами, які приймаються на посади працівників відповідних закладів освіти відповідно до вимог цього Закону та законодавства про працю.

Педагогічні працівники зобов'язані:

- дотримуватися принципів дитиноцентризму та педагогіки партнерства у відносинах з учнями та їхніми батьками;
- виконувати обов'язки, визначені Законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», іншими актами законодавства, установчими документами закладу освіти, трудовим договором та/або їхніми посадовими обов'язками;
- забезпечувати єдність навчання, виховання та розвитку учнів, а також дотримуватися у своїй педагогічній діяльності інших принципів освітньої діяльності, визначених статтею 6 Закону України «Про освіту»;
- використовувати державну мову в освітньому процесі відповідно до вимог цих Законів;
- володіти навичками з надання домедичної допомоги дітям;
- постійно підвищувати свою педагогічну майстерність.

Педагогічна діяльність вчителя включає:

- діяльність у межах його педагогічного навантаження, норма якого на одну тарифну ставку становить 18 навчальних годин на тиждень;
- окремі види педагогічної діяльності, за які встановлюються доплати у такому співвідношенні до тарифної ставки:

а) класне керівництво у 1–11 (12) класах — 20–25 відсотків;

б) перевірка навчальних робіт учнів — 10–20 відсотків;

в) завідування:

- майстернями, кабінетами інформатики — 15–20 відсотків;
- кімнатами зберігання зброї, стрілецькими тирами, паспортизованими музеями — 10–15 відсотків;
- структурними підрозділами закладів освіти — 25 відсотків;

• навчальними (навчально-методичними) кабінетами, ресурсними кімнатами, лабораторіями, спортивними залами чи майданчиками, навчально-дослідними ділянками — 10–15 відсотків;

• бібліотекою (медіатекою) або за бібліотечну роботу чи роботу з бібліотечним фондом підручників — 5–15 відсотків;

г) за роботу в інклюзивних класах (групах) — 20 відсотків;

ґ) обслуговування комп'ютерної техніки — 10–15 відсотків;

д) проведення позакласної роботи з учнями — 10–40 відсотків;

1) інші види педагогічної (навчальної, виховної, методичної, організаційної) діяльності, передбачені законами та іншими актами законодавства, трудовим договором та/або посадовою інструкцією.

Педагогічне навантаження вихователя закладу загальної середньої освіти (ГПД, інклюзивної групи) становить 30 годин на тиждень як повний робочий час, а саме педагогічне навантаження (безпосередньо освітній процес) складає 25 годин, решта 5 годин — методична та інша робота.

Розміри тарифних ставок педагогічних працівників державних і комунальних закладів освіти встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Розподіл педагогічного навантаження у закладі освіти затверджується його керівником відповідно до вимог законодавства.

Педагогічне навантаження педагогічного працівника закладу освіти обсягом менше норми, передбаченої цією статтею, встановлюється за його письмовою згодою.

Перерозподіл педагогічного навантаження протягом навчального року допускається у разі зміни кількості годин з окремих навчальних предметів (інтегрованих курсів), що передбачається навчальним планом закладу освіти, або за письмовою згодою педагогічного працівника з додержанням законодавства про працю.

Оплата праці педагогічних працівників здійснюється відповідно до законів та інших актів законодавства.

Порядок обчислення заробітної плати педагогічних працівників державних, комунальних закладів освіти визначається центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Права, обов'язки та відповідальність батьків учнів

Батьки учнів мають права та обов'язки у сфері загальної середньої освіти, передбачені законами України.

Батьки учнів мають право бути присутніми на навчальних заняттях своїх дітей за попереднім погодженням з керівником закладу освіти.

На батьків учнів, а також керівників закладів освіти, які виконують обов'язки опікунів дитини у випадках, визначених законом, покладається

відповідальність за здобуття ними повної загальної середньої освіти.

Питання для самоконтролю

1. Які основні ланки входять до структури освіти в Україні?
2. Які рівні має вища освіта?
3. Яка тривалість здобуття освіти на всіх рівнях повної загальної середньої освіти?
4. За якими формами може здобуватися середня освіта?
5. На які цикли поділяється навчальний процес на кожному рівні повної загальної середньої освіти?
6. У чому полягає ідея індивідуальної освітньої траєкторії учня?

Тестові завдання для самоперевірки

1. Який із названих рівнів вищої освіти забезпечує здобуття базової вищої освіти?

A) бакалаврський;
B) магістерський;
C) освітньо-науковий або освітньо-творчий;
D) Серед відповідей A–C немає правильної.

2. У закладах загальної середньої освіти тривалість здобуття базової середньої освіти складає …?

A) 3 роки;
B) 4 роки;
C) 5 років;
D) 6 років

3. Який із видів середньої освіти може реалізовуватися за дуальною формою?

A) базова;
B) початкова;
C) профільна;
D) профільна середня професійного спрямування.

4. Зарахування дітей до державної початкової школи відбувається …

A) з проведенням конкурсу;
B) без проведення конкурсу;
C) за територіальним принципом;
D) без врахування територіальної належності школи.

5. На якому рівні загальної середньої освіті реалізується адаптаційний цикл?

A) початкова школа;

B) базова школа;

C) профільна школа;

D) такого циклу не існує на жодному з рівнів середньої освіти.

Індивідуальні практичні завдання

Завдання 1. Підготуйте короткі повідомлення по п. 1–4, одне з питань (на вибір) розкрийте поглиблено.

Завдання 2. Які чинники викликали зростання тривалості повної загальної середньої освіти в Україні за останні 30 років? Проведіть невелике дослідження цього питання з посиланням на джерела.

ТЕМА 3
СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЗАГАЛЬНОЮ СЕРЕДНЬОЮ ОСВІТОЮ

Мета: сформувати у студентів уявлення про загальні принципи і методи управління освітою, структуру управління освітою в Україні та державну освітню політику; вивчити функції управління освітою та особливості управління міжнародною діяльністю в галузі освіти.

План

1 Загальні принципи та методи управління освітою.

2. Структура управління освітою в Україні. Державна освітня політика.

3. Функції управління освітою.

4. Державно-громадське управління освітою.

5. Управління міжнародною діяльністю в галузі освіти.

Ключові слова: *принцип управління освітою, метод управління освітою, функції управління, державно-громадське управління освітою, структура управління, міжнародна діяльність в освіті.*

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Загальні принципи та методи управління освітою

Управління освітою є важливою складовою функціонування та розвитку освітньої системи, оскільки забезпечує цілеспрямовану організацію освітнього процесу, узгодження діяльності всіх його учасників і досягнення визначених державою та суспільством освітніх цілей. Воно ґрунтується на сукупності принципів і методів, які визначають характер управлінських рішень, способи їх

реалізації та відповідальність суб'єктів управління.

Основу управління освітою *становлять принципи державності, демократичності, гласності, дитиноцентризму, рівності можливостей, оптимізації та компетентності.*

Принцип державності передбачає відповідність освітньої політики національним інтересам, Конституції України та чинному законодавству, а також реалізацію єдиних державних стандартів освіти. *Демократичність і гласність управління* виявляються у відкритості ухвалення управлінських рішень, залученні педагогічних працівників, учнів і батьківської громадськості до обговорення важливих питань діяльності закладу освіти, прозорості управлінських процедур і доступності інформації.

Важливим сучасним принципом є *дитиноцентризм*, який відповідає ідеології Нової української школи та орієнтує управління на забезпечення найкращих інтересів дитини, урахування її вікових, індивідуальних та освітніх потреб, темпу розвитку й особистісних можливостей. *Принцип рівності можливостей* забезпечує доступ до якісної освіти для всіх здобувачів незалежно від соціального статусу, стану здоров'я, місця проживання чи інших чинників. *Оптимізація управління* передбачає досягнення високих результатів освітньої діяльності за умови раціонального використання часу, ресурсів і зусиль усіх учасників освітнього процесу. *Принцип компетентності* вимагає високого рівня професіоналізму управлінських кадрів і педагогічних працівників, здатних приймати обґрунтовані рішення та ефективно діяти в умовах змін. Водночас важливим є поєднання колегіальності з персональною відповідальністю, коли управлінські рішення ухвалюються колективно, але керівник несе особисту відповідальність за їх реалізацію перед державою та громадою. Підтримка ініціативи й активності педагогів створює умови для творчого пошуку, інноваційної діяльності та професійного зростання.

Реалізація зазначених принципів забезпечується через систему методів управління освітою. До основних належать *планування, організація, мотивація, контроль і регулювання. Планування* передбачає визначення стратегічних і поточних цілей, завдань та шляхів їх досягнення. *Організаційні методи* спрямовані на розподіл функцій і обов'язків, забезпечення ресурсами, створення належних умов для діяльності педагогічного колективу, зокрема через інструктаж і нормування праці. *Мотиваційні методи* включають матеріальне й моральне стимулювання працівників, підтримку їхньої ініціативи та професійних досягнень. *Контроль* полягає у перевірці, обліку, аналізі та оцінюванні результатів освітньої й управлінської діяльності. *Регулювання* забезпечує коригування управлінських рішень і дій з метою підвищення ефективності освітнього процесу.

У практиці управління широко застосовуються *адміністративно-розпорядчі методи,* зокрема видання наказів, розпоряджень, інструкцій, а також соціально-психологічні методи, спрямовані на формування сприятливого психологічного клімату в колективі, розвиток лідерства, взаємодії та відповідальності. Поєднання різних методів управління дає змогу забезпечити ефективне функціонування закладу освіти, узгодити колективну відповідальність із персональною відповідальністю керівника та сприяти сталому розвитку освітньої системи загалом.

2. Структура управління освітою в Україні. Державна освітня політика.

Управління освітою в Україні має багаторівневу структуру, що забезпечує цілісність, керованість і узгодженість функціонування всієї освітньої системи. Воно здійснюється на центральному, місцевому та інституційному рівнях і спрямоване на реалізацію державної освітньої політики, забезпечення доступності, якості та відповідності освіти потребам особистості, суспільства і держави.

Центральний рівень управління освітою представлений насамперед Міністерством освіти і науки України (МОН), яке є головним центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. МОН формує та реалізує державну освітню політику, розробляє нормативно-правові акти, визначає державні стандарти освіти, координує діяльність закладів освіти, здійснює міжнародне співробітництво та забезпечує контроль за дотриманням законодавства у сфері освіти. Окрім МОН, до управління освітою на центральному рівні залучені й інші міністерства та відомства (зокрема Міністерство оборони, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство охорони здоров'я), які мають у своєму підпорядкуванні спеціалізовані навчальні заклади та забезпечують підготовку фахівців для відповідних галузей.

На місцевому рівні управління освітою здійснюють органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації — обласні, районні, міські ради, обласні та районні державні адміністрації, військові адміністрації. У їх структурі функціонують управління або відділи освіти, які відповідають за реалізацію державної освітньої політики на відповідній території, розвиток мережі закладів освіти, кадрове забезпечення, фінансування, організацію освітнього процесу та контроль за якістю освіти на місцях.

Важливу роль у системі управління освітою відіграють наукові, науково-методичні та методичні установи, інститути післядипломної педагогічної освіти, центри професійного розвитку педагогічних працівників. Вони забезпечують

наукове та методичне супроводження освітнього процесу, підвищення кваліфікації педагогів, упровадження інновацій та сучасних освітніх технологій. Окреме місце посідають органи самоврядування у сфері освіти, які сприяють демократизації управління та залученню педагогічної спільноти до ухвалення управлінських рішень.

Державна освітня політика є системною діяльністю держави, спрямованою на законодавче, фінансове, організаційне та кадрове забезпечення розвитку освіти. Її стратегічні засади визначає Верховна Рада України шляхом ухвалення законів та інших нормативно-правових актів. Реалізація освітньої політики покладається на Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки та інші центральні органи виконавчої влади, а також на місцеві органи управління освітою.

Основними напрямами державної освітньої політики є забезпечення рівного доступу до якісної освіти на всіх її рівнях — від дошкільної до вищої й освіти дорослих, підвищення якості освітніх результатів, інтеграція в європейський та світовий освітній простір, упровадження інновацій, цифровізація освіти та врахування потреб сучасного суспільства і ринку праці. Таким чином, ефективна структура управління освітою та виважена державна освітня політика є ключовими чинниками сталого розвитку освітньої системи України.

3. Функції управління освітою.

Управління освітою як цілеспрямована діяльність охоплює систему взаємопов'язаних функцій, що забезпечують ефективне функціонування й розвиток освітніх закладів та всієї освітньої галузі. Вони поєднують загальні (класичні) управлінські функції, притаманні будь-якій сфері менеджменту, та специфічні функції, зумовлені особливостями освітнього середовища, соціальною значущістю освіти й орієнтацією на розвиток особистості.

До класичних функцій управління, адаптованих до умов освіти, належать планування, організація, мотивація та контроль. Планування передбачає визначення стратегічних і поточних цілей розвитку освіти, прогнозування результатів, визначення шляхів їх досягнення, необхідних ресурсів та очікуваних результатів навчання і виховання. В освітньому управлінні планування охоплює розроблення освітніх програм, навчальних планів, річних планів роботи закладу освіти, а також програм розвитку.

Функція організації полягає у створенні чіткої структури управління, розподілі обов'язків і відповідальності між учасниками освітнього процесу, координації діяльності педагогічного колективу, адміністрації, допоміжного персоналу. Вона забезпечує узгоджену взаємодію всіх елементів системи освіти та створення умов для реалізації освітніх цілей.

Мотивація в управлінні освітою спрямована на стимулювання професійної активності педагогів, розвитку їх творчого потенціалу, відповідального ставлення до роботи, а також на формування внутрішньої мотивації учнів до навчання й саморозвитку. Вона реалізується через систему морального і матеріального заохочення, підтримку ініціативи, створення сприятливого психологічного клімату, визнання досягнень учасників освітнього процесу.

Контроль як управлінська функція забезпечує зворотний зв'язок між поставленими цілями та фактичними результатами діяльності. Він передбачає оцінювання якості освітнього процесу, дотримання державних стандартів, аналіз результатів навчання і виховання, виявлення недоліків та своєчасне коригування управлінських рішень.

Поряд із класичними, в управлінні освітою виокремлюють специфічні функції, зумовлені особливою місією освіти. Діагностична функція полягає у вивченні стану освітнього процесу, виявленні причин труднощів, визначенні резервів підвищення його ефективності. Вона є основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Інноваційно-розвивальна функція спрямована на пошук, упровадження та поширення нових педагогічних і управлінських ідей, технологій, моделей навчання й виховання. Саме вона забезпечує динамічний розвиток освіти, її відповідність сучасним викликам і потребам суспільства.

Нормативно-правова функція передбачає дотримання законодавства у сфері освіти, реалізацію державної освітньої політики, забезпечення прав і обов'язків усіх учасників освітнього процесу. Вона гарантує законність і стабільність функціонування освітньої системи.

Координаційна функція полягає в узгодженні дій педагогів, учнів, батьків, органів управління та громадськості, що сприяє формуванню єдиного освітнього простору та партнерської взаємодії. Кадрова функція охоплює добір, розстановку, атестацію та професійний розвиток педагогічних працівників, створення умов для їх безперервного навчання.

Інформаційна функція забезпечує збір, аналіз, збереження та поширення інформації про стан і результати освітнього процесу, що є необхідною умовою прозорості управління та прийняття ефективних рішень.

Сукупність класичних і специфічних функцій управління освітою утворює цілісну систему, спрямовану на забезпечення якості освіти, гармонійного розвитку особистості та сталого розвитку освітньої галузі в цілому.

4. Державно-громадське управління освітою.

Державно-громадське управління освітою є важливою складовою сучасної освітньої політики України та відображає перехід від суто адміністративно-державної моделі керівництва до демократичної, партнерської взаємодії у сфері

освіти. Воно ґрунтується на поєднанні управлінських функцій органів державної влади з активною участю інститутів громадянського суспільства — територіальних громад, батьківської спільноти, педагогічних колективів, здобувачів освіти, громадських організацій і роботодавців. Така взаємодія спрямована на спільне вироблення та реалізацію управлінських рішень, що забезпечують сталий розвиток освіти та її відповідність потребам особистості, суспільства і держави.

Сутність державно-громадського управління полягає у взаємному доповненні державного регулювання та громадської ініціативи. Держава визначає нормативно-правові рамки, стратегічні пріоритети й гарантує дотримання освітніх стандартів, тоді як громадськість бере активну участь у формуванні освітньої політики, оцінюванні якості освітніх послуг, контролі діяльності закладів освіти та ініціюванні інноваційних змін. У результаті управління освітою набуває відкритого, прозорого й соціально орієнтованого характеру.

Суб’єктами державно-громадського управління є органи державної влади у сфері освіти (Міністерство освіти і науки України, місцеві органи управління освітою), органи місцевого самоврядування, педагогічні ради та колективи закладів освіти, органи учнівського і студентського самоврядування, батьківські комітети, громадські й професійні об’єднання, а також представники бізнесу та роботодавців. Їхня взаємодія забезпечує врахування різних інтересів і точок зору під час ухвалення управлінських рішень.

Реалізація державно-громадського управління здійснюється через різноманітні організаційні форми: дорадчі та громадські ради, робочі й експертні групи, піклувальні та наглядові ради закладів освіти, громадські слухання, консультації й обговорення. Такі форми сприяють налагодженню діалогу, підвищенню довіри між учасниками освітнього процесу та розвитку культури спільної відповідальності.

Основними принципами державно-громадського управління є демократизм, відкритість і гласність, партнерство та співпраця, рівність можливостей, самоорганізація, відповідальність і поєднання традицій з інноваціями. Дотримання цих принципів дозволяє перейти від жорсткого адміністративного контролю до моделі спільного управління, орієнтованого на розвиток і якість освіти.

На відміну від суто державного управління, державно-громадська модель передбачає розподілену відповідальність за результати освітньої діяльності, широке залучення громадськості до формування й реалізації освітньої політики та перехід від односторонніх розпорядчих дій до партнерських взаємодій. У підсумку така система сприяє підвищенню якості освіти, її соціальної значущості

та відповідності сучасним запитам суспільства.

5. Управління міжнародною діяльністю в галузі освіти.

Управління міжнародною діяльністю в освіті є важливим складником сучасної освітньої політики та практики, що забезпечує інтеграцію національної системи освіти у світовий освітній і науковий простір. Воно являє собою комплексний, багатоаспектний процес координації та регулювання співпраці закладів освіти, органів державної влади, зокрема міністерств, а також інших освітніх і наукових інституцій з міжнародними партнерами. Така діяльність спрямована на реалізацію спільних освітніх, наукових і дослідницьких проєктів, розвиток академічної мобільності, обмін досвідом і кращими практиками, підвищення якості освіти та конкурентоспроможності українських закладів освіти на міжнародному рівні.

Одним із ключових напрямів управління міжнародною діяльністю є академічна мобільність, яка передбачає організацію обміну студентами, викладачами та науковцями, їх участь у міжнародних програмах і проєктах, зокрема в межах таких ініціатив, як Erasmus+. Академічна мобільність сприяє професійному й особистісному розвитку учасників освітнього процесу, формуванню міжкультурної компетентності, розширенню наукових контактів і впровадженню інноваційних підходів у навчанні.

Важливе місце в системі міжнародної діяльності посідає розробка спільних освітніх програм із закордонними закладами вищої освіти. Йдеться про створення спільних курсів, освітніх програм і програм подвійних дипломів, які забезпечують взаємне визнання результатів навчання та сприяють гармонізації освітніх стандартів. Такі програми підвищують привабливість закладів освіти для здобувачів з різних країн і розширюють можливості працевлаштування випускників.

Не менш значущим напрямом є наукова співпраця, що включає участь у міжнародних дослідницьких проєктах, спільні публікації, проведення конференцій, семінарів, а також комерціалізацію наукових розробок. Управління цією сферою потребує чіткої координації між науковими підрозділами, міжнародними відділами та адміністративними службами закладу освіти.

У сучасних умовах особливої актуальності набуває інформаційно-консультаційна підтримка учасників міжнародної діяльності. Вона охоплює інформування про особливості освітніх систем інших країн, візові та міграційні процедури, умови навчання і проживання, а також консультування студентів і викладачів з організаційних та академічних питань. Окремим напрямом є інтеграція та адаптація українських студентів і викладачів за кордоном, зокрема підтримка внутрішньо переміщених осіб і біженців, збір та аналіз інформації про їхні освітні потреби.

Важливою складовою міжнародної діяльності є також підтримка української ідентичності за кордоном, що передбачає сприяння вивченню української мови, історії та культури, особливо серед українських громад і молоді, яка навчається або тимчасово перебуває в інших країнах. Паралельно здійснюється розвиток мовної підготовки в Україні через організацію курсів іноземних мов і підвищення кваліфікації викладачів, що є необхідною умовою ефективної міжнародної співпраці.

Структура управління міжнародною діяльністю в закладі освіти, як правило, має багаторівневий характер. Центральну координаційну роль відіграє міжнародний відділ, який відповідає за встановлення контактів з партнерами, підготовку угод і супровід міжнародних проєктів. Інститути та кафедри забезпечують безпосередню реалізацію програм академічної мобільності та спільних освітніх і наукових ініціатив на академічному рівні. Департаменти якості освіти та наукової роботи інтегрують міжнародні стандарти у зміст і організацію освітнього процесу, а адміністративні служби здійснюють правове, фінансове й організаційне забезпечення.

Управління міжнародною діяльністю в освіті є складним, але надзвичайно важливим процесом, що сприяє модернізації освітньої системи, її відкритості до світових тенденцій і забезпечує активну участь України у глобальному освітньому просторі.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні принципи управління освітою.
2. Який зміст мотиваційного принципу управління освітою?
3. Які методи відносяться до адмінастривно-розпорядчих?
4. На яких рівнях здійснюється управління освітою в Україні?
5. У чому полягає значення загальних управлінських функцій в освіті?
6. На чому ґрунтується державно-громадське управління освітою?

Тестові завдання для самоперевірки

1. Принцип компетентності в управлінні освітою вимагає …

А) досягнення високих результатів освітньої діяльності за умови раціонального використання часу, ресурсів і зусиль усіх учасників освітнього процесу;

В) доступ до якісної освіти для всіх здобувачів незалежно від соціального статусу, стану здоров’я, місця проживання чи інших чинників.;

С) високого рівня професіоналізму управлінських кадрів і педагогічних працівників, здатних приймати обґрунтовані рішення та ефективно діяти в умовах змін;

D) відкритості ухвалення управлінських рішень, залученні педагогічних працівників, учнів і батьківської громадськості до обговорення важливих питань діяльності закладу освіти.

2. До основних методів управління освітою належать …

A) планування;

B) мотивація;

C) контроль;

D) рівність можливостей.

3. Який орган державної влади визначає стратегічні засади державної освітньої політики?

A) МОН;

B) Верховна Рада;

C) Президент;

D) Кабінет Міністрів

4. До якої групи функцій належать названі нижче функції управління освітою?

A) діагностична;

B) інноваційно-розвивальна

C) нормативно-правова

D) координаційна.

5. Який ключовий напрям управління міжнародною діяльністю передбачає організацію обміну студентами, викладачами та науковцями, їх участь у міжнародних програмах і проєктах, зокрема в межах таких ініціатив, як Erasmus+?

A) розробка спільних освітніх програм із закордонними закладами вищої освіти;

B) академічна мобільність;

C) наукова співпраця;

D) інформаційно-консультаційна підтримка учасників міжнародної діяльності.

Індивідуальні практичні завдання

Завдання 1. Підготуйте короткі (конспективні) повідомлення по п. 1–5, одне з питань (на вибір) розкрити поглиблено.

Завдання 2. Складіть анотований список літератури (останні п’ять років) з проблеми управління міжнародною діяльністю в галузі освіти, дотримуючись стандарту ДСТУ 8302:2015. Список повинен складати не менше п’яти джерел.

Завдання 3. Розробіть презентацію до питання 3 (не менше 8 слайдів).

ТЕМА 4
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Мета: сформувати уявлення у студентів про теоретичні основи якості освіти, акредитацію освітніх програм та необхідність дотримання академічної доброчесності; вивчити особливості зовнішньої і внутрішньої систем забезпечення якості освіти та оцінювання якості системи загальної середньої освіти.

План

1. Теоретичні основи якості освіти.
2. Зовнішня система забезпечення якості освіти. Інституційний аудит. 3. Внутрішня система забезпечення якості освіти.
4. Оцінювання якості системи загальної середньої освіти. Напрями оцінювання якості освітньої діяльності.
5. Акредитація освітніх програм.
6. Академічна доброчесність.

Ключові слова: *якість освіти, зовнішня система забезпечення якості освіти, інституційний аудит, внутрішня система забезпечення якості освіти. акредитація освітніх програм, академічна доброчесність, державна підсумкова атестація, зовнішнє незалежне оцінювання.*

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Теоретичні основи якості освіти.

Теоретичні основи якості освіти полягають у розгляді її як складного, багатовимірного й динамічного поняття, що не зводиться лише до кінцевого результату навчання. Якість освіти охоплює відповідність освітнього процесу й результатів навчання державним стандартам, очікуванням суспільства, потребам особистості та вимогам сучасного ринку праці. Вона формується під впливом сукупності взаємопов’язаних чинників, серед яких зміст освіти, освітні цілі, методи й технології навчання, кадрове забезпечення, матеріально-технічна база, організація освітнього процесу та управлінські механізми.

У сучасному науково-педагогічному дискурсі якість освіти трактують як поєднання якості процесу і якості результату. З одного боку, це рівень сформованості в здобувачів освіти ключових і предметних компетентностей — знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, здатності до критичного мислення, саморозвитку й професійної діяльності. З іншого боку, це характеристика самого освітнього процесу: наскільки чітко визначені цілі, наскільки адекватно підібрані зміст і методологія навчання, ефективно організована взаємодія учасників освітнього процесу.

Основними концептуальними підходами до розуміння якості освіти є її багатоаспектність, відповідність і комплексність. Багатоаспектність підкреслює, що якість не обмежується лише підготовкою «компетентного фахівця», а включає цілі, зміст, педагогічні технології, умови навчання та управління. Принцип відповідності акцентує на узгодженні результатів навчання з державними стандартами, соціальними запитами та реальними потребами економіки. Комплексність означає, що оцінювання якості здійснюється через сукупність показників, зокрема зміст освіти, форми і методи навчання, професійний рівень педагогічних працівників, матеріально-технічне й інформаційне забезпечення.

Ключовими складовими забезпечення якості освіти є результати навчання, системи забезпечення якості та моніторинг. Результати навчання виражаються в рівні сформованості компетентностей здобувачів освіти, що охоплюють не лише знання і вміння, а й ставлення, цінності та здатність застосовувати набуте у практичній діяльності. Системи забезпечення якості поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішні системи реалізуються самим закладом освіти через самооцінювання, внутрішній контроль і постійне вдосконалення освітнього процесу. Зовнішні системи включають державний та незалежний моніторинг, атестацію, сертифікацію педагогічних працівників, інституційний аудит, а також використання рейтингових і порівняльних оцінок.

Важливу роль у забезпеченні якості освіти відіграє моніторинг, який передбачає систематичний збір, аналіз і оцінювання інформації про стан освітнього процесу та його результати. Моніторинг дозволяє своєчасно виявляти проблеми, прогнозувати тенденції розвитку та приймати обґрунтовані управлінські рішення.

У контексті модернізації освіти сучасні підходи зосереджуються на створенні цілісних систем якості безперервної освіти, що поєднують зусилля держави, закладів освіти, педагогів, здобувачів освіти, роботодавців і громадськості. Такий підхід спрямований на підготовку конкурентоспроможних фахівців, здатних до навчання впродовж життя, професійної мобільності та активної участі в розвитку «суспільства знань».

2. Зовнішня система забезпечення якості освіти. Інституційний аудит.

Зовнішня система забезпечення якості освіти в Україні є важливою складовою національної освітньої політики та спрямована на об'єктивне оцінювання діяльності закладів освіти, підвищення довіри суспільства до результатів навчання й забезпечення сталого розвитку освітньої сфери.

Система зовнішнього забезпечення якості освіти може включати:

1) інструменти, процедури та заходи забезпечення і підвищення якості освіти:

- стандартизацію;
- ліцензування освітньої діяльності;
- акредитацію освітніх програм;
- громадську акредитацію закладів освіти;
- ЗНО результатів навчання;
- інституційний аудит;
- моніторинг якості освіти;
- атестацію педагогічних працівників;
- сертифікацію педагогічних працівників;
- громадський нагляд.

2) визначені законодавством органи і установи, що відповідають за забезпечення якості освіти, та спеціально уповноважені державою установи, що проводять зовнішнє незалежне оцінювання;

3) незалежні установи оцінювання та забезпечення якості освіти.

Система забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти, включає:

- політику та процедури забезпечення якості власної діяльності;
- необхідні ресурси для організації процесів і процедур;
- зовнішній незалежний аудит діяльності (процесів і процедур) відповідних органів і установ

Ключовим інструментом цієї системи є *інституційний аудит*, який прийшов на зміну традиційній державній атестації та відповідає сучасним європейським підходам до оцінювання якості освіти.

Інституційний аудит — це комплексне зовнішнє оцінювання діяльності закладу загальної середньої освіти (крім закладів вищої освіти), під час якого незалежні експерти аналізують освітні й управлінські процеси, а також дотримання вимог законодавства у сфері освіти. Його головною метою є не покарання чи формальний контроль, а виявлення сильних сторін закладу, визначення проблемних аспектів та надання практичних рекомендацій для підвищення якості освітньої діяльності й забезпечення сталого розвитку школи.

Проведення інституційного аудиту покладено на Державну службу якості освіти України (ДСЯО), яка забезпечує незалежність, професійність і об'єктивність оцінювання.

Структурно інституційний аудит охоплює два взаємопов'язані напрями. Перший передбачає оцінювання якості освітньої діяльності закладу освіти шляхом аналізу освітніх і управлінських процесів, а також функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти. У межах цього напряму експерти оцінюють освітнє середовище, педагогічну діяльність, систему оцінювання здобувачів освіти та управлінську діяльність керівництва закладу. Другий напрям полягає у комплексній зовнішній перевірці дотримання закладом освіти вимог чинного законодавства у сфері загальної середньої освіти.

Під час аудиту значна увага приділяється аналізу освітнього середовища, зокрема створенню безпечних і комфортних умов для навчання та праці, забезпеченню простору, вільного від будь-яких форм насильства й дискримінації, а також розвитку інклюзивного, мотивуючого до навчання освітнього середовища. Оцінюється також система оцінювання здобувачів освіти: її відкритість, прозорість і зрозумілість для учнів, орієнтація на відстеження індивідуального прогресу кожного здобувача освіти та формування в них відповідальності за результати власного навчання і здатності до самооцінки.

Важливою складовою інституційного аудиту є аналіз педагогічної діяльності. Експерти оцінюють ефективність планування й прогнозування роботи педагогічними працівниками, використання сучасних освітніх технологій, форм організації навчального процесу та підходів до оцінювання навчальних досягнень з метою формування ключових компетентностей і наскрізних умінь учнів. Окремо розглядається рівень професійного розвитку педагогів, дотримання принципів академічної доброчесності, а також налагодження партнерських взаємин між учасниками освітнього процесу — учнями, батьками та працівниками закладу освіти.

Оцінювання управлінських процесів охоплює наявність і реалізацію стратегії розвитку закладу освіти, систему планування та моніторингу досягнення поставлених цілей, ефективність кадрової політики та створення умов для професійного зростання педагогічних працівників. Важливими критеріями є формування атмосфери довіри, прозорості, дотримання етичних норм, упровадження людиноцентричного підходу в управлінні, взаємодія закладу освіти з місцевою громадою та реалізація політики академічної доброчесності.

Суттєвими рисами інституційного аудиту є його незалежність і публічність. Оцінювання здійснюється зовнішніми експертами, що гарантує

об’єктивність висновків, а результати аудиту оприлюднюються на офіційних сайтах закладу освіти, його засновника та Державної служби якості освіти України. За підсумками аудиту формується висновок про якість освітньої діяльності та надаються рекомендації щодо її вдосконалення. Інституційний аудит може проводитися планово або позапланово — у разі наявності обґрунтованих підстав, зокрема за результатами моніторингів, що свідчать про низьку якість освіти.

У цілому інституційний аудит є важливим елементом зовнішньої системи забезпечення якості освіти, який у поєднанні з внутрішніми системами якості та зовнішнім моніторингом формує цілісну модель постійного вдосконалення освітньої діяльності в Україні та підвищення її відповідності потребам особистості, суспільства й держави.

3. Внутрішня система забезпечення якості освіти.

Внутрішня система забезпечення якості освіти (ВСЗЯО) є невід’ємною складовою сучасного управління закладом освіти та постає ключовим механізмом постійного вдосконалення освітньої діяльності. Вона являє собою *цілісний комплекс умов, принципів, процедур і заходів, які заклад освіти розробляє та впроваджує самостійно з метою ефективного управління, підвищення якості освітнього процесу, формування ключових і предметних компетентностей здобувачів освіти, утвердження академічної доброчесності та розвитку культури самооцінювання і відповідальності*. На відміну від зовнішніх механізмів контролю, внутрішня система якості функціонує без залучення зовнішніх аудиторів і ґрунтується на внутрішніх ресурсах, рефлексії та готовності закладу до змін.

ВСЗЯО передбачає цілеспрямовану діяльність у кількох взаємопов’язаних напрямах. Насамперед у закладі освіти визначаються чіткі принципи та процедури забезпечення якості загальної середньої освіти, які відповідають законодавчим вимогам і специфіці освітньої діяльності конкретної установи. Важливим елементом системи є регулярний моніторинг і періодичний перегляд освітніх програм, що дає змогу своєчасно оновлювати їхній зміст, методи та форми навчання відповідно до потреб учнів, суспільних запитів і державних стандартів.

Суттєву роль у внутрішній системі якості відіграє щорічне оцінювання результатів навчання здобувачів освіти, а також професійної діяльності педагогічних працівників і управлінського персоналу. Таке оцінювання спрямоване не лише на фіксацію досягнень або проблем, а й на виявлення динаміки розвитку, визначення зон для професійного зростання та підвищення ефективності педагогічної діяльності. У цьому контексті особливе значення має системне забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних працівників,

їхнього професійного розвитку та оволодіння сучасними освітніми технологіями.

До складових ВСЗЯО належить також створення та підтримка ефективних інформаційних систем, які забезпечують управління освітнім процесом, збирання й аналіз даних, моніторинг якості та прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Невід'ємною умовою функціонування внутрішньої системи якості є формування дієвих механізмів академічної доброчесності, що охоплюють систему правил, процедур і превентивних заходів, спрямованих на запобігання плагіату, списуванню, фальсифікаціям і будь-яким формам нечесної поведінки як з боку працівників школи, так і з боку здобувачів освіти.

Важливим напрямом діяльності в межах ВСЗЯО є створення інклюзивного освітнього середовища, яке забезпечує рівний доступ до якісної освіти для всіх учнів незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, освітніх потреб чи соціального статусу. Це передбачає впровадження принципів універсального дизайну, розумного пристосування, формування безпечного, комфортного й підтримувального освітнього простору.

Основними компонентами внутрішньої системи забезпечення якості освіти є політика та стратегія закладу освіти, що визначають цілі, завдання і пріоритети розвитку; система академічної доброчесності; чітко визначені критерії, правила та процедури оцінювання результатів навчання і професійної діяльності; належне ресурсне забезпечення — матеріально-технічне, кадрове та інформаційне; використання сучасних інформаційних систем управління; розвиток інклюзивного освітнього середовища; а також регулярне самооцінювання діяльності закладу з подальшим оприлюдненням звіту про результати.

Запровадження та ефективне функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти є необхідним з кількох причин. По-перше, вона дозволяє закладу освіти оперативно реагувати на виклики, самостійно виявляти проблеми та системно вдосконалювати освітній процес. По-друге, ВСЗЯО забезпечує дотримання вимог Закону України «Про освіту» та інших нормативно-правових актів. По-третє, публічність результатів самооцінювання сприяє підвищенню прозорості діяльності закладу та зміцненню довіри з боку батьків, громадськості й засновників. У підсумку внутрішня система забезпечення якості освіти стає дієвим інструментом безперервного розвитку закладу освіти та формування культури якості як спільної цінності всіх учасників освітнього процесу.

4. Оцінювання якості системи загальної середньої освіти. Напрями оцінювання якості освітньої діяльності.

Оцінювання якості системи загальної середньої освіти є важливим

складником державної освітньої політики та одним із ключових механізмів забезпечення сталого розвитку освіти. В Україні воно реалізується як *комплексна, багаторівнева система, що поєднує внутрішні процедури (самооцінювання закладів освіти) та зовнішні інструменти оцінювання, які здійснюються уповноваженими державними інституціями*. Метою такого оцінювання є не лише контроль і фіксація результатів, а передусім підвищення ефективності освітньої діяльності, забезпечення її відповідності державним стандартам, суспільним очікуванням і принципам Концепції Нової української школи (НУШ).

Система оцінювання якості загальної середньої освіти охоплює кілька взаємопов'язаних напрямів: оцінювання результатів навчання здобувачів освіти, освітньої діяльності закладів загальної середньої освіти, професійної діяльності педагогічних працівників, а також аналіз системних результатів на національному й міжнародному рівнях. Сукупність цих напрямів дає змогу отримати цілісне уявлення про стан і динаміку розвитку освітньої системи.

Одним із базових компонентів оцінювання є аналіз освітнього середовища. Він передбачає перевірку забезпечення комфортних і безпечних умов навчання та праці, створення освітнього простору, вільного від будь-яких форм насильства, дискримінації та булінгу, а також формування інклюзивного, розвивального й мотивуючого середовища. Якісне освітнє середовище розглядається як необхідна умова успішного навчання, психологічного благополуччя учнів і професійної самореалізації педагогів.

Центральне місце в системі оцінювання посідає оцінювання навчальних досягнень учнів. У межах НУШ воно ґрунтується на поєднанні формувального та підсумкового оцінювання. Формувальне оцінювання має безперервний характер і спрямоване на підтримку розвитку учня: воно включає самооцінювання і взаємооцінювання, зворотний зв'язок від учителя, коментарі до виконаних робіт, використання портфоліо. Підсумкове оцінювання (тематичне, семестрове, річне) дозволяє встановити рівень досягнення очікуваних результатів навчання та здійснюється за 12-бальною шкалою, що відображає чотири рівні навчальних досягнень: початковий, середній, достатній і високий.

Важливою складовою є державна підсумкова атестація, яка використовується для фінальної оцінки рівня засвоєння освітніх програм, а також зовнішнє незалежне оцінювання, що традиційно виконувало функцію оцінки результатів навчання випускників і забезпечувало прозорий вступ до закладів вищої освіти. Нині ця форма трансформується у Національний мультипредметний тест (НМТ), який поєднує функції підсумкового та вступного оцінювання. Водночас сучасна система передбачає наявність відкритої, прозорої

й зрозумілої для учнів системи оцінювання, застосування внутрішнього моніторингу результатів навчання та спрямованість оцінювання на формування відповідальності здобувачів освіти за власні результати й розвиток здатності до самооцінювання.

Окремим напрямом є оцінювання діяльності закладів загальної середньої освіти. Воно здійснюється через функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти, що передбачає регулярне самооцінювання школи за визначеними напрямами, а також через інституційний аудит — зовнішню незалежну оцінку діяльності закладу, яку проводять експерти Державної служби якості освіти України. Інституційний аудит замінив традиційну атестацію шкіл і спрямований на підтримку їх розвитку, надання рекомендацій та поширення кращих освітніх практик. Важливу роль відіграє також моніторинг якості освіти — як внутрішній, так і зовнішній, що включає загальнодержавні та міжнародні дослідження, зокрема PISA, які дозволяють простежити динаміку результатів і порівняти національні показники з міжнародними.

Значущим елементом системи є оцінювання професійної діяльності педагогічних працівників. Воно охоплює аналіз ефективності планування та організації педагогічної діяльності, використання сучасних освітніх підходів і технологій, спрямованих на формування ключових компетентностей і наскрізних умінь учнів. У процесі оцінювання враховується рівень професійної майстерності педагогів, їхня готовність до інновацій, здатність до співпраці зі здобувачами освіти, батьками та колегами, а також дотримання принципів академічної доброчесності. Основними інструментами такого оцінювання є атестація та сертифікація педагогічних працівників, причому сертифікація, започаткована для вчителів початкової школи, поступово поширюється й на інші рівні освіти.

Ключову роль у функціонуванні системи оцінювання якості загальної середньої освіти відіграють державні інституції. Державна служба якості освіти України відповідає за проведення інституційних аудитів і моніторингових досліджень, Український центр оцінювання якості освіти забезпечує розробку та реалізацію процедур ЗНО/НМТ, а Міністерство освіти і науки України формує нормативно-правові засади, стандарти та методичні рекомендації, зокрема в межах реалізації Концепції НУШ.

У цілому сучасна система оцінювання якості загальної середньої освіти орієнтована на підвищення прозорості й об’єктивності, розвиток культури самооцінювання, формування ефективного зворотного зв’язку та створення умов для постійного вдосконалення освітньої діяльності. Вона розглядається не як інструмент контролю заради контролю, а як важливий ресурс розвитку школи, учня і всієї освітньої системи відповідно до цінностей і принципів Нової

української школи.

5. Акредитація освітніх програм.

Акредитація освітніх програм є важливим елементом системи забезпечення якості освіти та одним із ключових інструментів державного і громадського контролю за рівнем підготовки фахівців. Вона являє собою *офіційну процедуру підтвердження якості освітньої програми та її відповідності вимогам державних стандартів, ліцензійних умов і встановлених критеріїв якості.* В Україні акредитація освітніх програм у закладах вищої освіти здійснюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, а у закладах фахової передвищої освіти — Державною службою якості освіти України. Успішне проходження акредитації забезпечує право закладу освіти видавати дипломи державного зразка та сприяє підвищенню довіри суспільства до результатів навчання.

За своїм змістом акредитація означає підтвердження того, що освітня програма відповідає визначеним критеріям якості, які охоплюють чіткість і доцільність цілей навчання, актуальність і логічність змісту, ефективність методів викладання та оцінювання, належний рівень кадрового й матеріально-технічного забезпечення, а також прозорість організації освітнього процесу. Важливою практичною складовою акредитації є те, що лише акредитовані освітні програми надають закладам освіти право видавати дипломи державного зразка, що має принципове значення як для здобувачів освіти, так і для роботодавців.

Акредитація освітніх програм також відіграє значну роль у формуванні довіри до української системи освіти та її інтеграції до Європейського простору вищої освіти. Процедури та критерії акредитації орієнтовані на європейські стандарти і рекомендації із забезпечення якості, що сприяє академічній мобільності, взаємному визнанню дипломів і конкурентоспроможності випускників на міжнародному ринку праці.

Процедура акредитації є добровільною за своєю природою, але водночас необхідною для повноцінного функціонування освітньої програми. Вона має циклічний характер і, як правило, проводиться один раз на п’ять років. Ініціатива щодо проходження акредитації належить самому закладу освіти, зазвичай на завершальному етапі навчання першого набору здобувачів за відповідною програмою. Заклад подає *заявку та матеріали самооцінювання* через електронну систему до відповідного органу акредитації, у яких обґрунтовує відповідність програми встановленим критеріям якості.

Наступним етапом є *акредитаційна експертиза*, під час якої формується експертна група з фахівців у відповідній галузі знань. Експерти аналізують подані матеріали, проводять зустрічі з адміністрацією, викладачами,

здобувачами освіти та роботодавцями, а також здійснюють виїзд до закладу освіти для оцінки реальних умов реалізації програми. За результатами експертизи готується звіт, на основі якого ухвалюється рішення про повну акредитацію освітньої програми, умовну акредитацію з визначенням необхідних заходів для усунення недоліків або відмову в акредитації.

Для абітурієнтів і здобувачів освіти акредитація має особливе значення, оскільки є важливим показником надійності та якості освітньої пропозиції. Статус акредитації будь-якої освітньої програми можна перевірити в Єдиній державній електронній базі з питань освіти (ЄДЕБО), що забезпечує відкритість і доступність інформації. Вибір акредитованої програми гарантує здобувачам освіти можливість отримання диплома державного зразка та впевненість у тому, що навчання здійснюється відповідно до чинних стандартів, тоді як неакредитовані програми можуть мати обмежені можливості або потребувати переведення студентів на інші освітні програми.

6. Академічна доброчесність

Академічна доброчесність є фундаментальною складовою забезпечення якості освіти та ключовою цінністю сучасного освітнього й наукового простору. Вона розглядається як *сукупність етичних принципів і правил поведінки, яких мають дотримуватися всі учасники освітнього процесу — учні, студенти, педагогічні й науково-педагогічні працівники, науковці — з метою гарантування чесності, прозорості та довіри до результатів навчання, наукових досліджень і творчої діяльності*. Академічна доброчесність виключає будь-які прояви обману, зокрема плагіат, списування, фальсифікацію та фабрикацію результатів, і ґрунтується на таких базових цінностях, як чесність, довіра, справедливість, повага та відповідальність. Саме завдяки її дотриманню забезпечується достовірність знань і цілісність освітнього середовища.

В українському освітньому просторі поняття академічної доброчесності почало активно впроваджуватися з 2009 року, коли у закладах вищої освіти з’явилися перші кодекси честі та були ініційовані просвітницькі заходи, спрямовані на формування культури чесного навчання і наукової діяльності. Актуальність цієї проблематики підтверджується результатами соціологічних досліджень. Так, за даними опитування TNS–Україна (березень 2016 р.), освіта входила до переліку найбільш корумпованих сфер, а за результатами опитувань громадських організацій майже всі студенти хоча б раз вдавалися до нечесних практик під час навчання. Сьогодні вища освіта разом із медициною та будівництвом продовжує залишатися серед сфер із підвищеними корупційними ризиками, що зумовлює особливу увагу до формування доброчесного освітнього середовища.

Основними принципами академічної доброчесності є *чесність*, що

передбачає самостійне виконання навчальних і наукових завдань; *довіра* — як основа об'єктивного оцінювання та взаємної поваги між учасниками освітнього процесу; *справедливість*, яка забезпечує рівні умови для всіх; повага до авторства та інтелектуальної власності; а також *відповідальність* за власні дії й усвідомлення наслідків порушень встановлених норм.

Порушення академічної доброчесності мають різні форми. До них належать *плагіат* — привласнення чужих ідей або текстів без належного посилання; *самоплагіат* — повторне використання власних раніше опублікованих робіт як нових; *списування під час контрольних заходів; фальсифікація або фабрикація даних*; *обман*, зокрема надання неправдивої інформації чи підробка документів; а також *хабарництво* як форма неправомірної вигоди в освітньому процесі. У системі загальної середньої освіти до порушень також відносять *допомогу учням під час підсумкового оцінювання чи державної атестації, використання заборонених матеріалів, проходження оцінювання замість інших осіб або необ'єктивне оцінювання педагогів*.

Важливе місце в темі академічної доброчесності посідає питання плагіату. Плагіат — це привласнення авторства на чужий твір або використання його без посилання на автора. Розрізняють дослівний плагіат, мозаїчний плагіат, компіляцію, рерайт, републікацію, реплікацію та некоректне перефразування. Водночас не вважаються плагіатом загальновідомі знання й факти, офіційні документи, державні символи, фольклор, новинні повідомлення, а також ідеї та дані, що мають загальний характер і широко використовуються.

Законодавчою основою забезпечення академічної доброчесності є Закон України «Про освіту» (2017 р.), у статті 42 якого визначено принципи академічної доброчесності, види порушень, академічну відповідальність, права учасників освітнього процесу та особливості дотримання доброчесності на всіх рівнях освіти. Закон зобов'язує заклади освіти створювати ефективні механізми запобігання порушенням і реагування на них.

Дотримання академічної доброчесності передбачає самостійне виконання навчальних і наукових завдань, коректне посилання на джерела інформації, дотримання норм авторського права та надання достовірної інформації про результати власної діяльності. Для педагогічних працівників це також означає об'єктивне оцінювання результатів навчання, прозорість методик і контроль за дотриманням доброчесності здобувачами освіти.

Формуванню академічної доброчесності сприяють розвиток інформаційної грамотності, культура роботи з джерелами, правильне цитування, дотримання академічної етики та системна боротьба з плагіатом. У результаті дотримання цих принципів підвищується якість освіти, знижується рівень корупції, зміцнюється довіра до української освітньої системи, зростає репутаційний

капітал закладів освіти та конкурентоспроможність їхніх випускників на національному й міжнародному рівнях.

Питання для самоконтролю

1. Що можна віднести до теоретичних основ якості освіти?
2. Яка головна мета інституційного аудиту під час комплексного зовнішнього оцінювання діяльності закладу загальної середньої освіти?
3. Чому запровадження та ефективне функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти є необхідним?
4. Які напрями охоплює система оцінювання якості загальної середньої освіти?
5. Яка процедура акредитації освітніх програм?
6. Які основні принципи академічної доброчесності?

Тестові завдання для самоперевірки

1. Яке поняття відповідає цьому визначенню: « … це комплексне зовнішнє оцінювання діяльності закладу загальної середньої освіти (крім закладів вищої освіти), під час якого незалежні експерти аналізують освітні й управлінські процеси, а також дотримання вимог законодавства у сфері освіти:

A) акредитація освітньої програми;

B) інституційний аудит;

C) встановлення рівня академічної доброчесності;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

2. Що являє собою цілісний комплекс умов, принципів, процедур і заходів, які заклад освіти розробляє та впроваджує самостійно з метою ефективного управління, підвищення якості освітнього процесу, формування ключових і предметних компетентностей здобувачів освіти, утвердження академічної доброчесності та розвитку культури самооцінювання і відповідальності?

A) зовнішня система забезпечення якості освіти;

B) внутрішня система забезпечення якості освіти;

C) акредитація;

D) академічна доброчесність.

3. До якого компоненту оцінювання належить перевірка забезпечення комфортних і безпечних умов навчання та праці, створення освітнього простору, вільного від будь-яких форм насильства, дискримінації та булінгу, а також формування інклюзивного, розвивального й мотивуючого середовища?

A) оцінювання навчальних досягнень учнів;

B) аналіз освітнього середовища;

C) оцінювання діяльності закладів загальної середньої освіти;

D) оцінювання професійної діяльності педагогічних працівників.

4. Який орган здійснює акредитацію освітніх програм у закладах вищої освіти?

A) МОН;

B) Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти;

C) Кабінет Міністрів;

D) Державна служба якості освіти.

5. До яких форм порушень академічної доброчесності належить привласнення чужих ідей або текстів без належного посилання?

A) списування;

B) обман;

C) плагіат;

D) фальсифікація або фабрикація даних.

Індивідуальні практичні завдання

Завдання 1. Підготуйте короткі (конспективні) повідомлення по п. 1–6, одне з питань (на вибір) розкрийте поглиблено.

Завдання 2. Напишіть розгорнуте есе на одну з тем:

1. Академічна доброчесність в школі: сучасні реалії.
2. Академічна доброчесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості освіти?
3. Академічна доброчесність – це очищення української освіти.
4. Мої принципи академічної доброчесності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ І

1. Божинський В. С. Державне регулювання загальної середньої освіти в Україні як складова євроінтеграційного процесу. *Загальна середня освіта*. 2024. Вип. 6. С. 93–106. URL: https://science.iea.gov.ua/2024-6-93-106/?utm_source=chatgpt.com

2. Загальна середня освіта України в контексті освіти країн Європи: тривалість і структура : наук.-аналіт. доп. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки НАПН України ; В. Г. Кремень, О. І. Ляшенко, О. І. Локшина. Київ : Пед. думка, 2020. 56 с.

3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII (із змінами). Київ: Верховна Рада України, 2020–2025 рр.

4. Збірник завдань для розвитку природничо-наукової компетентності учнів у форматі PISA / За заг. ред. професора О. М. Топузова. Укладач:

Л. М. Калініна. Київ : Педагогічна думка, 2022. 124 с. URL: https://znayshov.com/FR/11297/508.pdf

5. Лукіна Т. О. Управління якістю загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2020. 230 с. URL: https://znayshov.com/FR/5967/170.pdf

6. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726223/1/nac%20dopovid%202021%20color%201%20%281%29.pdf

7. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text.

8. Реалізація державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» : монографія / за ред. С. Л. Лондара; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2019. 193 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2025/04/monograph_2019_fin_.pdf

9. Реформа освіти і науки. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/ reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti.

10. Словник термінів і понять сучасної освіти / уклад.: Л. М. Михайлова, О. В. Пагава, О. В. Проніна. За заг. ред. Л. М. Михайлової. Сєвєродонецьк, 2020. 194 с. URL: https://znayshov.com/FR/6090/196.pdf

11. Топузов О. М. Освітня сфера України: національні пріоритети, проблеми і перспективи: монографія. Серія «Наукова школа». Київ: Педагогічна думка. 2024 208 с. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Topuzov_2024_.pdf

12. Шевченко М. М., Сімахова А. О. Деякі аспекти реформування загальної середньої освіти в Україні у контексті концепції Нової української школи. *Освітня аналітика України*. 2022. Вип. 1 (17). С. 67–79. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/6_Shevchenko_Simahova_117_2022_67_79.pdf

РОЗДІЛ ІІ

СИСТЕМА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ СВІТУ

ТЕМА 5
СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У РОЗВИТКУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Мета*:* сформувати уявлення студентів про основні досягнення світової системи освіти та тенденції її розвитку.

План

1. Досягнення світової системи освіти.
2. Тенденції розвитку освіти:
2.1 Глобалізація. Запровадження міжнародних проектів.
2.2. Технологізація. Використання цифрових технологій.
2.3. Гуманізація, здобування освіти осіб з інвалідністю.
2.4. Стандартизація.
2.5. Забезпечення високої якості освіти, інноваційна стратегія.

Ключові слова: *тенденції розвитку освіти, глобалізація, технологізація, гуманізація, стандартизація, інноваційна стратегія, якість освіти.:.*

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Досягнення світової системи освіти.

Початок третього тисячоліття характеризується глобалізацією суспільного розвитку, зближенням націй, народів, держав, переходом людства від індустріальних до науково-інформаційних технологій, високих економіко-технологічних укладів, які значною мірою базуються на освітньо-інтелектуальному потенціалі населення. Водночас загострюється конкуренція регіонів, націй, держав, окремих громадян. Це зумовлює докорінну зміну підходів до освіти та освітньої політики в цілому. Саме для XXI ст. стає характерним розуміння того, що освіта не може надалі залишатися у сфері відокремленої галузевої чи відомчої політики, розглядатися як витратне соціальне благо та безповоротна стаття видатків, а є продуктивним чинником й умовою розвитку, відтак повинна набути статусу загальнонаціональної стратегії.

Нині в Україні відбувається становлення нової системи освіти, яка

зорієнтована на входження в єдиний світовий освітній і інформаційний простір. Цей процес супроводжується істотними змінами в педагогічній теорії і практиці навчально-виховного процесу/

Креативний (творчий) розвиток стає ключовим словом педагогічного процесу, істотним, глибинним поняттям процесу навчання.

Невдоволеність багатьох країн результатами шкільної освіти спричинила потребу її реформування. З цією метою важливо було виробити стратегічний напрямок розвитку системи загальної середньої освіти на перспективу.

Порівняльний аналіз математичної і природничо-наукової підготовки учнів 50-ти країн світу, за даними міжнародного дослідження (Third International Mathematics and Science Study TIMSS) у 2015 р., показав, що найвищі результати як з математики, так і з природознавства мають школярі Сінгапура. Їх показники статистично значно відрізняються від інших країн, які беруть участь у дослідженнях з математики (7–8-мі класи) і природознавства (8-мі класи). До них наближаються школярі Південної Кореї, Японії і Тайваню.

Перевірка стану підготовки з цих навчальних предметів відбувалася за трьома основними напрямами:

- Змістовий — який понятійний апарат засвоїв випускник за роки навчання у школі? Перевіряється не відтворення знань і формулювань, а засвоєння фундаментальних понять, принципів і законів, таких як енергія, закон збереження енергії в реальних процесах тощо.
- Контекстуальний — чи може випускник школи використовувати знання у розв'язанні повсякденних завдань у контексті реальних життєвих ситуацій? Або, вивчивши курси природничо-наукових предметів, учень при поясненні явищ, які він спостерігає, опирається не на те, чого його навчали в школі, а на псевдонаукові, побутові уявлення, сформовані за межами школи?
- Процесуальний — чи сформовані інтелектуальні вміння, що дають змогу проводити логічні операції мислення і встановлювати причинно-наслідкові зв'язки при розв'язанні повсякденних завдань.

Основні висновки, які були зроблені з цих досліджень: недостатній рівень природничо-наукової грамотності учнів, їхнє невміння застосовувати знання, які отримані при вивченні природничо-наукових дисциплін у реальних ситуаціях.

Розглянемо приклад завдання в рамках дослідження PISA (для п`ятнадцятирічних учнів).

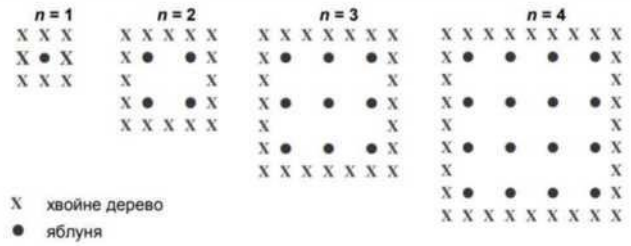

Фермер на садовій ділянці висаджує яблуні, використовуючи квадратну схему розміщення дерев, як показано на рисунку. Для захисту яблунь від вітру він саджає по периметру ділянки хвойні дерева. Позначивши за n — кількість рядів висаджених яблунь, дану послідовність продовжують для будь-якого значення n. Після умови представлені три завдання. У першому потрібно заповнити таблицю значеннями про кількість яблунь та хвойних дерев при заданих значеннях n. У другому запитується для якого значення n кількість яблунь дорівнюватиме кількості висаджених навколо них хвойних дерев. Завдання 3. Припустимо, що фермер вирішив збільшувати кількість рядів яблунь на своїй ділянці. Що при цьому збільшуватиметься швидше: кількість яблунь чи кількість хвойних дерев? Поясніть, як Ви знайшли свою відповідь. Учні мають записати розв’язання всіх завдань

Таким чином вище наведені незалежні міжнародні дослідження показують не тільки недоліки загальної середньої освіти в різних країнах світу, а й шляхи подолання цих недоліків.

Широко відомий американський педагог І. Гудлед так висловлюється щодо ролі школи в сучасному постіндустріальному суспільстві: «Школа і тільки школа створюється для того, щоб забезпечити систематичний, постійно підтримуваний процес освіти, суть якої полягає в передачі знань, умінь, відношень (ставлень), цінностей, відчуттів та почуттів». Він обґрунтовує дванадцять пріоритетних цілей, які відповідають сучасним вимогам до школи. Серед них — «оволодіння учнями базовими навичками і фундаментальними процесами (читання, письмо, мова, математичні поняття і дії); інтелектуальний розвиток (розвиток мислення, вміння розв'язувати проблеми, задатків до самостійного судження і прийняття рішень); підготовка до вибору професії і подальшої освіти. Інші цілі включають у себе: громадянське виховання; формування позитивної Я-концепції і навичок міжособистісних взаємин; розвиток творчих задатків; емоційний і фізичний розвиток; моральне виховання».

Визначення стратегічних напрямків розвитку систем освіти хвилюють практично все світове співтовариство. У книжці «Школа XXI століття. Пріоритети реформування освіти» американський педагог Ф. Шлехті, посилаючись на опитування багатьох бізнесменів, працедавців, шкільних

функціонерів, підкреслює, що на запитання: «Що ви хочете від школи?» отримував, як правило, одну й ту саму відповідь: «Нам потрібні люди, які вміють учитися самостійно». Це і зрозуміло, розмірковує автор, якщо учень знає, як учитися, здатний досягати мети, якщо він уміє працювати з книжкою, одержувати знання від учителя, шукати і знаходити необхідну інформацію, щоб розв'язати ті чи інші проблеми, використовувати найрізноманітніші джерела інформації для розв'язання цих проблем, тоді йому буде легше підвищити свій професійний рівень, перекваліфікуватися, отримати будь-які додаткові знання, — а саме це і потрібно в житті. Зрозуміло, домогтися цього значно важче, ніж навчити учнів читати, писати, рахувати, засвоювати суму різноманітних знань з різних предметів. Навіть якщо школа впорається з таким завданням, дуже добре, для інформаційного суспільства, яким стає США, і багато інших країн сучасного світу, цього зовсім не достатньо. На думку одного із провідних економістів світу Л. Туроу знання стає єдиним джерелом довготривалої стійкої конкурентної переваги, оскільки все інше випадає із рівняння конкуренції, але знання може бути використане тільки через кваліфікацію індивідів.

Сучасний і майбутній роботодавці зацікавлені в такому працівникові, який уміє думати самостійно і розв'язувати різноманітні проблеми; володіє критичним і творчим мисленням, багатим словниковим запасом, що ґрунтується на глибокому розумінні гуманітарних знань.

За переконанням Ф. Шлехті, ті учні, які успішно засвоять базовий курс шкільної програми, навчяться застосовувати свої знання у знайомій ситуації, отримають атестати, але не будуть спроможні самостійно працювати з інформацією і отримувати знання, не зможуть розраховувати на успіх в інформаційному суспільстві XXI століття.

Отже випускник сучасної школи, який живе і трудиться у нинішньому тисячолітті, постіндустріальному суспільстві, повинен володіти певними якостями, а саме:

- гнучко адаптуватися до життєвих ситуацій, які постійно змінюються, самостійно отримувати необхідні знання, вміло застосовувати їх на практиці для розв'язання різноманітних проблем, щоб упродовж усього життя мати змогу знайти своє місце;
- самостійно критично мислити, вміти бачити труднощі, що виникають у реальному світі і шукати шляхи раціонального їх розв'язання, використовувати сучасні технології; чітко усвідомлювати, де і яким чином отримані ними знання можуть бути використані у практичній діяльності; бути здатним генерувати нові ідеї, творчо мислити;
- грамотно працювати з інформацією (вміти збирати необхідні для дослідження певного завдання факти, аналізувати їх, висувати гіпотези

розв'язання проблем, робити необхідні узагальнення, співставляти з аналогічними або альтернативними варіантами, які розглядаються, встановлювати статистичні закономірності, формулювати аргументовані висновки і на їх основі виявляти і розв'язати нові проблеми);

• бути комунікабельними, контактними в різноманітних соціальних групах, уміти працювати спільно в різноманітних галузях, попереджувати конфліктні ситуації або вміло виходити із них;

• самостійно трудитися над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня.

• виділяє основні «життєві ролі», тобто ким учні мають стати у процесі навчання.

• Особистість, яка може реалізувати себе. Людина, яка вирізняється добре розвиненим усвідомленням своїх задатків і потреб, послідовно використовує це знання для вибору альтернатив, які найбільш імовірно дають змогу вести здорове, продуктивне і наповнене самоздійсненням (самореалізацією) життя. Ця роль охоплює фізичні, розумові і емоційні аспекти життя, що забезпечують основу для особистісної самореалізації.

• Особистість, яка прагне підтримати інших людей. Це життєва роль людини, яка вміє цінувати взаємини з іншими людьми і розвивати різноманітні плідні зв'язки з ними. Ця роль включає в себе весь спектр сімейних, особистих, мікросоціальних зв'язків на рівні общини, ділових і міжнародних точок дотику, без чого важко уявити життя кожної людини.

• Життя як постійне навчання. Це — роль людини, яка постійно отримує нові знання поряд з вмінням реагувати на умови зовнішнього світу, які постійно змінюються. Дана роль враховує той факт, що нові моделі, ідеї, інформація і можливості проявляються як всередині, так і поза навчальним закладом, — іноді багато років після завершення формальної освіти.

• Діяльний учасник культурного розвитку. В цій ролі людина вміє цінувати культурну і творчу діяльність, бере участь в ній і розуміє найбільш важливі сторони і аспекти культури, що формують особистість і суспільство. Ця роль включає в себе ту чи іншу діяльність і власну участь у процесі культурного збагачення особистості і суспільства.

• Висококваліфікований працівник. Це людина, яка бере на себе відповідальність за послідовне виробництво високоякісної продукції і відповідних сервісних послуг. Ця роль має на увазі діапазон умінь, задатків і внутрішніх установок, які необхідні для виробництва, збуту і доставки якісної продукції та сервісних послуг.

• Інформований громадянин. Це особистість, яка добре обізнана з

питаннями історії, політичної ситуації і реальних потреб своєї спільноти, з глибоким зацікавленням реагує на регіональні (локальні), національні та міжнародні проблеми. Ця роль включає в себе різноманітність політичних, економічних і соціальних видів діяльності поряд із громадянською відповідальністю в рамках локальних, національних і міжнародних угруповань.

- Захисник навколишнього середовища. Виступаючи в цій ролі, особистість добре усвідомлює взаємозв'язок і механізми, що існують у природі, цінує їх важливість, а також уміє ефективно і відповідально використовувати природні багатства. Ця роль охоплює всі аспекти розуміння природи з метою захисту, регулювання і збільшення її ресурсів.

Досягти вищезазначених цілей можливо лише через особистісно-орієнтовані технології, бо навчання, що орієнтоване на якогось середнього учня, на засвоєння і відтворення знань, умінь і навичок, не може відповідати ситуації, яка склалася.

Таким чином головний стратегічний напрям розвитку системи шкільної освіти в різних країнах світу лежить на шляху розв'язання проблеми особистісно-орієнтованої освіти — такої освіти, де особистість учня, студента була би в центрі уваги педагога, психолога, в якій діяльність учіння, пізнавальна діяльність, а не викладання, була би ведучою в тандемі учитель-учень, щоб традиційна парадигма освіти учитель-підручник-учень була рішуче замінена на учень-підручник-учитель. Саме так побудована система освіти у провідних країнах світу. Вона відображає гуманістичний напрям у філософії, психології та педагогіці.

2. Тенденції розвитку освіти:

2.1. Глобалізація. Запровадження міжнародних проектів.

Поняття глобалізація освіти (англ. globalization of education) є похідним від поняття глобалізація, що використовується в економічних, політичних та соціальних науках з початку 90-х рр. XX ст. Глобалізація освіти — це процес інтеграції національних освітніх систем у світовий освітній простір, що призводить до уніфікації стандартів, обміну програмами та взаємозалежності, сприяє інтернаціоналізації, інформатизації та комерціалізації, але також створює виклики для збереження національної ідентичності та посилення нерівності. Йдеться про зближення цілей, змісту та методів навчання під впливом світових процесів. .

Аналіз численних досліджень дозволяє визначити три головні аспекти впливу глобалізації на розвиток освітніх процесів: політичний, економічний та культурний. Політичний аспект впливу глобалізації на розвиток освіти визначається поширенням ідей неолібералізму на освітню політику значної сукупності держав, що має такі прояви: 1) ерозія суверенітету національної

держави та повноти її повноважень у сфері освітньої політики, активізація впливу на освітню політику міжнародних організацій (Світовий Банк, Світова організація торгівлі, Міжнародний валютний фонд); 2) роздержавлення освітньої сфери, приватизація освітніх послуг; 3) трансформація форм контролю в освітній сфері: від контролю політичного, адміністративного до контролю ринкового, споживацького.

Вплив економічного аспекту глобалізації на розвиток освіти полягає у її перетворенні на предмет міжнародної торгівлі. Інструментом проникнення ринкових механізмів у сферу освіти стала розробка та введення в дію у рамках СОТ Генеральної угоди про торгівлю послугами (General Agreement on Trade in Services – GATS). В основу угоди покладений принцип підтримки однаково сприятливих умов для експорту та імпорту послуг у всіх країнах – членах СОТ. GATS відкриває нові, досі небачені можливості для інвестицій у сферу освіти, для отримання від неї прибутків, для інтернаціоналізації освіти.

Ще одним виміром впливу глобалізації на сучасну освіту є *культурний.* Теоретики культурної глобалізації, (Р. Робертсон, М. Уотерс, А. Аппадураі), стверджують, що глобалізація є багатовимірним процесом, в якому одночасно відбуваються і гомогенізація і гетерогенізація культурних просторів, і глобалізація і локалізація, що вимагає від освіти як підготовки наступного покоління до життя у "глобальному помешканні", так і збереження його національної ідентичності, поєднання традиційної культури з тим, що називається модернізмом. У своїй сукупності політичний, економічний та культурний аспекти впливу глобалізації на розвиток освіти дозволяють говорити про виникнення явища глобалізаці освіти, під яким ми розуміємо процес конвергенції принципових засад освітньої політики національних держав у цілому ряді параметрів, передусім таких, як цілі та стратегії розвитку освіти, зміст освіти, способи та критерії оцінки ефективності освітніх систем тощо.

В рамках цієї тенденції бачимо збільшення тривалості навчання у школі і закладах вищої освіти (Додаток А)

Запровадження міжнародних проєктів.

Проект TUNING (Tuning Educational Structures in Europe — налаштування освітянських структур в Європі): http://tuning.unideusto.org/tuningeu.

Загальні компетентності (Tuning, 2012).

- Здатність до аналізу та синтезу;
- Уміння застосовувати знання на практиці;
- Планування та розподіл часу;
- Базові загальні знання сфери навчання;
- Застосування базових знань професії на практиці;

- Усне та письмове спілкування рідною мовою;
- Знання другої мови;
- Елементарні навички роботи з ПК;
- Дослідницькі уміння;
- Здатність до самонавчання;
- Навички роботи з інформацією (уміння знаходити та аналізувати інформацію з різних джерел);
- Уміння самокритики та критики;
- Здатність адаптуватися до нових ситуацій;
- Здатність генерувати нові ідеї (творчість);
- Розв'язання задач;
- Прийняття рішень;
- Робота в команді;
- Міжособистісні вміння;
- Лідерство;
- Здатність працювати в команді фахівців з різних підрозділів;
- Уміння спілкуватися з непрофесіоналами галузі;
- Увага до відмінностей та впливу культури;
- Уміння працювати в міжнародному контексті;
- Розуміння культур та традицій інших країн;
- Уміння працювати автономно;
- Розробка та менеджмент проекту;
- Ініціативність та дух підприємництва;
- Дотримання етики;
- Забезпечення якості;
- Воля до успіху.

В рамках проекту Tuning повністю розроблені програми Євробакалаврів та Євромагістрів для 9 предметних областей (subject areas) — «Бізнес і менеджмент», «Хімія», «Науки про Землю», «Освіта», «Європейські студії», «Математика», «Фізика», «Історія», «Сестринська справа».

Програма Європейського Союзу ERASMUS+.

25 березня 2021 р. Європейська Комісія офіційно оголосила про відкриття нової Програми ЄС Еразмус+ на 2021–2027 рр.!

Завдяки бюджету понад 28 мільярдів євро, оновлена Програма буде *не лише міжнародною, але й більш інклюзивною, цифровою та екологічною!*

Еразмус+ є Програмою міжнародної співпраці Європейського Союзу з іншими країнами світу у сфері освіти, молоді та спорту, що має на меті підтримку

освітнього, професійного та особистісного розвитку громадян ЄС і поза його межами задля внеску до стійкого зростання, якості робочих місць і соціального згуртування, для розвитку інновацій та посилення європейської ідентичності і активного громадянства. Програма підтримує можливості навчальної та академічної мобільності в освіті та для молоді, проєкти та партнерства і розвиток стратегій та співпраці.

Ключові пріоритети Програми у сферах освіти, професійної підготовки, молоді та спорту на 2021–2027 рр.: якість в освіті та підготовці, інклюзія та гендерна рівність, зелені та цифрові трансформації, підготовка вчителів і наставників, вища освіта, геополітичний вимір. Крім цього, продовжується підтримка викладання, навчання та проведення досліджень з питань європейської інтеграції, зокрема щодо майбутніх викликів і можливостей ЄС в межах напряму Жан Моне.

Новий етап, в межах міжнародного виміру, розширює можливості співпраці у сфері освіти задля виконання завдань Європейського простору освіти, Плану дій Цифрової освіти, Європейської програми компетентностей та інших стратегій ЄС.

Програма 2021–2027 рр. є більш «зеленою», цифровою та інклюзивною для всіх категорій населення без вікових обмежень і популяризує активнішу участь молоді в демократичному житті суспільства. Можливості відкриті для різних типів організацій. Особи можуть подаватись індивідуально на конкурси грантів і долучатися до проєктів, які виграють різні організації.

Нові *флагманські ініціативи*, такі як Європейські університети, Академії вчителів Еразмус, Центри досконалості у сфері професійної (професійно-технічної) освіти та Відкривай ЄС, теж стали частиною Програми Еразмус+.

2.2. Технологізація. Використання цифрових технологій.

Технологізація через використання цифрових технологій — це інтеграція комп'ютерних інструментів, програм і мереж у всі сфери життя (освіту, роботу, побут) для підвищення ефективності, автоматизації процесів, персоналізації досвіду та розширення можливостей, що створює нові форми комунікації та доступу до інформації, але вимагає розвитку цифрової грамотності та подолання технічних бар'єрів.

Прояви цього процесу в освіті ми спостерігаємо насамперед у *персоналізації навчання* шляхом розробки індивідуальних освітніх траєкторій, створення адаптивного контенту під темп учня, забезпечення зворотного зв'язку через використання платформ типу Moodle, Google Classroom тощо.

Іншим виявом технологізації навчання постає *інтерактивність,* для якої характерним є залучення учнів через інтерактивні додатки, віртуальну та доповнену реальність. Значного поширення набули відеоуроки та відеолекції.

Зокрема, перегляд відеолекцій у домашніх умовах є обов'язковою складовою технології перевернутого уроку. .

Значною мірою технологізація забезпечується *доступністю* технічних пристроїв, цифрових систем, Інтернету, розширеним доступом до навчальних ресурсів, можливістю дистанційного навчання, наявністю STEM-лабораторій.

Бурхливий розвиток цифрових технологій навчання сприяє формуванню критичного мислення, креативності, логіки, навичок XXI століття.

Технологізація створює свій вплив і на комунікацію у вигляді соціальних мереж, месенджерів, відеодзвінків (Microsoft Teams, Slack тощо).

Технологізація через використання цифрових технологій породжує певні виклики та переваги. До *переваг* можна віднести елементи автоматизації, зручність, розширення можливостей, підвищення можливостей і якості виконання освітніх завдань.

Викликами є нерівномірний доступ, ризики для здоров'я, необхідність постійного навчання цифрової грамотності, певні технічні обмеження.

Отже, технологізація — це не просто використання гаджетів, а глибока зміна підходів до навчання, роботи та життя за допомогою цифрових інструментів, що вимагає адаптації та відповідального підходу.

2.3. Гуманізація навчання, здобування освіти особами з інвалідністю.

Гуманізація навчання — це педагогічний підхід, що ставить у центр освітнього процесу особистість учня, його розвиток, самореалізацію та гідність, замість авторитарної передачі знань, орієнтуючись на співпрацю, індивідуалізацію, емоційний добробут та створення комфортного середовища, де вчитель є помічником, а учень — активним суб'єктом навчання, що розвиває творчі та моральні якості. Вона полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності. Тенденція стверджує створення нового зразка освіти, який передбачає пріоритет освіти, орієнтованої на особистість учня (особистісно орієнтованої) над освітою, орієнтованою на «знання з предмета»; найповніше розкриття здібностей учня, задоволення його різноманітних освітніх потреб, виховання почуття власної гідності, свободи, гармонії стосунків з навколишнім середовищем. Особистісно-орієнтоване навчання означає перенесення акценту з навчальної діяльності педагога на продуктивну навчально-пізнавальну, трудову, художню та іншу діяльність учня. Культура реалізує свою функцію розвитку особистості лише у тому випадку, коли вона активізує, спонукає людину до продуктивної діяльності. Чим різноманітнішою і продуктивнішою є значима для особистості діяльність, тим ефективніше відбувається оволодіння культурою. Діяльність особистості якраз і є тим механізмом, який дозволяє перетворити сукупність зовнішніх впливів у новоутворення особистості як продукт розвитку. Діяльнісний підхід дозволяє «перетворити» педагогічні завдання в

«особистісний смисл» діяльності особистості.

Гуманізація навчання осіб з особливими потребами (ООП) — це перехід до інклюзивної освіти, що передбачає створення індивідуального освітнього маршруту, врахування унікальних потреб дитини, забезпечення рівного доступу до знань та сприяння її самоактуалізації, спільному навчанню зі здоровими дітьми та розвитку толерантного суспільства. Це реалізується через особистісно-орієнтований підхід, де педагог створює підтримуюче середовище та корекційні умови, що дозволяють кожній дитині розкрити свій потенціал.

На практиці у світовій освіті гуманізація навчання осіб з особливими потребами реалізується шляхом розробка індивідуальних планів розвитку (ІПР) та програм, що відповідають потребам кожної дитини з ООП, організацією навчання в спільних класах, якщо це можливо, де діти з ООП отримують додаткову підтримку (асистенти, спеціальне обладнання), формування в усіх учнів здатності сприймати відмінності та допомагати один одному, фокусуванні на сильних сторонах дитини, її внутрішньому світі та самостійності, а не лише на слабкостях, інтеграцією спеціальних завдань та корекційних занять в освітній процес.

Гуманізація освіти для осіб з ООП — це не просто інтеграція, а створення освітньої системи, яка цінує, підтримує та розвиває кожну особистість, забезпечуючи їй право на повноцінне навчання та самовизначення, що є основою гуманного суспільства.

2.4. Стандартизація.

Стандарти освіти у світовій практиці — це системи вимог до знань, умінь та компетентностей учнів/студентів, що визначають рівень якості освіти, охоплюючи як загальну, так, і професійну підготовку, зорієнтовані на гнучкість, відповідність ринку праці та міжнародним вимогам (наприклад, через OECD PISA), де ключові елементи включають результати навчання (на компетентнісній основі), вимоги до кадрового/матеріально-технічного забезпечення та співпрацю з роботодавцями для забезпечення актуальності, як це спостерігається у реформах типу НУШ в Україні з адаптацією до світових трендів.

До ключових аспектів світових стандартів освіти можна віднести тотальне застосування компетентнісного підходу до їх створення і модернізації, особлива увага до результатів навчання, поява стандартів різних рівнів і типів (національних, міжнародних, професійних):

Компетентнісний підхід до розробки і застосування освітніх стандартів передбачає перехід від простого накопичення знань до формування практичних навичок та здатності застосовувати їх (критичне мислення, креативність, співпраця, комунікація).

Увага до результатів навчання (Learning Outcomes) виявляється у чіткому

визначенні, що саме здобувач освіти має знати, розуміти й уміти після завершення певного етапу чи програми. Як правило, ці результати навчання ґрунтуються на компетентностях, які повинні бути сформовані під час реалізації освітніх програм.

Крім Національних Державних стандартів, що регулюють освіту в межах країни (наприклад, Державні стандарти України) все більшого охоплення і значення набувають міжнародні стандарти, зокрема, ініціативи, як-от PISA (Programme for International Student Assessment) від Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) , що оцінюють знання 15-річних підлітків у різних країнах.

Особливу роль відіграють професійні стандарти, які визначають вимоги до компетенцій фахівців у певній галузі в різних країнах та розробляються спільно з роботодавцями (соціальними партнерами).

Спільною особливістю всіх стандартів є врахування потреб сучасного суспільства та ринку праці, що вимагає постійного оновлення змісту освіти. Вони орієнтовані насамперед на забезпечення якості та містять вимоги до інфраструктури, кваліфікації вчителів та навчально-методичного забезпечення.

Світовий досвід впровадження стандартів показав велике значення врахування глобальних тенденцій світового розвитку освіти та національних особливостей і менталітету. Так, у Фінляндії під час розробки і впровадження стандартів сильний акцент робиться на рівності, розвитку педагогів та індивідуальних освітніх траєкторіях, спираючись на високу довіру до вчителів та незалежність шкіл. У Сінгапурі/Канаді високі показники за PISA досягаються завдяки фокусу на STEM, підготовці вчителів та орієнтації на результати навчання.

Реформа Нової української школи (НУШ) спрямована на впровадження компетентнісного підходу, оновлення змісту освіти за 9 галузями та співпрацю з міжнародними партнерами (Світовий банк) для модернізації системи.

Загалом, тенденція стандартизації полягає у прагненні до створення прозорої, гнучкої та якісної системи освіти, що готує учнів до викликів XXI століття.

2.5. Забезпечення високої якості освіти, інноваційна стратегія.

Забезпечення високої якості освіти в умовах сучасних суспільних викликів дедалі більше пов’язується з реалізацією інноваційної стратегії розвитку освітньої системи. Така стратегія ґрунтується на комплексному підході, що поєднує впровадження цифрових технологій, модернізацію матеріально-технічної бази закладів освіти, розширення їх фінансової та управлінської автономії, гармонізацію освітніх процесів із європейськими стандартами, а також активну взаємодію з науковою сферою, бізнесом і міжнародними

партнерами. Важливим складником інноваційної стратегії є створення дієвої системи постійного оцінювання та вдосконалення якості освіти, що функціонує на засадах партнерства, інноваційності, відповідальності та академічної доброчесності.

Ключовим напрямом інноваційної стратегії є модернізація освітньої інфраструктури. Вона передбачає створення сучасних навчальних і науково-дослідних лабораторій, оновлення обладнання, розвиток цифрового освітнього середовища, а також формування доступного, безпечного й комфортного простору для навчання, праці та наукової діяльності всіх учасників освітнього процесу. Особлива увага приділяється принципам інклюзивності та універсального дизайну.

Не менш важливим аспектом є вдосконалення системи управління та фінансування освіти. Інноваційна стратегія передбачає розширення фінансової автономії закладів освіти, підвищення ефективності бюджетного фінансування, а також активне залучення механізмів державно-приватного партнерства. Це створює умови для гнучкого реагування на потреби ринку праці, розвитку освітніх програм та підтримки інноваційних проєктів.

Інноваційність і цифровізація становлять основу якісних змін в освіті. Йдеться про розроблення та впровадження нових педагогічних і управлінських ідей, сучасних методик навчання, цифрових платформ, електронних ресурсів та інструментів дистанційної й змішаної освіти. Цифрові технології сприяють персоналізації навчання, розширенню доступу до освітніх послуг і підвищенню ефективності освітнього процесу.

Важливу роль у забезпеченні якості освіти відіграє інтеграція та партнерство. Розширення співпраці закладів освіти з науковими установами, бізнесом і громадським сектором сприяє створенню інтегрованих освітньо-наукових просторів, розвитку прикладних досліджень і підвищенню практичної спрямованості освіти. Активна міжнародна взаємодія забезпечує обмін досвідом, залучення технічної допомоги, експертизи та впровадження кращих світових практик.

Окремим напрямом інноваційної стратегії є забезпечення якості та її оцінювання. Запровадження прозорих, об’єктивних і незалежних систем оцінювання якості освіти, регулярний моніторинг результативності освітніх реформ і аналіз ефективності впроваджених рішень створюють підґрунтя для постійного вдосконалення освітньої діяльності.

Інноваційна стратегія також передбачає розширення функцій закладів освіти, зокрема розвиток освіти дорослих, безперервного навчання та інноваційної діяльності, що відповідає концепції «освіти впродовж життя» та потребам сучасного суспільства.

Реалізація інноваційної стратегії спирається на систему базових цінностей: інноваційність як орієнтацію на постійне оновлення й розвиток; партнерство як рівноправну та взаємоповажну співпрацю; відповідальність за результати освітньої діяльності; академічну доброчесність як основу довіри та якості; прозорість і відкритість перед суспільством.

Узгоджене впровадження зазначених напрямів і цінностей дає змогу сформувати конкурентоспроможну, якісну та ефективну систему освіти, здатну адекватно відповідати сучасним викликам, забезпечувати сталий розвиток і задовольняти потреби особистості, суспільства та держави.

Питання для самоконтролю

1. Які можна виділити основні досягнення світової системи освіти?
2. Які міжнародні проєкти ви знаєте? У яких із них можуть брати участь українські вчителі?
3. Назвіть три головні аспекти впливу глобалізації на розвиток освітніх процесів. Дайте кожному з них характеристику.
4. Які прояви технологізації освіти через використання цифрових технологій Ви можете назвати?
5. Що таке стандарти освіти у світовій практиці? Назвіть основні види і типи стандартів.
6. Назвіть ключові напрями інноваційної стратегії в освіті. Охарактеризуйте їх.

Тестові завдання для самоперевірки

1. Головний стратегічний напрям розвитку системи шкільної освіти в різних країнах світу лежить на шляху розв'язання проблеми …

A) технологізації;

B) стандартизації;

C)рівності освіти ;

D) особистісно-орієнтованої освіти.

2. До переваг технологізації в освіті можна віднести …

A) елементи автоматизації;

B) підвищення можливостей і якості виконання освітніх завдань;

C) необхідність постійного навчання цифрової грамотності;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

3. Особистісно-орієнтоване навчання означає …

A) знання педагогом вікових особливостей учнів і їх застосування на практиці;

B) перенесення акценту з навчальної діяльності педагога на продуктивну

навчально-пізнавальну, трудову, художню та іншу діяльність учня;

C) застосування зони найближчого розвитку у процесі вивчення нового матеріалу;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

4. Які стандарти визначають вимоги до компетенцій фахівців у певній галузі в різних країнах та розробляються спільно з роботодавцями (соціальними партнерами)?

A) національні;

B) міжнародні;

C) професійні:

D) серед відповідей A–C немає правильної.

5. Що у відповідях відноситься до ключових напрямів інноваційної стратегії в освіті?

A) модернізація освітньої інфраструктури;

B) вдосконалення системи управління та фінансування освіти;

C) інноваційність і цифровізація;

D) підвищення заробітної плати працівників освіти.

Індивідуальне практичне завдання

Завдання 1. Підготуйте короткі (конспективні) повідомлення по п. 1, 2.1.-2.5, одне з питань (на вибір) розкрийте поглиблено.

Завдання 2. Напишіть розгорнуте есе на одну з тем:

1. Стратегії розвитку середньої освіти для стимулювання інтелектуального розвитку учнів в епоху глобалізації.
2. Технологізація навчання: як зміни в використанні технологій впливають на взаємодію між учителем і учнем.
3. Забезпечення рівного доступу до середньої освіти для учнів з інвалідністю: основні заходи та стратегії.

ТЕМА 6
ОСВІТНІ СИСТЕМИ КРАЇН ЄВРОПИ

Мета*:* сформувати уявлення у студентів про системи освіти європейських країн, про реформи, які були проведені у 80-х–90-х роках XX ст. та їх результати, про стандарти та базові навчальні програми; вивчити основні цілі і зміст освіти європейських країн,

План

1. Реформування систем освіти європейських країн у 80-х–90-х роках XX століття.

1.1. Причини реформ систем освіти європейських країн.

1.2. Заходи, що супроводжували реформи.

2. Пріоритети в цілях освіти європейських країн.

3. Розробки змісту освіти, її стандартів, базових навчальних програм

4. Результати реформи освіти в європейських країнах.

***Ключові слова**: цілі освіти, зміст освіти, реформа системи освіти, європейські країни, Європейський Союз, стандарти освіти, базові навчальні програми .*

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Реформування систем освіти європейських країн у 80-х–90-х роках XX століття

1.1. Причини реформ систем освіти європейських країн

Існує багато причин, що спонукають країни проводити і далі реформи в системах освіти, які є невід'ємною частиною змін та розвитку світу в цілому:

- перш за все, це економічна мотивація, необхідність уникнути ситуації залишитися «за бортом технологічного прогресу». Попри все освіта має велике значення не тільки для розвитку особистості або індивіда, а й для всього суспільства в цілому;
- існує гуманістична або егалітарна мотивація, намагання гарантувати різним верствам населення отримання якісної освіти;
- існують також причини суто політичного характеру, які ставлять перед своїми урядами завдання зробити законні зусилля, задовольняючи вимоги свого електорату, проводити удосконалення суспільства.

Кожна з країн, проводячи реформування, ставить перед собою свою власну мету: чи то пов'язану з досягненням найбільшої ефективності у сфері економіки, чи то направлену на створення своєї інтелектуальної власності залежно від рівня, на якому знаходиться ця країна на даний момент.

Швидкий розвиток суспільства наприкінці XX ст. практично визначив нові напрямки в освіті, її зміст та стратегії.

Принципові цілі в системах освіти європейських країн практично не змінилися. Пріоритетним напрямком залишилося досягнення рівних можливостей в отриманні освіти, забезпечення всіх громадян базовими знаннями, здібностями та вміннями, які необхідні їм для соціальної та

професійної інтеграції у суспільство, в якому вони живуть.

За останні роки значною проблемою для всіх європейських країн стала все зростаюча еміграція громадян з країн, що розвиваються. Тому саме інтеркультурна освіта стала одною з основних в системах освіти країн Європи. В цих країнах склалася складна ситуація, яка вимагає від розвинутого та етноцентричного Європейського суспільства розвивати систему освіти, по-перше, залишаючи в ній її самобутність та, по-друге, враховуючи ситуацію, шукати нові перспективи саме в розвитку інтеркультурної освіти та виховання, виховуючи повагу до інших культур.

1.2. Заходи, що супроводжували реформи

Реформи характеризувалися збільшенням капіталовкладень в освіту; подовженням терміну обов'язкової освіти; деелітаризацією освіти; наданням дітям з непривілейованих сімей можливості для здобуття середньої та вищої освіти.

Реформи характеризувалися оптимізацією освітнього менеджменту (децентралізація, автономізація); подовженням терміну навчання в середній школі; запровадженням освітніх стандартів; створенням національних систем моніторингу якості освіти; підвищенням якості роботи вчителів.

У 80-х роках XX-го століття освіта зазнала значної критики з боку урядів та суспільства, причиною якої став дисбаланс між кількістю витрачених на освіту коштів та отриманих від реформування результатів.

Найбільш песимістичним було становище в шкільній системі, яка випускала учнів не підготовленими до життя, не давала всім бажаючим рівних можливостей в отриманні освіти та, більш за все, освітянські реформи були не в змозі сприяти суспільству в значному економічному розвитку та забезпеченню соціальної справедливості. Більшість урядів визнала витрати на освіту не ефективними та наполегливо рекомендувала освітянам більше уваги приділяти стратегіям щодо втілення реформ та оцінці очікуваних кінцевих результатів.

2. Пріоритети в цілях освіти європейських країн.

Порівняльний аналіз показав, що різні країни по-різному визначають пріоритети в цілях освіти. Так, в Бельгії, Шотландії та Греції більше уваги приділяється безкоштовній освіті та рівноправності в отриманні освіти для всіх верств населення; в Іспанії — захисту прав на отримання освіти та демократизації системи освіти; у Франції створена концепція освіти яка розглядає освіту як надання послуг населенню країни. Саме визначення «базова освіта» має різноманітне тлумачення залежно від традицій країни, часу, конкретної освітянської політики.

З одного боку спостерігається тенденція щодо продовження обов’язкової освіти, з іншого — це розширення навчальних програм (Бельгія, Німеччина,

Іспанія, Ірландія, Люксембург, Австрія та ін.).

В деяких країнах обов'язкова освіта націлена на забезпечення всіх учнів базовою освітою, яка включає базові, основні та збалансовані навчальні програми (Бельгія, Греція, Ірландія, Англія і Уельс, Шотландія та Норвегія). Для більшості країн це означає оволодіння базовими навичками, уміннями та методами праці (Бельгія, Данія , Іспанія та Франція).

Важливе місце посіли такі цілі освіти як «навчатися, для того щоб вчитися» та «пристосування до світу, який змінюється». У всіх системах освіти основною метою обов'язкової освіти залишається підготовка дітей до дорослого життя та праці, відпочинку , створення сім'ї та суспільства. Але на практиці частіш за все ця ціль обмежується тільки підготовкою до праці.

Однак, різні специфічні обставини, які притаманні нашому часу, визначили, що ця ціль значно змінилася за змістом, навіть якщо її формулювання залишилося незмінним. З одного боку, нести відповідальність за втілення соціальних норм обов'язково повинна школа, а не тільки сім'я та навколишнє середовище. З іншого боку, ринок праці став ще більш невизначеним та складним (комплексним). І нарешті, відпочинок (дозвілля) став дуже важливою частиною життя як у кількісному так і в якісному відношенні, що вимагає підготовки до нього такої ж, як і підготовки до різних взаємопов'язаних сфер, життєво необхідних у дорослому житті.

Деякі країни (Франція та Шотландія) сформулювали дуже конкретно серед своїх цілей здатність до адаптації у майбутньому суспільстві.

Фламандська община у Бельгії, так само як і Іспанія, Ірландія та Шотландія визначають серед своїх основних цілей підготовку до праці (робочого життя) або інтеграції в сферу економічних відносин, Англія та Уельс — загальну підготовку до навчання, відповідальності у дорослому житті. Багато країн наголошують на участі школярів у житті суспільства, відокремлюючи та пропагуючи громадянське виховання.

Майже всі європейські країни визначають ціль, спрямовану на набуття учнями мотивації щодо продовження навчання та їх підготовки до світу, що змінюється.

Деякі країни чітко формулюють цілі в освіті, які стосуються змін або перспектив її подальшого розвитку. Бельгія, Франція та Шотландія найбільш чітко визначились як у терміні «навчати вчитись» та в гнучкості щодо змін у визначенні цілей, так і у визначенні того, що пріоритетом в освітянській політиці є досягнення найбільш високого процента залучення учнів до навчання після отримання ними обов'язкової середньої освіти.

У Данії цей напрямок доповнюється визначенням цілі, яка спрямована на підтримку в учнів бажання навчатись та розвивати в собі творчі здібності та

почуття ініціативи. У Португалії однією з основних цілей є стимулювання в учнів почуття необхідності продовжити отримання сучасних знань.

В Англії та Уельсі при формулюванні цілей освіти та підготовки особлива увага надається отриманню повної обов'язкової освіти для продовження навчання протягом життя. У Фінляндії робиться наголос на формуванні творчого підходу до навчання.

3. Проблеми розробки змісту освіти, її стандартів, базових навчальних програм

Проблема розробки змісту освіти є дуже важливою при порівняльному аналізі наслідків реформування Європейської освіти. У західних суспільствах визначення та розробка базових навчальних програм є дуже складним завданням. З одного боку, через те, що принципи вільного ринку впливають на значну частину їхнього населення, яке стає безробітним і створює складні умови для молоді, яка шукає роботу. В результаті освіту звинувачують у нездатності проведення підготовки, необхідної для працевлаштування. З іншого боку, завдяки саме технічному прогресу, прискореному розвитку знань, існує необхідність у розширені змісту шкільних навчальних програм , тому що суспільство вимагає від школи виконувати не тільки функцію надання необхідної кількості знань, а й функцію забезпечення повною підготовкою, як це визначають сучасні цілі освіти.

Таким чином, виявляється, що навчальна програма повинна надавати можливість учням набувати «базові навички», але проблема полягає в тому, як визначити, які базові навички є суттєвими для позитивного розвитку молоді у складному сучасному суспільстві. Окрім традиційно узгоджених базових навичок сьогодні існує велика кількість причин, які сприяють розширенню поняття базові навички. Вже не досить навчати тільки читати, писати та рахувати; до цього треба додати ще знання з нових форм спілкування та доступ до інформації, знання іноземних мов і т. ін.

Постійно зростаючий розвиток знань робить суттєвим для школи забезпечення учнів основою (базою) для їх подальшого самостійного навчання. Неможливо навчати "всьому" у світі, тоді коли розвиток знань та інформації розвивається по експоненті. Більш того, світ зростаючої конкуренції об'єднує в собі велику гнучкість необхідну людям, які здатні на виконання різних типів роботи та мають більшу здатність до адаптації.

Структура обов'язкової освіти у різних країнах достатньо різноманітна, але в більшості з них (за невеликим винятком, як в Іспанії та Португалії) вона не підпадала під якісь особливі зміни, як це було у 1960-х. В більшості випадків реформування вплинуло на збільшення межі тривалості обов'язкової освіти або на зміни в структурі та змісті навчальних програм в напрямку їх модифікації та

в розподілу на цикли.

Порівняльний аналіз виявив два дуже контрастуючих явища: уніфікацію навчальних програм в одних країнах та часткову диверсифікацію загальних навчальних програм в інших. Взагалі, спостерігається тенденція щодо спроби знаходження балансу між загальними навчальними програмами (державними) та диверсифікацією навчальних програм, або заміни коротких, чітко обмежених часом програм, скажімо як шкільний рік, іншими більш широкими та гнучкими (цикли або стадії).

В системах обов'язкової освіти у 80-х та 90-х роках минулого століття були проведені деякі реформи у Бельгії, Іспанії (1990), Франції (1989), Люксембурзі (1984, 1989, 1990 та 1993), Нідерландах (1985 та 1993), Португалії (1987), Фінляндії (1983), Північній Ірландії (1989) та Ісландії.

Між структурами систем освіти європейських країн існують значні відмінності. Це звичайно спричинено різними культурами, традиціями та історіями розвитку країн.

Однак, не зважаючи на те, що зараз основним напрямком розвитку освіти є її гармонізація, деякі країни проводять структурні реформи, які ведуть до негативного результату.

Найбільш розповсюджена структура обов'язкової освіти до якої прийшли майже всі країни — це два ступені навчального процесу: початковий та перший рівень середньої освіти. Загальною тенденцією цих рівнів є досягнення балансу між загальною, базовою освітою та різноманітністю навчання. Але існує група країн, де дотримуються обраної єдиної структури обов'язкової освіти, яка завершується вищим рівнем середньої освіти.

Структури обов'язкового навчання у країнах Європи також значно відрізняються. Наприклад, у Данії, Фінляндії, Швеції, Ісландії та Норвегії (де структура школи залишається без змін) та у Португалії (яка представила у 1986 році свій Ensino Basico) — обов'язкова освіта існує без якогось розподілу між початковою та середньою. В Іспанії, яка мала подібну структуру, цю систему відмінили у 1990 році.

В інших країнах обов'язкова освіта розділена на два відокремлені ступені, початковий та середній. У цих випадках діти отримують початкову освіту поки їм не виповниться 12 років, окрім Франції, Італії і частково Об'єднаного Королівства (виключаючи Шотландію), де учні переходять до середньої освіти у віці 11 років, та більшості земель Німеччини та Австрії, де середня освіта починається для дітей віком 10 років.

Таким чином різноманітність реформ та їх відмінності одна від одної залежать від напрямку та цілей, а також стартових позицій, з яких вони починаються у різних країнах. Більшість країн задовольняє існуюча початкова

освіта, що не можна сказати про середню освіту, яка потребує практично в усіх країнах як структурних так і змістовних змін.

4. Результати реформ освіти в європейських країнах.

Реформи, що проведені в європейських системах освіти, мало торкнулися самих структур систем освіти, практично у всіх країнах вони стосувалися продовження навчання у школі (продовження середньої освіти), або змін у ступенях середньої освіти. Більш ніж половина всіх європейських країн продовжили термін навчання в обов'язковій середній школі, довівши вік випускників до 15–16 років або знизивши вік початківців до 5–6 р. У Данії та Фінляндії протягом багатьох років, та у Ліхтенштейні з початку 1992 року, учні, які отримали обов'язкову освіту, мають додатковий 10-ий рік навчання для отримання базової освіти.

Обов'язкова освіта, як правило, починається з 6 років, але деякі країни надають можливість розпочати її з 5 років (Нідерланди) і навіть з 4-х років (Люксембург та Північна Ірландія). За винятком Ісландії, де обов'язкова освіта розпочинається з 6 років з 1991-го року, у Нордичних країнах офіційно затверджено найпізніший вік для отримання обов'язкової освіти. Однак, у Фінляндії та Швеції хоча початок обов'язкової освіти і затверджено з 7 років, практика показує, що вступ до школи як правило починається на 1 рік раніше.

Незважаючи на тенденцію до збільшення шкільного періоду, проблема збільшення тривалості обов'язкового навчання у школі залишається дискусійною. Труднощі з впровадження подовження тривалості освіти при оптимальних умовах для учнів, які іноді дуже слабко мотивовані, поновлюють дискусії з визначення моделі обов'язкового навчання, яке може бути досить різним та повинно задовольняти усі визначені вікові групи так, щоб це відповідало їх різноманітним умовам та здібностям.

Протягом всієї історії початкова освіта зберегла своє призначення досить чітко та прозоро, яке полягає в тому, що учні повинні наприкінці початкової освіти оволодіти базовими навичками, навчитися читати, писати та вивчити елементарну математику. За останні роки значно змінилися методи навчання у початковій школі. Сучасний концептуальний підхід розвитку у напрямку індивідуалізації спрямував початкову освіту на розвиток особистості, включаючи такі аспекти як емоційні, соціальні та естетичні.

Середню освіту можна розглядати не тільки як загальну систему освіти, яку повинно отримати все населення, але й як рівень навчання, що веде до створення соціальної еліти, заохочуючи учнів до отримання вищої освіти. Саме цей важливий факт говорить про необхідність суттєвих змін у перспективах розвитку середньої освіти, яка повинна не тільки надавати учням можливість отримати вищу освіту, але й надати загальну освіту всім верствам населення.

Для вирішення цієї проблеми кожна країна шукає свої шляхи та методи, які були б притаманні саме для неї. Такий процес проходить беручи до уваги потреби учнів з різними здібностями, при цьому не занижуючи стандарти середньої освіти; зміцнення зв'язку між початковим та нижнім рівнем середньої освіти та нижнім рівнем середньої освіти і освітою після закінчення обов'язкової; включення до навчальних планів та програм на цьому рівні наукових та соціальних здобутків, не забуваючи при цьому про те, що освіта повинна бути для всіх.

На цей час середня освіта намагається знайти своє місце в обов'язковій освіті: бути об'єднаною або існувати окремо від початкової; розподілитися на два напрямки або існувати як одне ціле; розподілитися на ступені, цикли тощо. Середня освіта без сумніву зараз є найбільш проблематичним та суперечливим питанням для всіх систем освіти всіх європейських країн, тому що саме вона виховує та навчає учнів, які досягли найбільш важливого та важкого перехідного віку і саме наприкінці навчання на цій стадії учні визначають своє подальше життя (продовжити навчання або йти працювати).

За останній час спостерігається тенденція щодо суттєвих змін в оцінюванні по закінченні різних ступенів обов'язкової освіти. Так, в більшості європейських країнах були відмінені випускні іспити наприкінці початкової школи (окрім Люксембургу, де їх замінили тести).З 1997\98 шкільного року вступні іспити з вступу до середньої школи також відмінені та замість їх введено іспитів наприкінці обов'язкової середньої освіти (окрім Ірландії, Швеції, Об'єднаного Королівства, Ісландії та Норвегії) та отримання єдиного сертифікату з метою уникнення можливої дискримінації , яка у такий ранній вік може вплинути на академічне та професійне майбутнє молодих людей.

В Іспанії з часу реформи 1990-го року наприкінці обов'язкової освіти присуджується єдиний сертифікат без випускних іспитів (Certificado de Educacion Secundaria Obligatoria), це замінило попередню систему завдяки якій учні отримували різні сертифікати, з якими або без яких вони успішно закінчували етап обов'язкової освіти.

В Ірландії у червні 1992 року проведено першу сесію Junior Certificate examinations, для того, щоб оцінити рівень учнів наприкінці обов'язкової освіти. У Об'єднаному Королівстві (Англія та Уельс) дуальна система громадських іспитів для учнів наприкінці обов'язкової освіти з 1988 року була замінена Загальним сертифікатом середньої освіти. В Шотландії створено єдину екзаменаційну систему Стандартних ступенів.

Зміни у навчальних планах та програмах були логічною послідовністю структурних реформ, визначенням цілей освіти, інтеграцією учнів з вадами в звичайні школи, інтеркультурною освітою тощо. У програми ввійшли нові

напрямки, які спрямовані на отримання школярами протягом базового навчання нових навичок та вмінь. Введені такі нові базові предмети як іноземні мови, нові інформаційні та комунікаційні технології та предмети, які стосуються громадянського та соціального виховання.

Пріоритетним напрямком стала здатність учнів використовувати свої інтелектуальні, розумові здібності та критичне мислення, а не тільки інформаційний матеріал. У таких країнах як Німеччина, Греція, Франція, Італія, Австрія, Фінляндія, Об'єднане Королівство та Ісландія були впроваджені реформи з навчальних програм як наслідок нового мислення, відповідно методам організації обов'язкової освіти. (З кінця 1995 року у Данії існує новий напрямок в навчальних програмах folkeskole. У Швеції у 1995 році був відмінено розподіл grundscola (обов'язкова школа) на три рівні. Замість цього була впроваджена нова навчальна програма з визначеною загальною кількістю годин на всі дев'ять років навчання у grundscola (6.665годин). Нові навчальні програми наголошують на отриманні знань, норм та цінностей.

У Німеччині були розроблені навчальні програми для шкіл з професійної підготовки (з початку 1980-х років).Після установчої конференції Міністерства освіти та культури були надані рекомендації, що стали основою для різних змін у навчальних програмах обов'язкової освіти.

У Греції в 1985 році був схвалений базовий закон, який впливає на початкову та середню освіту та наголошує на необхідності удосконалення навчальних програм. Франція у 1985 році затвердила нові навчальні програми для початкових шкіл та нижнього рівня середніх шкіл та у 1992 році впровадила у життя обновлений план для ліцеїв (вищий життя обновлений план для ліцеїв (вищий рівень середньої освіти), перший рік навчання у яких — це частина обов'язкової освіти.

Більш того, організація початкової освіти по стадіях, що була впроваджена у 1992 році у початковій освіті, також підказала необхідність переоцінки навчальних програм. В Італії, у 1985 році були схвалені нові навчальні програми для початкової школи. У Фінляндії навчальні програми були переглянуті згідно із законом 1983 року та у 1985 році їм був наданий новий напрямок. Результатом реформ була відміна диференційованих навчальних програм для дітей різних рівнів розвитку на вищій стадії. В Об'єднаному Королівстві, в Англії та Уельсі Законом 1988 року про реформи в освіті були введені Національні навчальні програми, у Північній Ірландії та Шотландії були розроблені та введені нові навчальні програми відомі як «План розвитку 5–14» для школярів віком 5–14 років.

Реформи характеризувалися подовженням тривалості обов'язкової та середньої освіти за рахунок інтеграції ланки дошкільної освіти та/або збільшення

терміну навчання в середній школі; обмеження ранньої профілізації за рахунок перенесення її початку в основному на рівень старшої середньої школи; запровадження інтегрованої системи підзвітності, що складається із зовнішніх випускних іспитів та внутрішнього (само)оцінювання за певними нормативами; підвищення якісного рівня педагогічної освіти, статусу педагогів.

Питання для самоконтролю

1. Як відбувалося реформування систем освіти європейських країн?
2. Які основні причини, що спонукали європейські країни проводити реформи в системах освіти?
3. Які основні пріоритети в цілях освіти європейських країн?
4. У чому полягає проблема розробки змісту освіти у західному суспільстві?
5. Які результати проведених реформ в освіті в європейських країнах?
6. Що стало пріоритетним напрямком під час створення нових освітніх програм у європейських країнах?

Тестові завдання для самоперевірки

1. У європейських країнах спостерігалася тенденція щодо ..:

A) продовження терміну обов'язкової освіти;

B) зменшення терміну обов'язкової освіти;

C) незмінності терміну обов'язкової освіти;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

2. Які із зазначених причин спонукали європейські країни проводити реформи в системах освіти?

A) економічна мотивація, необхідність уникнути ситуації залишитися «за бортом технологічного прогресу»;

B) гуманістична або егалітарна мотивація, намагання гарантувати різним верствам населення отримання якісної освіти;

C) причини суто політичного характеру;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

3. У всіх європейських системах освіти основною метою обов'язкової освіти залишається підготовка дітей до …?

A) дорослого життя та праці;

B) відпочинку та суспільства;

C) створення сім'ї;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

4. Структури обов'язкового навчання у країнах Європи …

A) однакова;

B) значно відрізняється;

C) існує без якогось розподілу між початковою та середньою освітою;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

5. Обов'язкова освіта у більшості європейських країн, як правило, починається з …

A) 4 років;

B) 5 років;

C) 6 років;

D) 7 років.

Індивідуальні практичні завдання

Завдання 1. Підготуйте короткі (конспективні) повідомлення по п. 1-5, одне з питань (на вибір) розкрийте поглиблено і підготуйте до нього презентацію.

Завдання 2. Підготуйте до практичного заняття командний проєкт у вигляді презентації по системі освіти однієї з європейських країн, здійснивши командну роботу з розподілом ролей і функцій з його підготовки і захисту розробленої презентації. Проєктна група складається з 3–4 студентів, бажано однієї предметної спеціальності, або може бути змішаною (студенти різних предметних спеціальностей). Склад груп і розподіл ролей з підготовки доповіді і презентації визначають самі студенти. Старости надають викладачу інформацію про склад команд і по якій європейській країні готує проєкт кожна проєктна група.

ТЕМА 7
СИСТЕМИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ ПІВНІЧНОЇ ТА ПІВДЕННОЇ АМЕРИКИ

Мета: вивчити особливості та переваги систем середньої освіти у США та Канаді; сформувати уявлення студентів про особливості систем середньої освіти країн Латинської Америки.

План

1. Загальна середня освіта в США.
2. Загальна середня освіта у Канаді.
3. Системи середньої освіти у країнах Латинської Америки.
4. Система середньої освіти у Бразилії.

***Ключові слова**: середня освіта, система середньої освіти в США, система середньої освіти в Канаді, система середньої освіти в Чилі, Латинська Америка.*

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Загальна середня освіта в США.

Загальна середня освіта в Сполучених Штатах Америки має тривалість 12 років і охоплює навчання з 1 по 12 клас. Вона вибудовується за трирівневою моделлю, що є типовою для більшості штатів, хоча через децентралізований характер системи можливі певні відмінності залежно від штату або шкільного округу. Попри це, структура та ключові підходи залишаються спільними для всієї країни й забезпечують послідовну підготовку учнів до подальшого навчання або професійної діяльності.

Першим етапом є початкова школа (Elementary School), у якій навчаються діти віком приблизно від 6 до 11 років (1–5 класи). На цьому рівні закладаються базові навчальні навички та основи загальної культури. Учні опановують читання і письмо, математику, елементарні знання з природничих і суспільних наук, а також відвідують уроки фізичної культури, мистецтва та музики. Навчання має інтегрований характер і спрямоване на розвиток пізнавальних, соціальних і комунікативних умінь.

Другий етап — середня школа (Middle School), яка охоплює 6–8 класи та вік учнів від 11 до 14 років. Саме тут відбувається перехід до предметної системи навчання: учні мають кількох учителів і пересуваються між навчальними кабінетами. Поряд з обов’язковими дисциплінами з’являється можливість вибору факультативів, зокрема іноземних мов, мистецтва чи технологічних курсів. Цей рівень спрямований на поглиблення базових знань і поступову підготовку до більш самостійного навчання.

Завершальним і водночас найважливішим етапом є старша школа (High School), що триває з 9 по 12 клас і охоплює вік 14–18 років. Саме на цьому рівні учні активно формують власну освітню траєкторію, обираючи предмети для поглибленого вивчення відповідно до майбутніх академічних або професійних планів. Старша школа готує до вступу у заклади вищої освіти та пропонує курси підвищеної складності, зокрема програми Advanced Placement (AP) або International Baccalaureate (IB), які можуть зараховуватися як кредити коледжного рівня.

Ключовими особливостями загальної середньої освіти в США є її 12-річна тривалість, децентралізований характер управління та значна свобода вибору

навчальних курсів, особливо на старшому рівні. Освіта є обов'язковою до 16 років, проте для отримання диплома про повну середню освіту (High School Diploma), який є необхідною умовою для вступу до університету, учні зазвичай завершують усі 12 класів.

Школи в США поділяються на кілька основних типів: державні (публічні), приватні, школи-пансіони (бордингові) та чартерні школи. Вибір між ними залежить від місця проживання, фінансових можливостей родини, освітніх потреб дитини та її академічних цілей.

Державні школи фінансуються за рахунок податків і є безоплатними для громадян та резидентів США. Вони пропонують стандартну навчальну програму, що охоплює ключові предмети — англійську мову, математику, природничі науки та суспільствознавство. Середній розмір класу становить приблизно 25–32 учні. Важливою особливістю є територіальний принцип зарахування: у більшості випадків учні відвідують школу відповідно до району проживання, і самостійно обрати іншу муніципальну школу неможливо. Іноземні учні можуть навчатися в державних школах лише за умови постійного проживання в США з родиною або в межах офіційних програм обміну, тривалість яких зазвичай не перевищує одного року.

Приватні школи, включно зі школами-пансіонами, є платними, однак пропонують розширені можливості для індивідуального навчання, менші за чисельністю класи (у середньому 15–18 учнів) і ширший вибір спеціалізованих програм. Вони часто вважаються більш престижними, хоча доступ до них обмежується вартістю навчання. Водночас багато приватних закладів надають стипендії та фінансову допомогу обдарованим або соціально вразливим учням. Значну увагу приділяють позакласній діяльності: спортивним секціям, музиці, мистецтву, шахам та іншим формам розвитку особистості. Школи-пансіони (бордингові) — це навчальні заклади, де учні не тільки навчаються, а й живуть на території школи цілодобово, зазвичай проживаючи в резиденціях та харчуючись на території кампусу. Ці школи пропонують інтенсивне занурення в навчальний процес та соціальне життя, забезпечуючи високу академічну підготовку та всебічний розвиток, з можливістю проживання для більшості учнів або всіх.

Чартерні школи займають проміжне місце між державними та приватними. Вони фінансуються державою, але мають більшу автономію в організації навчального процесу та можуть залучати добровільні внески від батьків. Освітні програми чартерних шкіл часто відрізняються від стандартних і можуть ґрунтуватися на альтернативних педагогічних підходах, зокрема методиках Монтессорі або Вальдорфської школи.

Навчальний рік у США зазвичай поділяється на два семестри: з вересня до

січня та з лютого до червня. У приватних бордингових школах нерідко застосовується триместрова система: вересень–листопад, грудень–лютий і березень–травень. Тривалість навчального дня становить у середньому 5–6 годин. Конкретні дати початку та завершення навчального року визначаються на рівні штатів і можуть відрізнятися між собою до одного місяця, що ще раз підкреслює децентралізований характер американської системи освіти.

2. Загальна середня освіта у Канаді.

Система середньої освіти в Канаді має багато спільних рис із британською та американською моделями, водночас зберігаючи власну специфіку. Однією з ключових особливостей є відсутність єдиного централізованого органу управління освітою на загальнодержавному рівні. Кожна провінція та територія має власне Міністерство освіти, яке самостійно визначає освітні стандарти, навчальні програми, вимоги до оцінювання та сертифікації. Такий підхід забезпечує гнучкість системи та дає змогу адаптувати освітній процес до регіональних, культурних і соціально-економічних особливостей.

Загальна середня освіта в Канаді триває 12 років — орієнтовно з 6 до 18 років – і складається з трьох послідовних етапів: початкової школи (1–6 класи), середньої школи (7–9 класи) та старшої школи (10–12 класи). Навчання завершується отриманням атестата про повну середню освіту, який надає право вступу до коледжів або університетів. Для іноземних учнів можливий вступ після 11 класу з подальшим навчанням у 12-му класі з метою підготовки до вищої освіти. При цьому навчання для іноземців є платним, за винятком окремих випадків, а його вартість залежить від провінції та типу навчального закладу — державного або приватного.

У структурному плані канадська система середньої освіти характеризується чіткою тривалістю (12 років), початком навчання з шести років і поетапною організацією освітнього процесу. Кожен наступний рівень передбачає зростання академічної складності та самостійності учнів.

Важливою особливістю навчання в Канаді є поступове розширення свободи вибору предметів. Якщо на початковому рівні навчальний план здебільшого є обов’язковим, то в середній і особливо в старшій школі учні мають змогу формувати індивідуальну освітню траєкторію. Поряд із базовими дисциплінами — англійською мовою, математикою, природничими науками, історією Канади — вони обирають курси за інтересами та майбутніми професійними планами. Значна увага приділяється використанню сучасних освітніх технологій: школи добре оснащені, активно застосовують цифрові платформи та комп’ютерні засоби навчання. Крім того, навчання може здійснюватися англійською або французькою мовою, що відображає офіційний двомовний статус країни.

У Канаді функціонують як державні, так і приватні школи. Серед них є заклади спільного навчання, а також окремі школи для хлопців і дівчат. Приватні школи приваблюють невеликою наповнюваністю класів, закритими та добре облаштованими кампусами, високим рівнем безпеки, індивідуальним підходом до кожного учня та наявністю спеціалізованих програм відповідно до освітніх потреб дітей. Водночас вступ до таких закладів часто передбачає проходження конкурсного відбору — вступних тестів або виконання певних академічних вимог. Вартість навчання у приватних школах становить у середньому від 25 000 до 50 000 канадських доларів на рік, причому різниці в оплаті для громадян Канади та іноземних учнів зазвичай не встановлюється.

Державні школи становлять абсолютну більшість навчальних закладів країни, і саме в них навчається переважна частина канадських школярів. Для громадян Канади навчання в таких школах є безкоштовним. Багато державних шкіл беруть участь у міжнародно визнаних програмах підготовки до вступу у вищі навчальні заклади — Advanced Placement (AP) та International Baccalaureate (IB). Обидві програми орієнтовані на академічно мотивованих учнів і пропонують широкий спектр предметів — від математики, фізики та хімії до психології, соціальних наук і іноземних мов. Протягом двох років навчання за програмами AP або IB учні фактично опановують матеріал, еквівалентний першому року університету, та накопичують академічні кредити.

Отримані кредити можуть бути враховані під час вступу до університету і, за умови високих результатів, зараховані як частина або навіть повний перший курс навчання, залежно від політики конкретного закладу вищої освіти. Водночас усі випускники, незалежно від обраної програми, зобов’язані скласти підсумкові іспити провінційного рівня, які підтверджують відповідність їхніх знань установленим стандартам.

Суттєвою перевагою канадської системи є тісна співпраця шкіл з університетами. У межах партнерських програм провідні університети можуть самостійно рекомендувати або запрошувати на навчання учнів, які демонструють високі академічні досягнення у школах-партнерах. Це створює сприятливі умови для безперервності освіти та успішного переходу від середньої до вищої школи.

3. Системи середньої освіти у країнах Латинської Америки.

Системи середньої освіти в країнах Латинської Америки характеризуються значною різноманітністю, що зумовлено історичними, соціально-економічними та культурними особливостями розвитку кожної держави. Водночас для більшості країн регіону притаманна спільна структурна логіка: обов’язкова початкова освіта (у середньому близько 5 років) та обов’язкова базова середня освіта (приблизно 4–6 років), після яких слідує старша школа, зорієнтована на

підготовку до вступу у заклади вищої освіти або на здобуття професійної й технічної кваліфікації. У багатьох країнах після завершення базового етапу відбувається диференціація освітніх траєкторій на загальноосвітню, технічну та професійну середню освіту.

Конкретні моделі організації середньої освіти істотно різняться. Наприклад, у Бразилії система включає Ensino Fundamental та Ensino Médio, тоді як в Аргентині історично функціонували Educación General Básica і Polimodal, які нині здебільшого трансформувалися у тривалішу систему Secundaria. Подібні відмінності спостерігаються і в інших країнах регіону, що ускладнює уніфікацію освітніх підходів, але водночас сприяє адаптації освіти до національних потреб.

За останні десятиліття країни Латинської Америки досягли відчутного прогресу у розширенні доступу до дошкільної, початкової та середньої освіти. Рівень охоплення навчанням істотно зріс, однак проблема завершення освіти залишається актуальною. За наявними оцінками, близько 12 мільйонів дітей і підлітків віком від 7 до 18 років усе ще не охоплені освітньою системою. Навіть серед тих, хто відвідує школу, фактична тривалість здобутої освіти часто є меншою за номінальну: у середньому дитина, яка формально навчається 7,2 року, здобуває лише близько 6 років повноцінної освіти, а ті, хто відвідує школу протягом 12 років, фактично завершують близько 9 років навчання.

Особливо гостро освітня нерівність проявляється між міськими та сільськими районами. До 18 років лише один із шести юнаків або дівчат у сільській місцевості продовжує навчання в школі. Однією з ключових причин такої ситуації є неадекватна інфраструктура та дефіцит ресурсів, що суттєво обмежують можливості забезпечення якісної освіти. У віддалених і сільських регіонах школи часто не мають належних навчальних приміщень, обладнання та базових умов для ефективного освітнього процесу.

Соціально-економічні чинники також істотно впливають на якість і доступність освіти. У багатьох країнах регіону освіта перебуває під тиском бідності, браку академічної підтримки, а подекуди й проявів расової та соціальної дискримінації. Це призводить до відтворення нерівності та обмежує соціальну мобільність значної частини населення.

Водночас Латинська Америка має й потужні освітні центри. Зокрема, Бразилія відіграє провідну роль у регіоні у сфері вищої освіти, домінуючи в латиноамериканських рейтингах університетів. Із 300 представлених закладів 76 припадає саме на Бразилію, а Universidade de São Paulo (USP) посідає перше місце в регіоні та входить до числа провідних університетів світу.

Попри значні відмінності між країнами, можна виокремити спільні риси систем середньої освіти Латинської Америки. Їхньою головною метою є підготовка молоді до вищої освіти та підвищення загального освітнього рівня

населення, що історично формувалося від єзуїтських коледжів до сучасних національних освітніх систем. Обов'язкове навчання зазвичай триває до 15–16 років, а загальна тривалість шкільної освіти часто становить близько 12 років. Системи включають як державні, так і приватні школи, які суттєво відрізняються за якістю навчання. Навчальні програми поєднують обов'язкові дисципліни з предметами за вибором, що дає змогу учням спеціалізуватися або готуватися до вступу у заклади вищої освіти.

Для ілюстрації різноманіття систем можна навести окремі приклади: у Бразилії навчання охоплює Ensino Fundamental (1–8 класи) та Ensino Médio (3 роки); в Аргентині — Educación General Básica і подальшу Secundaria; у Мексиці — Primaria, обов'язкову Secundaria та Preparatoria для підготовки до університету; у Чилі — Educación Básica та Educación Media з поділом на загальноосвітній і техніко-професійний напрями.

Серед характерних особливостей регіону варто відзначити варіативність назв і тривалості освітніх етапів, значну роль технічної та професійної освіти, а також високу конкуренцію за місця в престижних школах і закладах вищої освіти. Загалом країни Латинської Америки демонструють прагнення до підвищення якості освіти, інтеграції сучасних підходів і поступового наближення до світових стандартів, поєднуючи інновації з національними освітніми традиціями.

4. Система середньої освіти у Бразилії.

Бразилія є однією з провідних країн Південної Америки за темпами економічного розвитку та масштабами впливу в регіоні. Значні природні ресурси, відсутність воєнних конфліктів на континенті, а також стабільно зростаючий інтерес з боку міжнародних інвесторів створюють передумови для поступового входження країни до кола високорозвинених держав світу. Важливу роль у цьому процесі відіграє розвиток системи освіти, зокрема середньої, яка зазнала суттєвих змін протягом останніх десятиліть.

До середини XX століття Бразилія характеризувалася високим рівнем неписьменності населення, однак наприкінці XX – на початку XXI століття ситуація почала кардинально змінюватися. Держава взяла курс на розширення доступу до освіти та підвищення її якості. Сьогодні Бразилія спрямовує на освітню сферу близько 5 % валового внутрішнього продукту, що є співставним із показниками США та більшості країн Європи. Це свідчить про усвідомлення стратегічного значення освіти для соціально-економічного розвитку країни.

Система середньої освіти в Бразилії складається з двох основних ступенів. Перший — це початкова школа (Ensino Fundamental), яка триває 8 років і є обов'язковою для всіх дітей. Другий ступінь — середня школа (Ensino Médio), навчання в якій продовжується ще 3 роки. Загальна середня освіта є

безкоштовною і фінансується з державного бюджету через муніципалітети та бюджети штатів. Водночас рівень фінансування суттєво відрізняється залежно від регіону: у бідніших штатах школи часто мають обмежені ресурси, що негативно впливає на якість навчання та можливості випускників щодо вступу до закладів вищої освіти.

Соціально-економічна нерівність залишається однією з ключових проблем освітньої системи країни. Значна частина населення Бразилії живе в умовах бідності, тому нерідко підлітки змушені поєднувати навчання з роботою або взагалі залишати школу, незважаючи на законодавчу заборону використання дитячої праці до досягнення 16-річного віку. Це негативно позначається на рівні завершення середньої освіти та подальших життєвих перспективах молоді.

З метою стимулювання відвідування школи та підтримки соціально вразливих верств населення держава впровадила низку спеціальних програм. Зокрема, програма Bolsa Escola передбачає надання невеликої фінансової допомоги батькам за умови регулярного відвідування дітьми школи, належної успішності та контролю за станом їхнього здоров'я. Інша програма — FUNDEF— спрямована на перерозподіл державних коштів на користь муніципалітетів для фінансування освіти дітей із неблагополучних сімей. Такі ініціативи сприяли зростанню рівня охоплення початковою освітою, хоча проблема доступності та якості середньої освіти залишається актуальною.

Поряд із державною системою в Бразилії функціонує розгалужена мережа приватних шкіл, які зазвичай вважаються більш перспективними з точки зору якості навчання та підготовки до вступу у вищі навчальні заклади. Однак висока вартість навчання робить їх недоступними для значної частини населення. У невеликих містах плата за навчання в приватній школі може починатися приблизно з 50 доларів США на місяць, тоді як у великих мегаполісах, таких як Сан-Паулу або Ріо-де-Жанейро, вона сягає 500 доларів США і більше.

Важливе місце в системі середньої освіти Бразилії посідають технічні школи, які поєднують загальноосвітню підготовку з професійним навчанням. Вони є аналогом професійно-технічних училищ або ліцеїв і готують учнів до конкретних спеціальностей. Багато з таких закладів працюють у межах програм SESI та SENAI, що передбачають тісну співпрацю з окремими галузями економіки. Підприємства забезпечують фінансування та матеріально-технічну підтримку шкіл, а натомість отримують підготовлених фахівців для відповідних секторів виробництва.

Попри наявність професійної підготовки, випускники технічних шкіл здебільшого прагнуть продовжити навчання у закладах вищої освіти, оскільки саме диплом університету значно підвищує шанси на працевлаштування та отримання стабільної і добре оплачуваної роботи. Таким чином, система

середньої освіти Бразилії поєднує загальноосвітні, соціальні та професійні функції, водночас залишаючись тісно пов'язаною із соціально-економічними викликами розвитку країни.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає особливість і значення старшої школи у США?
2. Які типи шкіл функціонують у США? Охарактеризуйте їх.
3. У чому полягає формування індивідуальної освітньої траєкторії у середніх школах Канади?
4. У яких міжнародно визнаних програмах підготовки до вступу у вищі навчальні заклади беруть участь державні школи Канади? На що орієнтовані ці програми?
5. У чому полягає спільна структурна логіка середньої освіти більшості країн Латинської Америки?
6. Які спеціальні програми запроваджено в Бразилії з метою стимулювання відвідування школи та підтримки соціально вразливих верств населення?

Тестові завдання для самоперевірки

1. На якому етапі середньої освіти у школах США надається можливість вибору факультативів?

A) перший етап — початкова школа;
B) другий етап — середня школа;
C) третій етап — старша школа;
D) серед відповідей A–C немає правильної.

2. Які школи є безоплатними для громадян та резидентів США?

A) державні;
B) приватні;
C) школи-пансіони.
D) чартерні.

3. Закінчіть речення: Усі випускники канадських шкіл, незалежно від обраної програми …?

A) зобов'язані скласти підсумкові іспити провінційного рівня;
B) не складають підсумкові іспити провінційного рівня;
C) зобов'язані скласти підсумкові іспити державного рівня;
D) серед відповідей A–C немає правильної.

4. Між міськими та сільськими районами країн Латинської Америки …

A) гостро проявляється освітня нерівність;
B) освітня нерівність відсутня;
C) існують міцні освітні зв'язки;

D) серед відповідей А–С немає правильної.

5. Головною метою систем середньої освіти Латинської Америки є ..:

А) підготовка молоді до вищої освіти та підвищення загального освітнього рівня населення ;

В) забезпечення повного охоплення молоді середньою освітою;

С) підготовка патріотів своєї країни;

D) серед відповідей А–С немає правильної.

Індивідуальні практичні завдання

Завдання 1. Підготуйте короткі (конспективні) повідомлення по п. 1–5, одне з питань (на вибір) розкрити поглиблено.

Завдання 2. Підготуйте до практичного заняття по одному питанню плану, здійснивши командну роботу з розподілом ролей і функцій з його підготовки і захисту розробленої презентації. Проєктна група складається з 3–4 студентів, бажано однієї предметної спеціальності, або може бути змішаною (студенти різних предметних спеціальностей). Склад груп і розподіл ролей з підготовки доповіді і презентації визначають самі студенти. Старости надають викладачу інформацію про склад команд і він повідомляє на сторінці дисципліни в MOODLE, яке питання розробляє кожна команда.

ТЕМА 8
СИСТЕМИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ АЗІЇ

Мета*:* вивчити системи середньої освіти у найбільш розвинених країнах Азії; сформувати у студентів уявлення про проблеми та перспективи розвитку полікультурної освіти.

План

1. Система середньої освіти в Японії.
2. Система середньої освіти в Республіці Корея.
3. Система середньої освіти у Китаї.
4. Освітня система в Сингапурі.
5. Полікультурна освіта: проблеми та перспективи розвитку.

Ключові слова: *освітня система Сінгапуру, меритократія, система середньої освіти в Японії, система середньої освіти в Республіці Корея, система середньої освіти у Китаї, полікультурна освіта.*

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Система середньої освіти в Японії.

Японія має одну з найбільш ефективних і стабільних масових систем народної освіти у світі. За своєю структурною організацією система загальної освіти в Японії значною мірою нагадує американську модель, однак ця подібність стосується передусім формальної побудови шкільних ланок. За змістом освіти, виховними пріоритетами та ціннісними орієнтаціями японська школа є унікальним явищем, глибоко вкоріненим у національній культурі, традиціях і суспільних нормах.

Навчання в японській школі розпочинається з шести років. Система загальної середньої освіти складається з трьох основних етапів: шестирічної початкової школи, трирічної молодшої середньої школи та трирічної старшої школи. Початкова школа відіграє особливу роль у формуванні особистості дитини. Навчальні програми тут відносно нескладні, а сам освітній процес значною мірою нагадує гру, що сприяє м'якій адаптації дітей до шкільного життя. У розкладі велика увага приділяється музиці, фізичній культурі, мистецтву, а також таким специфічним предметам, як «моральне виховання», «спеціальна шкільна діяльність» та «клубна діяльність». Академічні дисципліни становлять менше половини навчального часу.

Особливе місце в японській школі займає естетичне виховання. Уже в молодших класах діти знайомляться з різними видами мистецтва та розвивають художній смак. Наприклад, другокласники вміють користуватися фарбами двадцяти кольорів і знають назви кожного з них. У сприятливу погоду директор школи може скасувати звичайні заняття, щоб учні займалися малюванням з натури. Тому в японських містах нерідко можна побачити групи школярів з мольбертами у парках і скверах. Важливу роль відіграє також вивчення ієрогліфічного письма, запозиченого з китайської культури. Воно потребує значних зусиль і часу, але протягом тисячоліть вважається не лише засобом письма, а й формою образотворчого мистецтва.

У молодшій середній школі (7–9 класи) тривалість одного уроку становить 50 хвилин. Середні школи в Японії поділяються на державні та приватні. Державні школи вважаються відносно «дешевими» — вартість навчання в них становить до 300 тисяч єн на рік (близько 1900 доларів США), тоді як приватні школи є значно дорожчими — понад 500 тисяч єн на рік (приблизно 3200 доларів

США). Японська школа розглядається як невід'ємна частина суспільства, тому в ній послідовно реалізується принцип формування духу колективізму, общинності та сімейності. Надзвичайно важливим вважається вміння працювати в групі, не виділяючись і не порушуючи гармонії колективу. Саме цим пояснюється практика, коли за контрольну роботу весь клас може отримати однакову оцінку, наприклад «4», щоб уникнути суперництва між учнями. Залишати школярів на повторний рік у Японії не прийнято.

Важливою особливістю японської системи освіти є жорстка система вступних випробувань. Учні складають складні іспити під час переходу до старшої середньої школи, коледжу або університету. Екзамени супроводжують японського школяра протягом усього періоду навчання, що значною мірою визначає характер освітнього процесу. Часто він орієнтований не стільки на творче осмислення знань, скільки на запам'ятовування великого обсягу інформації — дат, формул, фактів, які можуть знадобитися на іспитах. У зв'язку з цим у країні широко поширені приватні додаткові заняття та так звані «домашні курси», де викладачі готують учнів до екзаменів у себе вдома. Водночас надмірне навчальне навантаження та страх перед невдачею на іспитах іноді призводять до серйозних психологічних проблем у дітей, матеріальних труднощів для батьків і, на жаль, навіть до трагічних випадків самогубств серед школярів.

Старша школа триває три роки (10–12 класи) і є платною. Вона представлена кількома типами закладів: академічними, технічними та професійними школами. Вступ до старшої школи здійснюється на основі результатів вступних іспитів, що зумовлює високу конкуренцію між учнями.

Навчальний рік у японській школі є одним із найдовших у світі і триває близько 240 днів, тоді як канікули становлять лише півтора місяця. Попри це, обсяг домашніх завдань є надзвичайно великим: старшокласники змушені займатися за підручниками по 5–6 годин щодня. Загалом японський учень витрачає на навчання понад 10 годин на добу, що часто залишає обмаль часу для занять спортом, відпочинку, розваг і вільного спілкування. Така інтенсивність навчання є характерною рисою японської освітньої системи та водночас предметом суспільних дискусій щодо балансу між навчанням і якістю життя дітей та підлітків.

2. Система середньої освіти в Республіці Корея.

Система середньої освіти в Республіці Корея суттєво відрізняється від української як за організацією навчального процесу, так і за рівнем навчального навантаження. Навчальний рік у південнокорейських школах розпочинається 1 березня і завершується наприкінці лютого наступного року. Він поділяється на два семестри з літніми канікулами у липні–серпні та зимовими — у лютому–

березні. Загалом школярі проводять у навчальних закладах значну частину дня, а разом з додатковими заняттями тривалість навчання може сягати 14 і більше годин на добу.

Система середньої освіти в Південній Кореї складається з трьох послідовних етапів: початкової школи тривалістю 6 років, обов'язкової для всіх трирічної середньої школи (Middle School, 7–9 класи) та старшої середньої школи (High School, 10–12 класи), навчання в якій є добровільним, але фактично необхідним для вступу до закладів вищої освіти. Саме старша школа відіграє ключову роль у подальшій освітній і професійній траєкторії учнів, оскільки вона зосереджена на інтенсивній підготовці до університетських вступних іспитів у надзвичайно конкурентному середовищі.

У початковій школі основна увага приділяється формуванню базових знань і навичок. Учні вивчають корейську мову, математику, музику, образотворче мистецтво, природничі науки, а також отримують початкові уявлення про соціальні дисципліни. Навчальний процес на цьому етапі спрямований на розвиток дисципліни, працелюбності та поваги до вчителя.

У середній школі (7–9 класи) навчальне навантаження суттєво зростає. Вимоги до успішності стають значно жорсткішими, а навчальний день подовжується. Учні проводять за партами та на додаткових заняттях до 14 годин і повертаються додому лише ввечері. Шкільна програма передбачає поглиблене вивчення англійської мови, математики та природничих дисциплін, а також знайомство з новими предметами, які готують школярів до подальшої спеціалізації.

Старша середня школа (10–12 класи) повністю орієнтована на підготовку до вступу в університети. Учні поєднують обов'язкові уроки з інтенсивними додатковими заняттями та тривалою самостійною підготовкою. Саме на цьому етапі формується академічна конкурентоспроможність учнів, оскільки успішний вступ до престижного закладу вищої освіти вважається запорукою майбутньої кар'єри та соціального статусу.

На всіх рівнях середньої освіти в Республіці Корея використовується бальна система оцінювання від 0 до 100 балів замість традиційних шкільних оцінок. Навчання здійснюється за єдиними державними програмами та підручниками, затвердженими Міністерством освіти, що забезпечує стандартизований підхід до навчального процесу по всій країні.

Для більшості учнів фактично обов'язковими є додаткові заняття, які часто проводяться на платній основі в спеціальних освітніх центрах. У результаті загальна тривалість навчального дня може сягати 15–20 годин, що вимагає від учнів максимальної самодисципліни, витривалості та психологічної стійкості. Надзвичайно висока конкурентність системи є її характерною рисою і водночас

предметом суспільних дискусій щодо впливу такого навантаження на фізичне й емоційне здоров'я дітей.

Водночас у південнокорейських школах широко використовуються сучасні освітні технології, інтерактивні методи навчання та позакласні клуби за інтересами. Разом із тим мобільні телефони під час уроків заборонені, що сприяє зосередженості учнів на навчанні та дисципліні в класі. Загалом система середньої освіти Республіки Корея поєднує високі академічні стандарти, жорстку конкуренцію та сучасні підходи до організації освітнього процесу.

3. Система середньої освіти у Китаї.

Система середньої освіти в Китайській Народній Республіці характеризується чіткою структурованістю, суворою дисципліною та високим рівнем конкуренції. Вона охоплює 12 років навчання, з яких перші 9 років є обов'язковими і безкоштовними. Саме на цьому етапі держава забезпечує базову загальну освіту для всіх дітей, створюючи підґрунтя для подальшого академічного або професійного розвитку.

Структура загальної освіти в Китаї включає три послідовні рівні. Початкова школа охоплює 1–6 класи і триває 6 років. Навчання на цьому етапі є обов'язковим і здійснюється без вступних іспитів. Другим рівнем є базова середня школа (Junior Middle School), яка включає 7–9 класи та завершує обов'язкову дев'ятирічну освіту. Третій рівень — старша середня школа (Senior Middle School, 10–12 класи) — не є обов'язковим, однак саме вона відкриває шлях до вступу в заклади вищої освіти.

Навчальний рік у початковій та базовій середній школі складається з двох семестрів і триває загалом 38 тижнів, при цьому близько 13 тижнів відводиться на канікули. У старшій середній школі навчальний рік подовжується до 40 тижнів, а канікулярний період скорочується до 10–11 тижнів. Перший семестр зазвичай починається у вересні, другий — у лютому, хоча в окремих сільських районах графік навчання може змінюватися залежно від сезонних сільськогосподарських робіт.

Навчальний процес у китайських школах відзначається інтенсивністю та високими вимогами. Заняття, як правило, розпочинаються о 8-й годині ранку і тривають до 16:00. Після цього учні відвідують факультативні заняття та виконують домашні завдання, що часто займає вечірній час. Навчання відбувається п'ять днів на тиждень, однак обсяг самостійної роботи є значним, що зумовлює велике щоденне навантаження.

У початковій школі основна увага приділяється вивченню китайської мови та математики, які разом займають близько 60 % усього навчального часу і отримали неофіційну назву «велика двійка». Окрім цього, учні вивчають природознавство, музику, образотворче мистецтво, історію та географію.

Англійську мову починають вивчати з третього класу. З четвертого класу вводяться уроки практичної діяльності, які можуть проходити в майстернях або на фермах. Таким чином дітей з раннього віку привчають до праці, дисципліни та дотримання правил повсякденної гігієни й порядку, зокрема прибирання класів і робочих місць.

Після завершення початкової школи всі учні без вступних іспитів переходять до базової середньої школи. На цьому етапі вони продовжують вивчати китайську мову, математику та іноземну мову (найчастіше англійську), а також опановують фізику, біологію, інформатику, географію, музику, фізичну культуру, етику та мораль. Важливе місце в навчальному процесі займає політичне й ідеологічне виховання, яке починається ще в початковій школі та послідовно поглиблюється.

Усі іспити в китайських школах зазвичай проводяться у тестовій формі, а результати оцінюються за 100-бальною шкалою, де 60 балів вважаються мінімальним прохідним рівнем. Після завершення базової середньої школи подальше навчання не є обов'язковим, однак за наявності бажання та фінансових можливостей учні можуть продовжити освіту в старшій середній школі.

У старшій середній школі учні обирають подальший освітній напрям. Можливий вибір професійно-технічного напряму, що передбачає підготовку фахівців для промисловості або сільського господарства. У межах цього напряму функціонують професійні, технічні та сільськогосподарські школи. Альтернативою є академічний напрям, орієнтований на підготовку до вступу у вищі навчальні заклади.

Успішне завершення старшої середньої школи та здобуття високих балів на підсумкових іспитах відкриває перед випускниками можливість продовження навчання у закладах вищої освіти. Висока конкуренція та значні навчальні навантаження є характерними рисами китайської системи середньої освіти, яка спрямована на формування дисциплінованих, працелюбних і академічно підготовлених випускників.

4. Освітня система в Сінгапурі.

Освітню систему Сінгапуру сьогодні справедливо вважають однією з найефективніших і зразкових у світі. Сінгапурські школярі стабільно посідають провідні позиції у міжнародних дослідженнях якості освіти, зокрема в тестуванні PISA з математики, яке проводить Організація економічного співробітництва і розвитку серед 15-річних учнів з понад 70 країн. Такий високий результат є наслідком цілеспрямованої державної політики у сфері освіти. Щороку на освітні потреби держава виділяє близько 13 млрд сінгапурських доларів (понад 10 млрд доларів США), що за чисельності населення країни близько 5,9 млн осіб є значним показником. Витрати на освіту посідають третє місце в бюджеті країни

після оборони та інфраструктури. Працівники освітньої сфери, незалежно від посади, користуються в суспільстві надзвичайно високим авторитетом. Особлива увага приділяється професійному розвитку вчителів: на підвищення кваліфікації кожного педагога передбачено близько 100 годин навчання щороку.

Система середньої освіти Сінгапуру вирізняється високою вимогливістю, чіткою організацією та глибокою диференціацією за здібностями учнів. Вона ґрунтується на принципі меритократії, згідно з яким освітній і професійний успіх визначається здібностями, зусиллями та наполегливою працею. Основною мовою навчання є англійська, що забезпечує міжнародну конкурентоспроможність випускників, водночас учні обов'язково вивчають одну з рідних мов — китайську, малайську або тамільську.

Після завершення шестирічної початкової школи учні складають перші серйозні іспити, за результатами яких відбувається їх подальший розподіл за освітніми траєкторіями. Середня освіта має кілька навчальних шляхів. Найпоширенішим є Express Course, який триває чотири роки та завершується складанням іспитів O-Levels. Альтернативою є курс Normal (Academic), розрахований на п'ять років і завершуваний іспитами N-Levels; при цьому учні з високими результатами мають можливість перейти до підготовки за програмою O-Levels. Курс Normal (Technical) має більш практичну спрямованість і готує учнів до подальшого навчання в технічних коледжах.

Для випускників, які успішно склали O-Levels, доступна передуніверситетська освіта. Вона реалізується у Молодших коледжах (Junior Colleges), де навчання триває два роки і спрямоване на підготовку до іспитів A-Levels або до програми Міжнародного бакалаврату (International Baccalaureate). Окреме місце займає Інтегрована програма (Integrated Programme, IP), призначена для обдарованих учнів. Вона дозволяє оминути етап O-Levels і безпосередньо перейти до навчання за програмами A-Levels або IB.

Навчальні методики Сінгапуру здобули міжнародне визнання. Особливо відомою є так звана «сінгапурська математика», яка робить акцент не на механічному засвоєнні формул, а на розвитку логічного мислення та навичок розв'язування проблем. Значне місце в освітньому процесі займають дискусійні форми роботи, проєктна діяльність та аналіз практичних ситуацій.

Виховний компонент освіти також має системний характер. У школах активно формуються громадянські компетентності, відповідальність і лідерські якості. Широко впроваджений предмет «Громадянська освіта», який охоплює не лише патріотичне виховання, а й питання самоврядування, знання про державу, кібербезпеку, профорієнтацію та сексуальне виховання. Щоденний шкільний день починається з урочистої церемонії підняття державного прапора та виконання гімну, після чого передбачено півгодини спільного читання. Такий

ритуал сприяє формуванню усвідомленої любові до країни та культури читання.

Ключовими елементами сінгапурської системи середньої освіти є меритократія, індивідуалізація навчання та надзвичайно високі стандарти. Кожному учневі, залежно від результатів іспитів, пропонується індивідуальний план навчання і розвитку. Водночас система створює значний психологічний тиск, адже постійна конкуренція та високі очікування вимагають від школярів максимальної самовіддачі.

Окремо слід відзначити добре розвинену систему професійно-технічної освіти та профорієнтаційної роботи. Важливу роль відіграє національний портал MySkillsFuture, яким користуються учні, вчителі та батьки. На цьому ресурсі можна пройти профорієнтаційні тести, отримати рекомендації щодо вибору професії та побудови кар'єри. У школах працюють спеціальні кар'єрні консультанти, які проводять індивідуальні зустрічі, семінари, організовують зустрічі з представниками різних галузей, екскурсії до університетів і стажування. Усе це забезпечує тісний зв'язок освіти з потребами економіки та ринку праці, що є однією з головних причин успіху сінгапурської освітньої моделі.

5. Полікультурна освіта: проблеми та перспективи розвитку.

Полікультурна освіта стає важливою складовою суспільного розвитку в умовах глобалізації, коли на перший план виходять питання взаємодії культур, збереження національної ідентичності, а також формування єдності та гармонії в різноманітних соціальних групах. Українське суспільство, що знаходиться на перехресті культурних впливів і політичних трансформацій, потребує нових підходів до освіти, здатних сприяти розвитку толерантності, взаєморозуміння та інклюзивності. У цьому контексті полікультурна освіта стає важливою не лише для формування міжкультурного діалогу, а й для забезпечення повоєнного відновлення країни.

Завданням системи освіти є підготовка людини до ефективної діяльності та спілкування в багатокультурному середовищі, що пов'язано з усвідомленням культурного розмаїття, толерантним ставленням до цього багатовимірного завдання та здатністю поводитися відповідно до конкретного культурного контексту.

Полікультурна освіта в першу чергу орієнтована на розуміння та визнання культурної різноманітності. Вона покликана формувати у школярів і студентів такі цінності, як толерантність, повага до інших культур, здатність до конструктивного діалогу. Зміст полікультурної освіти розкривається через низку концептів: культура, цінності, толерантність, міжкультурний діалог, різноманітність, культурний плюралізм.

В Україні питання полікультурної освіти частково вирішуються через

етнічне виховання, громадянську, патріотичну, лінгвістичну та мовну освіту. Однак, це часто обмежується освітніми програми, які сприяють збереженню культури та мови різних етнічних груп, а також формуванню патріотичних почуттів до своєї країни, без широкої інтеграції концепцій мультикультуралізму в загальну систему освіти. Водночас, змішання етнічного та громадянського виховання потребує адаптації до реалій сучасного українського суспільства, що має не лише етнічне, але й культурне розмаїття, яке включає впливи західних та східних сусідів, а також національних меншин.

Перспективним напрямом розвитку полікультурної освіти в Україні є інтегративний підхід, який передбачає поєднання полікультурного, патріотичного, громадянського, а також гендерного виховання. Цей підхід має на меті забезпечити рівноправність усіх груп населення, зберігаючи при цьому національну єдність та патріотичні почуття. Інтеграція цих компонентів дозволяє не лише розвивати у молоді повагу до культурного різноманіття, але й формувати відчуття відповідальності перед суспільством і державою, сприяючи гармонійній соціалізації та збереженню стабільності в умовах культурного плюралізму.

Мультикультуралізм є важливою частиною сучасної освіти, яка має сприяти розвитку толерантності, взаємоповаги та гармонії в багатонаціональних і багатокультурних суспільствах. США та Канада наочно демонструють ефективність мультикультурної освіти в інтеграції різних етнічних і культурних груп у єдину націю. В Україні, з огляду на її специфічні політичні та соціальні умови, важливо знайти оптимальний баланс між підтримкою культурної різноманітності та національною консолідацією. Впровадження інтегративного підходу до полікультурного, громадянського та патріотичного виховання може стати ключем до успішного розвитку системи освіти, що відповідає сучасним вимогам глобалізованого світу.

Полікультурна освіта в Україні стикається з проблемами, такими як інертність системи, брак підготовлених кадрів та недостатнє впровадження інноваційних підходів, але її перспективи полягають у формуванні толерантної особистості, здатної до діалогу культур, через інтеграцію в освітні програми, розвиток міжкультурної компетентності, партнерство держави та громадськості, а також використання національних і світових культурних надбань для гармонійного розвитку суспільства.

Питання для самоконтролю

1. Як здійснюється естетичне виховання у початковій школі Японії?

2. У чому полягає суттєва відміна системи середньої освіти Республіки Корея від української?

3. Що означає вираз «велика двійка» стосовно початкової школи Китаю?

4. Як здійснюється громадянське виховання в Сінгапурі?

5. У чому полягає меритократія у системі середньої освіти Сінгапуру?

6. Які проблеми і перспективи полікультурної освіти в Україні?

Тестові завдання для самоперевірки

1. Яка тривалість уроку у молодшій середній школі Японії?

A) 40 хвилин;

B) 45 хвилин ;

C) 50 хвилин;

D) 55 хвилин.

2. Яка система оцінювання застосовується на всіх рівнях середньої освіти Республіки Корея?

A) оцінки від 1 до 5;

B) бальна система оцінювання від 0 до 100 балів;

C) бальна система оцінювання від 0 до 10 балів;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

3. Який рівень середньої освіти Китаю не є обов'язковим?

A) початкова школа;

B) базова середня школа;

C) старша середня школа;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

4. Яка з відповідей є формулюванням принципу меритократії, який застосовується у середній освіті Сінгапура?

A) рівність всіх учнів незалежно від віросповідання, успіхів у навчанні, громадських досягненнях;

B) освітній і професійний успіх визначається здібностями, зусиллями та наполегливою працею

C) економічна нерівність учнів залежно від доходів їхніх батьків;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

5. Полікультурна освіта в Україні стикається з такими проблемами: …

A) інертність освітньої системи;

B) брак підготовлених педагогічних кадрів;

C) недостатнє впровадження інноваційних підходів в освіті;

D) слабка матеріальна база освіти.

Індивідуальні практичні завдання

Завдання 1. Підготуйте короткі (конспективні) повідомлення по п. 1–5, одне з питань (на вибір) розкрийте поглиблено з презентацією до нього.

Завдання 2. Підготуйте до практичного заняття по одному питанню плану, здійснивши командну роботу з розподілом ролей і функцій з його підготовки і захисту розробленої презентації. Проєктна група складається з 3–4 студентів, бажано однієї предметної спеціальності, або може бути змішаною (студенти різних предметних спеціальностей). Склад груп і розподіл ролей з підготовки доповіді і презентації визначають самі студенти. Старости надають викладачу інформацію про склад команд і він повідомляє на сторінці дисципліни в MOODLE, яке питання розробляє кожна команда.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ ІІ

1. Бондар Марія. Освіта в Англії: цікаві факти про навчання школярів та студентів. Освіта. 24. URL: https://education.24tv.ua/osvita-angliyi-fakti-pronavchannya-shkolyariv-ostanni-novini_n1432523. (Дата перегляду: 05.12.2025.

2. Громовенко К., Дехтяренко К. Освітня політика Європейського Союзу: витоки, традиції та перспективи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2024. № 1. С. 348-353. DOI: https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-61.

3. Загальна середня освіта України в контексті освіти країн Європи: тривалість і структура : наук.-аналіт. доп. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки НАПН України ; В. Г. Кремень, О. І. Ляшенко, О. І. Локшина. Київ : Пед. думка, 2020. 56 с.

4. Локшина О. Стратегія європейського співробітництва у галузі освіти і навчання у 2021-2030 рр. як євроінтеграційний орієнтир для української освіти. *Український педагогічний журнал*. 2022. Вип. 4. С. 5–17. DOI: https://doi.org/10.32405/2411-13172022-4-5-17 .

5. Овчарук О. В. Теорія і практика шкільної освіти для демократичного громадянства в країнах – членах Ради Європи : монографія. Київ : Фенікс, 2021. 400 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727361/1/Ovcharuk_monografia.pdf (Дата перегляду: 09.11.2025)

6. Тенденції розвитку шкільної освіти в країнах ЄС, США та Китаї : монографія / О. І. Локшина, А. П. Джурило, О. З. Глушко; за заг. ред. Локшиної О.І. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 257 с. URL. https://doi.org/10.32405/978-617-8124-17-5-2021-350

7. Шкільна освіта в різних країнах світу /авт.-упоряд. О. С. Казачінер. Харків : Основа, 2019. 93.

8. Quality assurance for school development: Guiding principles for policy development on quality assurance in school education / European Commission. 2018. URL: https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/document-library-docs/2018-wgs2quality-assurance-school_en.pdf .

9. Steiner-Khamsi G. (ed.) The Rise of Knowledge Brokers in Global Education Governance. Cheltenham, UK : Edward Elgar Publishing, 2024. 228 p.

10. Steiner-Khamsi G. Time in Education Policy Transfer: The Seven Temporalities of Global School Reform. New York: Palgrave Macmillan, 2025. 242 p. URL: https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-82524-8

ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Засіб трансляції культури, опановуючи яку людина не тільки адаптується до умов постійно мінливого соціуму, а й стає здатною до активності, що дозволяє виходити за межі заданого, розвивати власну суб'єктність це …

A) освіта як соціокультурний феномен;

B) освіта як загальнолюдська цінність

C) педагогічний процес;

D) галузь, яка досліджує теорію і практику освіти й навчання.

2. Оберіть правильне продовження речення: Культура кожної особистості містить …

A) соціально-історичні значення, які притаманні даному певного соціуму і є колективними уявленнями;

B) індивідуальні смисли, що мають на увазі індивідуальне сприйняття значень, загальноприйнятих уявлень;

C) сукупність властивостей особистості, до яких прагне суспільство;

D) створення умов для розвитку самосвідомості особистості.

3. Освіта як система розглядається в трьох вимірах, якими є.

A) соціальний масштаб розгляду;

B) ступінь освіти;

C) профіль освіти;

D) серед відповідей A–C немає правильних.

4. Гімназія забезпечує здобуття …

A) початкової освіти;

B) базової середньої освіти;

C) процес формування особистості;

D) профільної середньої освіти.

5. Здобуття повної загальної середньої освіти забезпечують також спеціальні заклади загальної середньої освіти, до яких належать: …

A) спеціальна школа;

B) навчально-реабілітаційний центр;

C) ліцей;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

6. У закладах загальної середньої освіти тривалість здобуття базової середньої освіти складає …?

A) 3 роки;

B) 4 роки;

C) 5 років;

D). 6 років

7. Зарахування дітей до державної початкової школи відбувається …

A) з проведенням конкурсу;

B) без проведення конкурсу;

C) за територіальним принципом;

D) без врахування територіальної належності школи.

8. На якому рівні загальної середньої освіті реалізується адаптаційний цикл?

A) початкова школа;

B) базова школа;

C) профільна школа;

D) такого циклу не існує на жодному з рівнів середньої освіти.

9. Принцип компетентності в управлінні освітою вимагає ..:

A) досягнення високих результатів освітньої діяльності за умови раціонального використання часу, ресурсів і зусиль усіх учасників освітнього процесу;

B) доступ до якісної освіти для всіх здобувачів незалежно від соціального статусу, стану здоров'я, місця проживання чи інших чинників;

C) високого рівня професіоналізму управлінських кадрів і педагогічних працівників, здатних приймати обґрунтовані рішення та ефективно діяти в умовах змін;

D) відкритості ухвалення управлінських рішень, залученні педагогічних працівників, учнів і батьківської громадськості до обговорення важливих питань діяльності закладу освіти.

10. Який орган державної влади визначає стратегічні засади державної освітньої політики?

A) МОН;

B) Верховна Рада;

C) Президент;

D) Кабінет Міністрів

11. Який ключовий напрям управління міжнародною діяльністю передбачає організацію обміну студентами, викладачами та науковцями, їх участь у міжнародних програмах і проєктах, зокрема в межах таких ініціатив, як Erasmus+?:

A) розробка спільних освітніх програм із закордонними закладами вищої освіти;

B) академічна мобільність;

C) наукова співпраця;

D) інформаційно-консультаційна підтримка учасників міжнародної діяльності.

12. Які стандарти визначають вимоги до компетенцій фахівців у певній галузі в різних країнах та розробляються спільно з роботодавцями (соціальними партнерами)?

A) національні;

B) міжнародні;

C) професійні;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

13. У європейських країнах спостерігалася тенденція щодо ..:

A) продовження терміну обов'язкової освіти;

B) зменшення терміну обов'язкової освіти;

C) незмінності терміну обов'язкової освіти;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

14. Які із зазначених причин спонукали європейські країни проводити реформи в системах освіти?

A) економічна мотивація, необхідність уникнути ситуації залишитися «за бортом технологічного прогресу»;

B) гуманістична або егалітарна мотивація, намагання гарантувати різним верствам населення отримання якісної освіти;

C) причини суто політичного характеру.

D) серед відповідей A–C немає правильної.

15. У всіх європейських системах освіти основною метою обов'язкової освіти залишається підготовка дітей до …?

A) дорослого життя та праці;

B) відпочинку та суспільства;

C) створення сім'ї;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

16. На якому етапі середньої освіти у школах США надається можливість вибору факультативів?

A) перший етап — початкова школа;

B) другий етап — середня школа;

C) третій етап — старша школа;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

17. Які школи є безоплатними для громадян та резидентів США?

A) державні;

B) приватні;

C) школи-пансіони.

D) чартерні.

18. Закінчіть речення: Усі випускники канадських шкіл, незалежно від обраної програми …?

A) зобов’язані скласти підсумкові іспити провінційного рівня;

B) не складають підсумкові іспити провінційного рівня;

C) зобов’язані скласти підсумкові іспити державного рівня;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

19. Між міськими та сільськими районами країн Латинської Америки…

A) гостро проявляється освітня нерівність;

B) освітня нерівність відсутня;

C) існують міцні освітні зв’язки;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

20. Головною метою систем середньої освіти Латинської Америки є …

A) підготовка молоді до вищої освіти та підвищення загального освітнього рівня населення;

B) забезпечення повного охоплення молоді середньою освітою;

C) підготовка патріотів своєї країни;

D) серед відповідей A–C немає правильної.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Максимально можлива оцінка за індивідуальне завдання — 20 балів. Індивідуальне завдання виконується студентами у формі есе, захист якого здійснюється на практичному занятті. Обсяг есе — до 3 сторінок формату А4, шрифт Times New Roman, кегель 14 pt з інтервалом 1,5 між рядками, з відступами від країв аркуша по 2 см зліва та згори і по 1,5 см знизу та справа. Обов'язково повинна бути титульна сторінка. Закінчується есе списком літератури, оформленим належним чином. Посилання на літературу: в квадратних дужках номер джерела, у випадку цитування виставляється після номера джерела сторінка. Наприклад, [2, с. 45].

ТЕМИ ЕСЕ

1. Моє бачення удосконалення системи освіти в Україні
2. Ідеал вчителя на сучасному етапі розвитку старшої школи.
3. Модель середньої школи, в якій мені хотілося б працювати.
4. Порівняльне вивчення системи середньої освіти України та однієї з країн Європейського Союзу (на основі свідчення українських вчителів (учнів), які там працюють (навчаються).
5. Якими я бачу школи Запоріжжя після нашої перемоги.

При написанні есе слід дотримуватися такого порядку викладу:

1. Актуальність проблеми.
2. Теза. Студент повинен чітко сформулювати тезу, яку він хоче довести або спростувати..
3. Пояснення суті даної тези.
4. Особисте ставлення до висунутих положень.
5. Висновок.

Критерії оцінювання есе:

- релевантність (есе повинно відповідати темі та повністю розкривати питання. При розкритті теми студент може використовувати конкретні прикладах або ж власні розмірковування) — 6 балів;
- оригінальність та самостійність (незалежність та спроби автора розкрити тему в контексті власної позиції, самостійність у пошуку інформації. Цитування, використання або повторення чужого тексту (навіть у зміненому вигляді) без наявності посилання буде розцінено як плагіат) — 8 балів;
- логічність (есе має бути єдиним і логічно зв'язним текстом. Студент висуває певну тезу й потім підкріплює і розвиває їх за допомогою аргументів

(можливо, аргументів за і проти) і посилань на ті чи інші джерела. Якщо у роботі буде міститися набір розрізнених і погано обґрунтованих тверджень, то вона отримає низький бал за даним критерієм) — 6 балів.

ПИТАННЯ НА ЗАЛІК

1. Сутність і зміст понять «освіта», «загальна середня освіта».
2. Завдання та принципи побудови системи середньої освіти в Україні.
3. Поняття про заклади загальної середньої освіти та їх типи.
4. Структура освіти в Україні.
5. Повна загальна середня освіта в Україні: сутність, структура та принципи забезпечення доступності.
6. Організація освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.
7. Учасники освітнього процесу.
8. Загальні принципи та методи управління освітою.
9. Структура управління освітою в Україні. Державна освітня політика.
10. Функції управління освітою.
11. Державно-громадське управління освітою.
12. Управління міжнародною діяльністю в галузі освіти.
13. Теоретичні основи якості освіти.
14. Зовнішня система забезпечення якості освіти. Інституційний аудит.
15. Внутрішня система забезпечення якості освіти.
16. Оцінювання якості системи загальної середньої освіти. Напрями оцінювання якості освітньої діяльності.
17. Акредитація освітніх програм.
18. Академічна доброчесність.
19. Досягнення світової системи освіти.
20. Тенденції розвитку освіти.
21. Реформування систем освіти європейських країн у 80-х–90-х роках XX століття.
22. Пріоритети в цілях освіти європейських країн.
23. Розробки змісту освіти, її стандартів, базових навчальних програм
24. Результати реформи освіти в європейських країнах.
25. Загальна середня освіта в США.
26. Загальна середня освіта у Канаді.
27. Системи середньої освіти у країнах Латинської Америки.
28. Система середньої освіти у Бразилії.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абетка для директора. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти / Бобровський М.В., Горбачов С.І., Заплотинська О.О. Ліннік О. О. Київ, Державна служба якості освіти, 2021. 350 с.

2. Божинський В. С. Державне регулювання загальної середньої освіти в Україні як складова євроінтеграційного процесу. *Загальна середня освіта.* 2024. Вип. 6. С. 93–106. URL: https://science.iea.gov.ua/2024-6-93-106/?utm_source=chatgpt.com

3. Бондар Марія. Освіта в Англії: цікаві факти про навчання школярів та студентів. Освіта. 24. URL: https://education.24tv.ua/osvita-angliyi-fakti-pronavchannya-shkolyariv-ostanni-novini_n1432523. (Дата перегляду: 05.12.2025.

4. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. вид. 2-е, допов. й випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 519 с.

5. Громовенко К., Дехтяренко К. Освітня політика Європейського Союзу: витоки, традиції та перспективи. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2024. № 1. С. 348–353. DOI: https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-61.

6. Загальна середня освіта України в контексті освіти країн Європи: тривалість і структура : наук.-аналіт. доп. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки НАПН України ; В. Г. Кремень, О. І. Ляшенко, О. І. Локшина. Київ : Пед. думка, 2020. 56 с.

7. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII (із змінами). Київ: Верховна Рада України, 2020–2025 рр.

8. Збірник завдань для розвитку природничо-наукової компетентності учнів у форматі PISA / За заг. ред. професора О. М. Топузова. Укладач: Л. М. Калініна. Київ : Педагогічна думка, 2022. 124 с. URL: https://znayshov.com/FR/11297/508.pdf

9. Локшина О. Стратегія європейського співробітництва у галузі освіти і навчання у 2021–2030 рр. як євроінтеграційний орієнтир для української освіти. *Український педагогічний журнал*. 2022. Вип. 4. С. 5–17. DOI: https://doi.org/10.32405/2411-13172022-4-5-17 .

10. Лукіна Т. О. Управління якістю загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2020. 230 с. URL: https://znayshov.com/FR/5967/170.pdf

11. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України; за заг. ред. В. Г. Кременя.

Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726223/1/nac%20dopovid%202021%20color%201%20%281%29.pdf

12. Овчарук О. В. Теорія і практика шкільної освіти для демократичного громадянства в країнах – членах Ради Європи : монографія. Київ : Фенікс, 2021. 400 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727361/1/Ovcharuk_monografia.pdf (Дата перегляду: 09.11.2025)

13. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text.

14. Реалізація державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» : монографія / за ред. С. Л. Лондара ; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2019. 193 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2025/04/monograph_2019_fin_.pdf

15. Реформа освіти і науки. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/ reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti.

16. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Освітні системи країн Європейського союзу : навч. посіб. Рівне : Овід, 2012. 252 с.

17. Система освіти в країнах Європи. Рекомендаційний список літератури. Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека. URL: http://ounb.km.ua/vidanya/2022/2022_04_29_1_1.pdf

18. Словник термінів і понять сучасної освіти / уклад.: Л. М. Михайлова, О. В. Пагава, О. В. Проніна. За заг. ред. Л. М. Михайлової. Сєвєродонецьк, 2020. 194 с. URL: https://znayshov.com/FR/6090/196.pdf

19. Тенденції розвитку шкільної освіти в країнах ЄС, США та Китаї : монографія / О. І. Локшина, А. П. Джурило, О. З. Глушко; за заг. ред. Локшиної О. І. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 257 с. URL. https://doi.org/10.32405/978-617-8124-17-5-2021-350

20. Топузов О. М. Освітня сфера України: національні пріоритети, проблеми і перспективи: монографія. Серія «Наукова школа». Київ: Педагогічна думка. 2024 208 с. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Topuzov_2024_.pdf

21. Трансформаційні процеси у шкільній освіті країн Європейського Союзу та США : монографія / за заг. ред. : А. П. Джурило, О. З. Глушко. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2018. 192 с.

22. Чепіль М. М. Порівняльна педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2014. 216 с.

23. Шевченко М. М., Сімахова А. О. Деякі аспекти реформування

загальної середньої освіти в Україні у контексті концепції Нової української школи. *Освітня аналітика України*. 2022. Вип. 1 (17). С. 67-79. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/6_Shevchenko_Simahova_117_2022_67_79.pdf

24. Шкільна освіта в різних країнах світу /авт.-упоряд. О. С. Казачінер. Харків : Основа, 2019. 93.

25. Шкіцька І. Ю. Основи академічної доброчесності. Практикум : навч.-метод. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 64 с.

26. EU strategy on the rights of the child / European Commission. Publications Office of the European Union, 2021. URL: https://data.europa.eu/doi/10.2838/202565 .

27. Quality assurance for school development: Guiding principles for policy development on quality assurance in school education / European Commission. 2018. URL: https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/document-library-docs/2018-wgs2quality-assurance-school_en.pdf .

28. Steiner-Khamsi G. (ed.) The Rise of Knowledge Brokers in Global Education Governance. Cheltenham, UK : Edward Elgar Publishing, 2024. 228 p.

29. Steiner-Khamsi G. Time in Education Policy Transfer: The Seven Temporalities of Global School Reform. New York: Palgrave Macmillan, 2025. 242 p. URL: https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-82524-8

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Академічна доброчесність — сукупність етичних принципів і правил поведінки, яких мають дотримуватися всі учасники освітнього процесу — учні, студенти, педагогічні й науково-педагогічні працівники, науковці — з метою гарантування чесності, прозорості та довіри до результатів навчання, наукових досліджень і творчої діяльності.

Академічна доброчесність — це дотримання етичних принципів та правил у навчанні й науці, що ґрунтується на чесності, відповідальності та повазі до знань і праці інших, включаючи самостійне виконання завдань, посилання на джерела, надання достовірної інформації та уникнення плагіату, самоплагіату, фабрикації та списування. Це фундамент якості освіти, що формує довіру до результатів навчання та досліджень.

Акредитація освітніх програм — офіційна процедура підтвердження якості освітньої програми та її відповідності вимогам державних стандартів, ліцензійних умов і встановлених критеріїв якості.

Булінг, або цькування — це систематичні та навмисні агресивні дії однієї особи або групи осіб, спрямовані на іншу особу, з метою заподіяння шкоди, психологічного насильства, створення негативної атмосфери та пригнічення. Це не поодинокий випадок, а певна модель поведінки, що повторюється**.**

Військовий (військово-морський, військово-спортивний) ліцей, ліцей із посиленою військово-фізичною підготовкою — заклад спеціалізованої освіти, що забезпечує здобуття освіти військового профілю для осіб з 13 років одночасно із здобуттям базової та/або профільної середньої освіти.

Внутрішня система забезпечення якості освіти цілісний комплекс умов, принципів, процедур і заходів, які заклад освіти розробляє та впроваджує самостійно з метою ефективного управління, підвищення якості освітнього процесу, формування ключових і предметних компетентностей здобувачів освіти, утвердження академічної доброчесності та розвитку культури самооцінювання і відповідальності.

Гімназія забезпечує здобуття базової середньої освіти. Функціонує як окрема юридична особа.

Глобалізація освіти (англ. globalization of education) — це процес інтеграції національних освітніх систем у світовий освітній простір, що призводить до уніфікації стандартів, обміну програмами та взаємозалежності, сприяє інтернаціоналізації, інформатизації та комерціалізації, але також створює виклики для збереження національної ідентичності та посилення нерівності. Йдеться про зближення цілей, змісту та методів навчання під впливом світових процесів.

Гуманізація навчання — це педагогічний підхід, що ставить у центр освітнього процесу особистість учня, його розвиток, самореалізацію та гідність, замість авторитарної передачі знань, орієнтуючись на співпрацю, індивідуалізацію, емоційний добробут та створення комфортного середовища, де вчитель є помічником, а учень — активним суб'єктом навчання, що розвиває творчі та моральні якості.

Державно-громадське управління освітою ґрунтується на поєднанні управлінських функцій органів державної влади з активною участю інститутів громадянського суспільства — територіальних громад, батьківської спільноти, педагогічних колективів, здобувачів освіти, громадських організацій і роботодавців.

Еразмус+ — програма міжнародної співпраці Європейського Союзу з іншими країнами світу у сфері освіти, молоді та спорту, що має на меті підтримку освітнього, професійного та особистісного розвитку громадян ЄС і поза його межами задля внеску до стійкого зростання, якості робочих місць і соціального згуртування, для розвитку інновацій та посилення європейської ідентичності і активного громадянства

Загальна середня освіта містить три послідовні рівні: початкова школа (1–4 класи), базова середня освіта (5–9 класи) та старша профільна школа (10–12 класи).

Заклади професійної (професійно-технічної) освіти забезпечують здобуття профільної середньої освіти професійного спрямування.

Зовнішня система забезпечення якості освіти в Україні включає: інструменти, процедури та заходи забезпечення і підвищення якості освіти; визначені законодавством органи і установи, що відповідають за забезпечення якості освіти, та спеціально уповноважені державою установи, що проводять зовнішнє незалежне оцінювання; незалежні установи оцінювання та забезпечення якості освіти.

Індивідуальна освітня траєкторія учня передбачає можливість вибору форм навчання, навчальних планів і програм, освітніх компонентів, темпів і послідовності засвоєння матеріалу.

Інклюзивне навчання — система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Інклюзія (від англ. inclusion — включення, залучення) — процес, який передбачає активну участь усіх людей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних чи інших особливостей, у житті суспільства.

Інноваційна стратегія розвитку освітньої системи — це комплексний

план впровадження нових ідей, технологій та підходів для якісного оновлення освіти, що охоплює організаційні, змістовні та управлінські зміни, спрямовані на підвищення ефективності, доступності та відповідності вимогам часу (цифровізація, персоналізація), подолання технологічної відсталості й нерівності та забезпечення стійкого розвитку системи.

Інституційний аудит — це комплексне зовнішнє оцінювання діяльності закладу загальної середньої освіти (крім закладів вищої освіти), під час якого незалежні експерти аналізують освітні й управлінські процеси, а також дотримання вимог законодавства у сфері освіти.

Компетентність — динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

Концепція — система поглядів, що визначає певний спосіб розуміння, трактування або підходу до явища, процесу, або задачі.

Ліцей забезпечує здобуття профільної середньої освіти. Функціонує як окрема юридична особа.

Меритократія в освіті — це система, де доступ до навчання та кар'єрний ріст залежать від здібностей, знань та праці людини, а не від походження чи багатства, що передбачає рівні можливості для всіх, щоб обдаровані могли досягти високих позицій через чесну конкуренцію, зокрема через іспити та оцінювання.

Методологія — (від метод і грец. логос — вчення) — 1) вчення про методи пізнання й перетворення дійсності; 2) сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці.

Мистецький коледж — заклад спеціалізованої освіти, що забезпечує здобуття фахової передвищої мистецької освіти одночасно із здобуттям базової та профільної середньої освіти.

Мистецький ліцей — заклад спеціалізованої мистецької освіти, що забезпечує здобуття початкової та профільної мистецької освіти одночасно із здобуттям повної загальної середньої освіти на всіх або окремих її рівнях.

Мультикультуралізм — це концепція та суспільне явище, що визнає й підтримує співіснування багатьох різних культур, етносів та традицій в межах одного суспільства, сприяючи їх взаємодії та збагаченню, на відміну від «плавильного котла» (асиміляції), де культури зливаються в одну домінуючу.

Навчально-реабілітаційний центр — заклад загальної середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку

Науковий ліцей — заклад спеціалізованої освіти, що забезпечує здобуття

базової та/або профільної середньої освіти наукового профілю.

Нормативні основи — сукупність нормативно-правових актів та інших документів, які встановлюють правила, норми, вимоги та стандарти, що регулюють певну сферу діяльності або відносини. Вони визначають права, обов'язки та відповідальність суб'єктів у певній галузі.

Освіта — процес засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних можливостей, а також набуття умінь і навичок для застосування загальноосвітніх і професійних знань.

Освіта як загальнолюдська цінність становить цілеспрямований процес виховання і навчання в інтересах людини, суспільства і держави.

Освіта як процес руху від мети до результату, процес суб'єктно-об'єктної та суб'єктно-суб'єктної взаємодії вчителя з учнями.

Освіта як результат розглядається в двох аспектах: у плані результату системи, фіксованого у формі стандарту і в плані самої людини, яка пройшла навчання у певній освітній системі.

Освіта як система характеризується метою виховання, змістом, структуральними навчальними планами і програмами**,** які успадковують попередні рівні освіти та прогнозують наступні. Системоутворюючим компонентом освітньої системи є мета.

Освіта як соціокультурний феномен розглядається як засіб трансляції культури, опановуючи яку людина не тільки адаптується до умов постійно мінливого соціуму, а й стає здатною до активності, що дозволяє виходити за межі заданого, розвивати власну суб'єктність.

Освітній процес — система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей

Освітня програма закладу освіти визначає вимоги до учнів, обсяг і структуру навчального навантаження, перелік навчальних предметів і курсів, форми організації освітнього процесу та інструментарій оцінювання результатів навчання.

Освітня реформа — це системні зміни в освітній галузі, спрямовані на її модернізацію та підвищення якості.

Особистісно орієнтоване навчання — підхід до освіти, який ставить у центр уваги особистість учня, його унікальні потреби, інтереси та можливості. Мета такого навчання — створити умови для саморозвитку, самореалізації та формування життєвих компетентностей учня, а не просто передати йому певну суму знань.

Оцінювання якості системи загальної середньої освіти — комплексна, багаторівнева система, що поєднує внутрішні процедури (самооцінювання

закладів освіти) та зовнішні інструменти оцінювання, які здійснюються уповноваженими державними інституціями.

Педагогічна діяльність — інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей.

Педагогічний процес — динамічна система, яка об'єднує процеси навчання, виховання, розвитку і самовдосконалення особистості.

Полікультурна освіта — це освітній підхід, що вивчає та інтегрує різноманітні культури, виховуючи толерантність, взаєморозуміння та повагу до культурного розмаїття, готуючи особистість до життя в багатонаціональному суспільстві через діалог культур, подолання упереджень та усвідомлення цінності культурної ідентичності кожного.

Початкова школа забезпечує здобуття початкової освіти. Функціонує як окрема юридична особа або як структурний підрозділ гімназії.

Професійний коледж (коледж) спортивного профілю — заклад спеціалізованої освіти спортивного профілю.

Профільна середня освіта — третій, завершальний рівень повної загальної середньої освіти в Україні, який триває 3 роки (10–12 класи).

Система (від грец. σύστημα — сполучення, ціле, з'єднання) — множина взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле, взаємодіють між собою та з середовищем, і мають певну мету.

Спеціальна школа — заклад загальної середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зумовленими порушеннями інтелектуального розвитку, фізичними та/або сенсорними порушеннями;

Спортивний ліцей — заклад спеціалізованої освіти, що забезпечує здобуття освіти спортивного профілю одночасно із здобуттям повної загальної середньої освіти на всіх або окремих її рівнях

Стандартизація в освіті — це процес встановлення єдиних вимог до змісту, результатів, кадрового та матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу, щоб гарантувати якість та узгодженість рівня освіти, що реалізується через Державні стандарти (для загальної середньої, вищої освіти) та Типові освітні програми (МОН), які визначають ключові компетентності й результати навчання для всіх здобувачів освіти, незалежно від навчального закладу.

Структура освіти в Україні — дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійна (професійно-технічна), фахова передвища, вища освіта та освіта дорослих, включно з післядипломною.

Технологізація через використання цифрових технологій — це інтеграція комп'ютерних інструментів, програм і мереж у всі сфери життя (освіту, роботу, побут) для підвищення ефективності, автоматизації процесів, персоналізації досвіду та розширення можливостей, що створює нові форми комунікації та доступу до інформації, але вимагає розвитку цифрової грамотності та подолання технічних бар'єрів.

Форми організації навчання — це зовнішній вираз узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється в певному порядку та режимі.

Форми повної загальної середньої освіти — очна (денна), дистанційна, мережева, екстернатна, сімейна (домашня) форма та форма педагогічного патронажу

Чартерні школи у США — займають проміжне місце між державними та приватними. Вони фінансуються державою, але мають більшу автономію в організації навчального процесу та можуть залучати добровільні внески від батьків.

Школи-пансіони (бордингові) — це навчальні заклади, де учні не тільки навчаються, а й живуть на території школи цілодобово, зазвичай проживаючи в резиденціях та харчуючись на території кампусу. Ці школи пропонують інтенсивне занурення в навчальний процес та соціальне життя, забезпечуючи високу академічну підготовку та всебічний розвиток, з можливістю проживання для більшості учнів або всіх (поширені у Великобританії, США, Канаді).

Якість освіти охоплює відповідність освітнього процесу й результатів навчання державним стандартам, очікуванням суспільства, потребам особистості та вимогам сучасного ринку праці. Вона формується під впливом сукупності взаємопов’язаних чинників, серед яких зміст освіти, освітні цілі, методи й технології навчання, кадрове забезпечення, матеріально-технічна база, організація освітнього процесу та управлінські механізми

Якість освітньої діяльності — рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А1

Тривалість освіти в країнах світу

Країни	Тривалість освіти (років)	Країни	Тривалість освіти (років)
Австралія	20,7	Польща	17,0
Великобританія	20,7	Італія	17,0
Швеція	20,3	Чехія	17,0
Фінляндія	20,0	Греція	16,9
Ісландія	19,7	США	16,9
Бельгія	19,6	Франція	16,8
Нова Зеландія	19,1	Швейцарія	16,8
Данія	19,0	Бразилія	16,7
Норвегія	18,4	Корея	16,6
Угорщина	17,6	Австрія	16,3
Нідерланди	17,4	Ізраїль	15,7
Німеччина	17,4	Словаччина	15,7
Ірландія	17,2	Росія	15,0
Іспанія	17,2	Чилі	15,0
Португалія	17,1	Люксембург	14,2

А також чисельність студентів

Таблиця 2

Чисельність студентів у країнах світу (1999, 2005)

Країна	**Чисельність студентів, тис. осіб**		**Коефіцієнт охоплення, %**	
	1999	**2005**	**1999**	**2005**
Україна	1737	2605	47	69
Туреччина	1465	2106	22	31
Естонія	49	68	51	66
Латвія	82	131	50	74
Литва	107	195	44	76
Єгипет	2447	2594	36	34
Китай	6366	23 361	6	22
Індонезія		3640		15
Японія	3941	4038	45	55
Філіппіни	2209	2403	29	28
Республіка Корея	2636	3210	66	91
Таїланд	1814	2339	32	43
Індія		11 777		11
Бразилія	2457	4275	14	24
Мексика	1838	2385	18	24
Франція	2012	2187	52	56
Італія	1797	2015	47	66

Великобританія	2081	2288	60	60
США	13769	17272	73	83
Усього	92863	137769	18	24
Країни з перехідною економікою	9272	14208	41	56
Розвинені країни	36365	43411	55	66
Країни, що розвиваються	47 225	80 150	11	17

ДОДАТОК Б

Таблиця Б1

Обов'язкова освіта в Європі: вік початку і завершення та тривалість обов'язкової освіти/навчання у 2019/20 навчальному році

	Обов'язкова освіта/навчання повний день			Додатковий обов'язковий період навчання неповний день
Країна	Вік початку	Вік завершення	Тривалість (у роках)	Вік завершення
Бельгія (фр.)	6	18	12	не передбачений
Бельгія (нім.)	6	18	12	не передбачений
Бельгія (фл.)	6	18	12	не передбачений
Болгарія	5	16	11	не передбачений
Чеська Республіка	5	15	10	не передбачений
Данія	6	16	10	не передбачений
Німеччина (11 *земель)*	6	18	12	не передбачений
Німеччина (5 *земель)*	6	19	13	не передбачений
Естонія	7	16	9	не передбачений
Ірландія	6	16	10	не передбачений
Греція	4	15	11	не передбачений
Іспанія	6	16	10	не передбачений
Франція	3	16	13	не передбачений
Хорватія	7	15	8	не передбачений
Італія	6	16	10	не передбачений

Кіпр	4 р. 8 міс.	15	10	не передбачений
Латвія	5	16	11	не передбачений
Литва	6	16	10	не передбачений
Люксембург	4	16	12	не передбачений
Угорщина	3	16	13	не передбачений
Мальта	5	16	11	не передбачений
Нідерланди	5	16	11	не передбачений
Австрія	5	15	10	18

Навчальне видання
(українською мовою)

Олександр Іваницький, Тетяна Голованова

СИСТЕМА СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Навчальний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності А4 Середня освіта
(за предметними спеціальностями)

Рецензент *А. М. Андрєєв*
Відповідальний за випуск *І. В. Козич*
Коректор *О. О. Чепур*